

T.C
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mahmut PARÇALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Hatay, 2017

T.C
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNE ETKİLERİ; TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mahmut PARÇALI

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ali ACARAVCI

Hatay, 2017

ONAY

MAHMUT PARÇALI tarafından hazırlanan “TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ; TÜRKİYE ÖRNEĞİ” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile *İKTİSAT ANA BİLİM DALINDAYÜKSEK LİSANS TEZİ* olarak kabul edilmiştir.

.../.../2017

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Ali ACARAVCI (Tez Danışmanı - Başkan)	

Mahmut Parçalı Tarafından Hazırlanan “Ticari Ve Finansal Serbestleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri; Türkiye Örneği” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Prof. Dr. Ali ACARAVCI
Sosyal Bilimler Enstitü Müdür

ÖNSÖZ

Türkiye’de, 1980 yılı ile birlikte serbest piyasa ekonomi politika uygulamalarına geçilerek yeni bir dönem başlamıştır. Piyasa ekonomisine geçiş iki şekilde gerçekleşmiştir. Getirilen yasal ve kurumsal düzenlemelerle bir yandan ithal ikamesine dayalı sanayileşmeden ihracata dayalı sanayileşmeye geçilirken, diğer yandan da finansal piyasaların liberalleşmesi sağlanmıştır. Böylece, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımının da yolu açılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’nin ticari ve finansal serbestleşme sonucu ekonomisinin nasıl etkilendiği ekonometrik bir çalışma ile araştırılmıştır. Bu uzun süren araştırma ve çalışmada sonsuz sabrı, özverili çalışması ve ayrıca verdiği destek için tez danışmanım Prof. DR. Ali ACARAVCI hocama sonsuz şükranlarımı borç bilir saygılarımı sunarım.

Mahmut PARÇALI

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ; TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mahmut PARÇALI

İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2017

Danışman: Prof. Dr. Ali ACARAVCI

ÖZET

Bu çalışmanın amacı yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte ticari ve finansal serbestleşmenin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın teorik kısmında öncelikle dış ticaret teorileri incelenmiş, ardından finansal ve ticari serbestleşme kavramları açıklanmıştır. Türkiye ekonomisi açısından serbestleşmenin gelişimi hakkında bilgi verildikten sonra çalışmanın uygulama bölümünde Türkiye ekonomisi için 1998-2014 döneminde üç aylık veriler kullanılarak ticari ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi zaman serisi analizi teknikleri ile araştırılmıştır.

Zaman serisi analizi kapsamında öncelikle seriler mevsimsellikten arındırılmış, verilerin logaritmaları alınmış ve değişkenlerin durağanlıkları Dickey-Fuller Birim Kök Testi (Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test) ile incelenmiştir. Durağan olmayan seriler için eşbütünleşme analizi yapılmış olup, ardından VAR modeli kapsamında değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin ortaya konulması için Etki-Tepki Fonksiyonları (Impulse-Response Functions), Değişim Kaynağının Ayrıştırımı (Variance Decomposition) teknikleri ile Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunamamıştır.

Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre ticari açıklık, ekonomik büyümenin önemli bir nedeniyken; finansal serbestleşme ise ticari açıklığın bir nedenidir. Çalışmada ayrıca ticari açıklığın nedeni olduğu saptanan finansal serbestleşmenin uzun dönemli ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Küreselleşme, Ticari Serbestleşme, Finansal Serbestleşme, Zaman Serisi Analizi

THE EFFECT OF TRADE LIBERALIZATION AND FINANCIAL LIBERALIZATION TO ECONOMIC GROWTH : THE CASE OF TURKEY

Mahmut PARÇALI

Department of Economics, Master's Thesis, 2017

Supervisor: Prof. Dr. Ali ACARAVCI

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effects of trade and financial liberalization with the globalization process. For this purpose, firstly, in the theoretical part of the study, foreign trade theories are investigated, then the concept of financial and trade liberalization are examined. After the information is given about the liberalization development for Turkish economy, the effects of trade and financial liberalization on Turkey's economic growth are investigated for the quarterly data of 1998-2014 period through time series techniques.

Within the scope of time series techniques, firstly, the data is deseasonalized, taken logarithms and stationarity of all variables are investigated via Augmented Dickey- Fuller unit root test. A cointegration test is conducted for nonstationary series, then under the VAR model Impulse-Response Functions, Variance Decomposition Analysis and Granger causality tests are conducted in order to exert the dynamic relationships among the variables used in this study.

According to empirical results of the study, trade liberalization does Granger causal of economic growth and financial liberalization does Granger cause of trade liberalization. Also, the result that financial liberalization has no significant effect on long-run economic growth is obtained in this study.

KEYWORDS

Globalization, Trade Liberalization, Financial Liberalization, Time Series Analysis

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ASBTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE SERBESTLEŞME

1.1.Küreselleşme	3
1.1.1.Ticari serbestleşme	7
1.1.2. Finansal Serbestleşme	12
1.1.2.1.Finansal Serbestleşmenin Yatırımların Miktarı Üzerine Etkisi.....	16
1.1.2.2. Finansal Serbestleşmenin Yatırımların Verimliliği Üzerine Etkisi	17
1.2.Dış Ticaret Teorilerinde Ekonomik Büyüme	19
1.2.1. Klasik Dönem Öncesi Dış Ticaret.....	19
1.2.1.1. Merkantilizm ve Dış Ticaret	19
1.2.1.2. Fizyokrasi ve Dış Ticaret	22
1.2.2. Klasik Dış Ticaret Teorisi	22
1.2.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi	23
1.2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	24
1.2.2.3. Mill ve Klasik Dış Ticaret Teorisine Katkıları	25
1.2.3. Neoklasik Dış Ticaret Teorisi	26
1.2.3.1. Faktör Donatımı Teorisi.....	27
1.2.4. Yeni Dış Ticaret Teorisi.....	29
1.2.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	30
1.2.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi.....	31
1.2.4.3. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	32
1.2.4.4. Ürün Dönemleri Teorisi.....	34

1.2.4.5. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	38
1.2.4.6. Mal Geliştirilmesi Hipotezi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN BÜYÜMEYE ETKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

2.1. Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılmanın Tarihiçesi.....	43
2.1.1. 1980 Öncesi Dönem: Dışa Kapalı Türkiye Ekonomisi	43
2.1.2. 1980 Sonrası Dönem: Dışa Açık Türkiye Ekonomisi.....	51
2.2. Literatür Taraması.....	56
2.2.1. Ticari ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumsuz Etkisini Savunan Araştırmalar.....	57
2.2.2. Ticari ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumlu Etkisini Savunan Araştırmalar.....	58
2.2.3. Türkiye’de Ticari ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumsuz Etkisini Savunan Araştırmalar	62
2.2.4. Türkiye’de Ticari ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumlu Etkisini Savunan Araştırmalar	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN EKONOMİK BİR UYGULAMA

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model	65
3.2. Ekonometrik Yöntem.....	67
3.2.1. Vektör Otoregresif Model (VAR).....	68
3.2.2. Birim Kök Analizi.....	69
3.2.3. Eşbütünleşme Analizi	72
3.2.4. VAR Analizi	73
SONUÇ	82
KAYNAKÇA	85

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1: 1946-1960 Dış Sermaye Kaynakları	46
Tablo 2.2: 1950-1960 Döneminde Sermaye Hareketleri (Milyon \$).....	47
Tablo 2.3: 1961-1974 Döneminde Sermaye Hareketleri.....	49
Tablo 2.4: 1974-1979 Döneminde Sermaye Hareketleri (Milyon \$).....	50
Tablo 3.1: Modelde Kullanılan Değişkenler, Kısaltmaları ve Birimleri.....	65
Tablo 3.2: Değişkenler İçin Durağanlık Test Sonuçları.....	71
Toablo 3.3: Eşbütünleşme Analizi için Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri	72
Tablo 3.4: Trace İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi	73
Tablo 3.5: Max-Eigen İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi	73
Toablo 3.6: VAR Analizi İçin Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri	74
Toablo 3.7: VAR Modeli	74
Toablo 3.8: VAR Nedensellik Analizi	79
Toablo 3.9: Birinci ve Dördüncü Derecede Otokolerasyon Testi.....	80
Toablo 3.10: Değişen Varyans.....	80
Toablo 3.11: VAR Hata Terimleri Normallik Testi.....	81

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Dış Ticaret Göstergeleri, 1981-1994	52
Grafik 2.2: Dış Ticaret Göstergeleri, 1995-2010	54
Grafik 2.3: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Toplam İhracat, 2000- 2010, Milyon ABD Doları	55
Grafik 2.4: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Toplam İthalat 2000-2010, Milyon ABD Doları	55
Grafik 3.1: Reel Milli Gelir, Dışa Açıklık ve Finansal gelişmişlik değişkenleri (Logaritmik Düzeyleri)	67
Grafik 3.2: Etki-Tepki Analizi	76
Grafik 3.3: Varyans Ayırıştırma Analizi	78

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller
AIC	Akaike
BBYKB	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DÇM	Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKK	En Küçük Kareler Yöntemi
FPE	Final Prediction Error
GB	Gümrük Birliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HQ	Hannan Quinn
IMF	Uluslar Arası Para Fonu
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LR	Likelihood Ratio
MPK	Sermayenin Marjinal Üretkenliği
OECD	Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü
SC	Schwarz
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
VAR	Vektör Otoregresif Model

GİRİŞ

Küreselleşmenin tüm dünyaya temellerinin atılması İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlamış, uluslararası kuruluşların ve kutuplaşmaların ortaya çıkmasıyla da devam etmiştir.

Ancak küreselleşme, 1980 itibariyle liberalleşmeye ve piyasa ekonomisine geçmesiyle daha geniş uygulama alanlarına ulaşmış ve mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanarak yurtiçi piyasanın tüm dünyaya yayılması ve yurtdışındaki piyasalarla bütünleşme eğilimi gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllarda ise, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni ulusların ortaya çıkması ve bu ülkelerin piyasa ekonomisini benimsemeleri üzerine süreç hız kazanmıştır. Bu noktada, yine 1990'lı yıllarla birlikte ortaya çıkan yabancı sermaye akımlarındaki artışın çok büyük rolü bulunmaktadır.

Finansal serbestleşmenin başlamasıyla uluslararası sermaye hareketlerine yönelik kontroller kalkmış, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, gelişmiş ülkelerin fonlarının dünya genelinde hareketine olanak sağlamış, tüm piyasaların bütünleşmesine ve küreselleşmesine katkıda bulunmuştur. Durum böyle olunca finansal piyasaların etkileşimi zamanla artış göstermiş ve bütün para piyasaları uluslararası önem kazanmıştır. Bunun sonucunda para politikalarının uygulanışı zorlaşmış ve çok fazla dikkatli olmayı gerektiren önemli bir konu haline gelmiştir.

Yaptığımız bu çalışmada finansal serbestleşmenin Türkiye' deki sürecinin ise 1980' de başlayıp, 1989'dan itibaren hızla ilerlediğini görüyoruz. Dünyadaki çoğu gelişmekte olan ülke gibi, ülkemizin de finansal küreselleşme sürecine ayak uydurma konusunda zorlanmış ve para politikaları uygulamalarında gerektiği gibi başarılı olamadığını görmekteyiz.

Diğer önemli bir makroekonomik gösterge olan dış ticaretin uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde önemli rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir. Dışa açık ekonomilerin uluslararası ticaretten, uluslararası sermaye işlemlerinden ve bilginin uluslararası değişiminden yarar sağladığı bilinmektedir. Bu eğilimler doğrultusunda yapacağımız bu çalışmada, Türkiye'nin dışa açıklığı ve yabancı sermaye yatırımının ekonomik büyümeye etkisini inceleyeceğiz.

Çalışmanın birinci bölümünde doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret kavramları ve dış ticaret teorileri incelenmiş, bu iki makroekonomik değişkenin ekonomik büyümeye katkısı genel olarak anlatılmıştır.

İkinci bölümde Türkiye’de yabancı sermaye, dış ticaret ve ekonomik büyüme olguları cumhuriyetin ilanının günümüze kadarki süreçte kronolojik olarak incelenmiş ve literatür taraması ampirik ve teorik bazda ayrı ayrı gösterilmektedir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi zaman serisi ekonometrisi yöntemleri ile üç ayrı model kullanılarak araştırılmaktadır. Zaman serisi analizi kapsamında durağanlık araştırması yapılmış eşbütünleşme testi ve nedensellik analizlerine başvurulmaktadır. Ayrıca VAR modeli kapsamında Etki-Tepki Fonksiyonları ve Varyans Ayırıştırma teknikleri kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE SERBESTLEŞME

1.1. Küreselleşme

Giddens (1998) küreselleşmeyi, sözlük anlamıyla uygulamada, dünya çapında bir şeyler yapma politikası, süreci ya da eylemi olarak tanımlamakta küreselleşmeyi en genel anlamıyla bir coğrafi birim olarak dünyanın tümünün bütünleşmesi, yani küresel bir topluma ve küresel bir kültüre sahip olma durumuna gelmesi olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede Giddens küreselleşmeyi, yerel olayların uzakta gerçekleşen olaylarla biçimlendirilmesi yoluyla, dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlar. Robertson (1999) ise gelişmenin insanlık üzerindeki etkisine işaretlerle, küreselleşmenin, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yaptığını söyler (Aktaran, Bulut, 2003: 181)

Balay (2004) ise Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsünün küreselleşmeyi “malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, enformasyonun, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine akışı” biçiminde tanımladığını aktarmaktadır. Bu enstitünün yaptığı bir çalışmaya göre küreselleşme sayesinde ülkelerin ekonomileri arasında daha önce örneği görülmemiş bir bütünleşme sağlanmakta, bir enformasyon devrimi yaşanmakta ve pazarlar, şirketler, örgütler ve yönetim uluslararası hale gelmektedir. Bu olguların meydana gelmesi, bilişim teknolojilerinin ucuzlaması ve yaygınlaşması bilgi akışını hızlandırmış, zaman, mekân ve mesafe algılamalarını değiştirmiş, kültürleşme sürecine ivme kazandırarak küresel değerlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Öte yandan küreselleşme ile ulusal hükümetlerin ekonomik rolleri azalmış, küresel rekabetin ülkelerden çok, uluslararası şirketler arasında olmasına yol açan bir süreç çok hızlı bir şekilde meydana gelmiştir. Bu süreçle beraber küresel rekabet artık ülkeler ve hükümetler değil firmalar ve büyük şirketler arasında olmaya başlamış, hükümetler sadece yasal düzenlemeleri yerine getiren ve bu süreci destekleyen bir kurum haline gelmiştir. Bu süreç aynı zamanda iş dünyası ile ulus devletler arasında giderek artan bir amaç çakışmasının varlığını da haber

vermektedir. Uluslararası şirketlerin en ucuz emeği, en düşük vergileri ve en az çevre koruma yasalarını talep etmeleri daha şimdiden bu sürecin yoğun bir çıkar ve amaç çatışması doğuracağını göstermektedir (Balay, 2004: 62).

Elbette küreselleşmeyle ürünlerin serbest dolaşımı, güçlü ekonomiye sahip devletlerin veya uluslararası işletmelerin bütün ürünlerini hemen hemen diğer bütün ülkelere serbestçe satma olanağı olarak göz önünde bulundurduğumuzda, küreselleşmeyi şirketler veya devletler adına çok olumlu bir gelişme olarak kabul edebiliriz. Ama dünyada bazı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin ürünlerini gelişmiş ülkelerin pazarlarına sokabilmek için karşılaştıkları güçlükler dikkate alınır, onlar açısından küreselleşmenin olumlu yönünden bahsetmek o kadar da doğru olmasa gerek. Bu ve bu gibi nedenlerle küreselleşme, konuya bakış açısına, coğrafi, siyasal ve ekonomik duruma göre farklılıklar gösteren bir olgudur (Tağraf, 2002: 36).

Bulut (2003), küreselleşmenin ortaya çıkışını üç ayrı bakış açısıyla aşağıdaki gibi değerlendirmektedir:

- i. Küreselleşme teknolojik gelişmelere bağlandığında, onu teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yansız bir gelişme olarak sunabiliriz. Buna göre bilgisayar ağırlıklı teknolojiler, kolaylaşan bilgi aktarımı ve iletişim, ucuzlayan ulaşım hep birlikte sermaye dolaşımını kolaylaştırmışlar, şirketlerin küresel düzeyde bir üretim ağı kurmasına yol açmışlar ve insanlık, artan iletişim sayesinde "küresel köyde" benzer yaşam ve tüketim alışkanlıkları edinmiştir. Elbette bunu küreselleşmenin olumlu bir sonucu olarak ele almak gerekir.
- ii. İkinci olarak küreselleşmeyi piyasanın mantığına dayandırarak ele alabiliriz. Piyasacı neo-liberal görüşe göre, hızlanan teknoloji ve artan üretim, piyasaların dışa açılmasını gerektirmiş ve 1970'li yılların ortalarından bu yana ülkeler, bu pazar mantığına uyarak ticareti serbestleştirmenin gerekleri doğrultusunda davranmaya başlamışlardır. Korumacı politikaların kalkması, dış ticaretin teşvik edilmesi ve para piyasalarının serbestleştirilmesi gibi uygulamalar hep bu doğrultudaki uygulamaları ortaya koymaktadır.
- iii. Son olarak, küreselleşmeyi kapitalizmin mantığı ve işleyişine bağlayarak özellikle de neo-Marxist yaklaşım çerçevesinde dile getirilen küreselleşme aslında yeni bir olgu değildir. Bu görüşe göre

küreselleşme, kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi anlamını taşımaktadır.

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi, yani dünyanın tek bir pazar haline gelmesi şeklinde ifade edilebilir. Bir başka deyişle, ekonomik küreselleşme, mal ve hizmet piyasaları ile finansal piyasaların uluslar üstü bir nitelik kazanmasıdır. Bu sayede mal, hizmet, sermaye, teknoloji ve bilginin serbest dolaşımı sağlanabilir.

Ekonominin küreselleşmesi, kapitalist serbest piyasa ekonomisinin, rekabetin, üretim ve tüketim ilişkilerinin ulus aşırı hale gelmesi olarak da dile getirilebilir.

Ekonomik ilişkilerin uluslararası hale dönüşmesi ise küreselleşmeyi açıklamak için tek başına yeterli değildir. Ekonominin uluslararası hale gelme nedenleri;

- Yerel üretimin yetersiz olması,
- Uluslararası fiyat farklılıkları
- Mal farklılaşması şeklinde ifade edilebilir.

Ekonomik küreselleşme, yerel üretimin yetersiz kalması, kaynak dağılımındaki dengesizlik, teknik eleman eksikliği ve farklı gelişmişlik seviyelerinin varlığından kaynaklanmaktadır. Fiyat farklılaşmalarının nedeni maliyetlerin farklı olmasıdır. Mal farklılaşması ise bireysel tatmin ile ilgili bir konudur. Bu sebeplerden dolayı ekonomik ilişkiler uluslararası hale gelmiş ve uluslararası ticaret doğmuştur (Dikkaya ve Deniz, 2006: 164).

Ekonomik küreselleşmeyi üç ayrı başlıkta incelemek mümkündür. Bunlar (Günsoy ve Kar, 2008: 394):

- Üretimin Küreselleşmesi
- Ticaretin Küreselleşmesi
- Finansal Küreselleşme.

Üretimin Küreselleşmesi, ekonomik küreselleşmenin boyutlarından birisidir. Buna göre, üretim faaliyetleri küresel çerçevede yerine getirilmekte, üretimin farklı aşamaları farklı coğrafyalarda sonuçlandırılmaktadır. Bu süreçte, en önemli birim çok uluslu şirketler olarak ortaya çıkmakta, bu şirketler portföy yatırımlarından doğrudan yabancı yatırımlara, uluslararası mal ve hizmet ticaretinden turizme kadar birçok ekonomik alanda faaliyet göstermektedirler. Öte yandan, “yeni ekonomi” ve “post endüstriyel üretim ” gibi kavramlarla da tanımlandığı üzere, günümüzdeki

üretim sürecinin en önemli özelliği, mal üretiminden ziyade hizmet üretimine ağırlık vermesi ve bu itibarla en önemli üretim faktörünün nitelikli insan kaynağına dönüşmüş olmasıdır (Bayar, 2011: 28).

Çok uluslu şirketler, sahip oldukları nüfuz ve iktisadi büyüklük nedeniyle küresel ve ulusal ekonomiler için önem arz etmektedir. Günümüzde en büyük on şirket küresel üretimin %76'sını, ilk beş şirket ise %50'sini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla, ilk olarak üretim faaliyetlerinin küreselleşmesi ile başlayan ekonomik küreselleşme ile birlikte sınır ötesi alanlarda faaliyet gösteren ve hatta ülkelerin ekonomi politikalarını etkileyip yön verebilen “Çok Uluslu Şirketler” ön plana çıkmıştır (Kaymakçı, 2011: 2).

Ticaretin küreselleşmesi dış ticarete ilişkin her türlü kısıtlamanın kaldırılmasını temel almaktadır. Uluslararası ticaretin büyük bir kısmı gelişmiş ülkeler arasında yapılmakla birlikte, 1980 sonrasında uluslararası ticaretin artış hızında önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bunun nedenleri arasında, soğuk savaşın sona ermesinin ardından merkezi planlamaya dayalı ekonomilerin piyasa ekonomisine geçmesi, ulaşım ve iletişimin kolaylaşması ve maliyetlerin düşmesi, dünya nüfusunun artması vb. olgular sayılabilir (Günsoy ve Kar, 2008: 395).

Küreselleşmenin ekonomik boyutunun bir diğer ayağını oluşturan finansal küreselleşme en yalın tanımlamayla, uluslararası finansal piyasalara ilişkin kısıtlamaların kaldırılması ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Başlangıçta gelişmiş ülkelerin ve daha sonra gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerini düzenleyen kuralları serbest hale getirmeleri ve buna paralel olarak iletişim ve elektronik teknolojisindeki hızlı gelişmelerin yaşanması, bankalar dışındaki diğer finansal kuruluşların küresel finans piyasalarına girmesi ile finansal araçların çeşitlenmesi de finansal küreselleşmenin ortaya çıkması ve gelişmesinde rol oynamıştır (Günsoy ve Kar, 2008: 399; DPT, 2000: 35). Finansal piyasaların küreselleştirilmesine dönük söz konusu faaliyetler tüm dünyada 1980'li yıllarda piyasa ekonomisine dönük uygulamalarla başlamış, 1990'larda gelişmekte olan ülkelere sermaye hareketlerine dönük kısıtlamaların kaldırılması ile birlikte, kısa vadeli sermaye akımlarının ağırlıklı olarak bu ülkelere yönelmesi ile hız kazanmıştır (Bakan ve Şentürk, 2012: 48-49).

1.1.1. Ticari Serbestleşme

Lewer (2002) ticari serbestleşmeyi, mal ve hizmet ticareti önündeki doğrudan veya dolaylı sınırlama ve kontrollerin kaldırılması şeklinde ifade etmekte ve ticari açıklığın artmasıyla, ucuz iş gücünün de yardımıyla gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeleri yakalaması için önemli bir fırsat olarak ele almaktadır. Ades ve Glaeser (1999) ise ekonomik büyümenin, piyasa genişliğiyle yakından ilgili olduğunu ortaya koyarak, ticari serbestleşmeyi, bir yandan yeni ürünlerin oluşturulmasına, diğer yandan ise pazar payının arttırılmasına olanak sağlayan bir olgu olarak yorumlamışlardır. Bununla birlikte ülkelerin üretimde kullandıkları girdiler hem yerel hem de ithal olabilmekte, dolayısıyla da böyle bir dışa açık ekonomide, ticari serbestleşmenin önündeki gümrük tarifeleri, uzun dönemde ülkenin ekonomik büyümesini ve kişi başına düşen geliri olumsuz yönde etkileyebilecektir (Lee, 1993: 299). Özellikle dış ticaret politikalarını geliştirmekte olan ülkeler için ele aldığımızda, bu politikaların ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir rol aldığını görüyoruz. Bütün ülkelerin ekonomik büyümeyi hızlandırmasının en iyi yolunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle mümkün olabileceğini söyleyebiliriz (Rodeigues ve Rodrik, 2000: 261-262). Ticaretin dışa açılmasıyla ihracatta olan artışla birlikte dışa açılan bu ekonomilerin daha hızlı büyüdüğü gözlenmektedir. Bununla birlikte ihracatın artışı ithal edilen girdi ve makinelerin kolay elde edilebilmesini yanında getirerek gelişmekte olan ekonomilerde teknolojik ilerleme de hız kazanacaktır (Dolar, 1992: 523-524).

Küreselleşmenin en önemli yapı taşlarından biri kuşkusuz ticari serbestleşmedir. Özellikle ticari serbestleşme politikaları, gelişmiş ülkeler öncülüğünde başlamış, hemen ardından gelişmekte olan ülkeler de bu politikaları hızla benimsemiş ve mal ve hizmet akışı önündeki yasal engelleri azaltan politikalar benimsenmeye başlamıştır. Ülkelerin ticari serbestleşme ile mal ve hizmet akışı önündeki ulusal engelleri azaltıcı politikalara yönelmelerinin temel nedeni, ticari serbestleşmenin hedeflenen ekonomik büyümeye ulaşılmasını kolaylaştıracağına düşünülmüştür. Ülkelerin ticari serbestleşme düzeyi, ticari açıklık seviyesi ile ölçülmektedir. Ticari serbestleşmenin ticarete katılan bütün ülkeler için ekonomik büyümeyi desteklediği görüşü klasik iktisatçılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Geleneksel dış ticaret teorileri, dış ticareti ülkelerin yapısal farklılıklarından yarar elde etme biçiminde yorumlamıştır. Özellikle 1960'dan itibaren klasik dış ticaret

teorilerinin, dış ticareti açıklamada yetersiz kaldığı görüşü yeni dış ticaret teorilerinin oluşmasına neden olmuştur. Klasik dış ticaret teorilerinden farklı olarak yeni dış ticaret teorilerinin önemli ölçüde teknolojik yenilik, ürün farklılaştırması, eksik rekabet piyasası ve ölçek ekonomileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Özel ve Keskin, 2014: 284).

Öte yandan küreselleşme sürecinde de bahsedildiği gibi ticari serbestleşme sürecine etki eden faktörlere bakacak olursak; dış ticaret her ülke ekonomisinde aynı etkiyi yapmayacaktır (Sandalcılar ve Yalman, 2012: 51). Dolayısıyla Mishkin (2007)'in belirttiği “artan ithalat yurt içinde rekabeti artırarak yerli üreticileri kar marjlarını düşürür, bu ise yerli üreticileri ihracata yöneltir” süreci her zaman işlemeyebilir. Bir ülkede başarılı olan dış ticaret politikasının diğer ülkelerde benzer sonuçlar vermemesi, ekonominin bir sosyal bilim olması nedeniyle normaldir. Çünkü her ülkenin rekabet, dış ticaret ve diğer ekonomik ve sosyal şartları ile dinamikleri farklıdır. Dolayısıyla eğer rekabet, dış ticaret ve diğer ekonomik ve sosyal şartlar yeni koşullara göre hazırlanmamışsa uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ülkenin aleyhine ciddi sonuçlar doğurabilir.

Çatalbaş (2005) ticari serbestleşme ile birlikte ithalatın artmasıyla yurt içi piyasada yabancılarla rekabet edemeyen yerli üreticilerin üretimlerini durdurması hem iç hem de dış ekonomik dengeleri bozabileceğine dikkat çekmektedir. Ülkeler kısa vadede tüketici refahını en iyi seviyelere getirmek isterken, orta ve uzun vadede her açıdan geleceklerini ipotek altına almak istememektedirler. Günümüzde gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmının tam (küresel düzeyde) ticari serbestleşmeye mesafeli durdukları özellikle karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadıkları pek çok sektörde kendi ekonomik ve sosyal çıkarları zedelendiği için uluslararası ticarete tarife ve tarife dışı kısıtlamalar getirdikleri görülmektedir. Söz konusu gerçekler dikkate alındığında bütün sektörleri kapsayan ve küresel düzeyde bir ticari serbestleşmenin ancak teoride mümkün olduğunu söylemek mümkündür. Ülkeler ticari serbestleşmenin ülke ekonomisine olumsuz etkilerini azaltmak için tarifelerin yanı sıra özellikle tarife dışı engellere yönelmektedirler. Bununla birlikte ticari serbestleşmenin hangi ülkelerin lehine olacağına kısaca bakacak olursak; Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ile dünya hasılasının (gelirinin) ve refahının artacağı kesin olmakla birlikte, sorun gelir ve refahın nasıl paylaşılacağıdır. Yaygın

görüŖ, serbestleŖmenin GOÜ'lerden geliŖmiŖ Ŗlkelere doğru bir gelir akımı olacağı yönündedir.

Young (1991)'a göre ticaretin serbest olduğu koŖullarında azgeliŖmiŖ (geliŖmiŖ) Ŗlkelerdeki ekonomik büyüme ve teknik süreçlerle ilgili oranlar, ticaretin olmadığı durumlardaki değerlerden daha küçük veya eŖittirler (daha büyük veya eŖittirler). Buradan anlaŖılacađı gibi serbest ticaretin geliŖmiŖ Ŗlkelere olan dinamik etkileri daha güçlü ve olumlu yöndedir. Statik kazançlardan hem az geliŖmiŖ hem de geliŖmiŖ Ŗlkeler faydalanmakta, ayrıca az geliŖmiŖ Ŗlkelerin serbest ticaret sonucunda refahlarını da artırdıkları görölmektedir. BölgeselleŖme ile ilgili çalıŖmalarda bölgesel blokların bölge içi ticareti büyük ölçüde olumlu yönde etkilediği sonucu elde edilmiŖtir. Buna karŖılık bölge dıŖı ticaret ile ilgili etkilerde farklı sonuçlar ortaya çıkmıŖtır (Genç ve Berber, 2011: 104-105).

DıŖ ticaretteki serbestleŖmenin iŖgücü piyasalarıyla olan iliŖkisi de konumuz açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda Ŗlkelerin uluslararası ticaretlerini serbestleŖtirmelerindeki genel amaca baktığımızda, artan ticaretle birlikte milli gelirin ve dolayısıyla da ekonomik büyümenin arttığını görmekteyiz. Ŗlkelerin dıŖ ticarettten kazançlı çıkabilmeleri ise makroekonomik istikrarı sağlamalarına bağlıdır. Makroekonomik istikrarın sağlandığı bir ekonomide dıŖa açılma süreci, ticari kâr marjlarından yararlanmak isteyen yabancı sermayenin Ŗlkeye giriŖini teŖvik etmektedir. Bir taraftan sermaye giriŖi Ŗlkedeki sermaye birikimi ihtiyacının karŖılanmasını sağlarken, diğer taraftan yeni ürün ve firmaların piyasaya girmesi monopolcü eğilimlerin ortadan kalkmasına destek olmaktadır. Böyle bir ekonomik yapıda üretim ve beraberinde istihdamda görölecek artış özellikle az geliŖmiŖ Ŗlkelerdeki iŖsizlik problemini de azaltacaktır. İstikrarın yaratacağı bu tür pozitif etkiler (rekabet gücü, daha düşük faiz oranı, risk primi, yatırım için uygun Ŗartlar, vb.) kaynak dağılımında etkinliğe de öncülük ederek büyüme oranını arttıracaktır (Baldemir vd., 2009: 460).

Akgün (2008) Uluslararası ticaret ve büyüme arasındaki en güçlü bağlantılardan birinin yatırım aracılığıyla olacağına iŖaret ederek doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ve çok uluslu Ŗirketler (ÇUŖ) hakkında yaptığı çalıŖmada aŖađıda belirtilen sonuçlara ulaŖılmıŖtır:

Ticaret, yatırımları etkilerken yatırımlar da verimliliği etkileyerek büyümeyi arttırır. Ticaret, kaynakların daha etkin dağılımı, ölçek ekonomileri ve yatırım mallarının daha düşük maliyeti vasıtasıyla yatırımın getirisini arttırabilir. Ek olarak yatırım, ticareti yapılabilen sermaye mallarını içeren teknoloji ile teknolojik transferlerin bir kaynağıdır.

Genişleyen pazarlarda daha fazla yatırım yapan ülkenin sermaye stoğundaki artış, elde edilen getiriyi nispi olarak azaltmıyorsa ticaret sonucu yatırımın büyüme üzerindeki pozitif etkisinin uzun dönemde kalıcı olduğu söylenebilir.

Ticaret aracılığıyla dış piyasaya açılan firmalar iç piyasada daha geniş bir piyasa ile karşılaşmaktadır. Genişleyen piyasa hacmi üretimin etkin ellerde toplanmasına yardımcı olmakta ve ülkeye yabancı sermaye yatırımlarını çekmektedir. Ticaretin yatırım kanalı ile büyümeye doğru giden sürecinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Dışa kapalı bir ekonomide ulusal tasarruflar sermaye birikiminin tek kaynağıdır. Ancak dışa açık bir ekonomide ulusal yatırımlar yabancı sermaye ile de finanse edilebilecektir. Özellikle az gelişmiş ülkeler dışa açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya çalışmaktadırlar (Kula, 2003: 142).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalara diğer bir ülke tarafından yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. Tanımından da anlaşılacağı gibi, doğrudan yabancı yatırımlar, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY), bir sermaye transferi olmanın yanında, teknoloji, yöneticilik bilgisi, know-how ve uluslararası boyuttaki dağılım ağlarını içeren büyüme arttırıcı özellikler demetini bir arada toplamaktadır. DYSY akışı böylece sadece ev sahibi ülkedeki sermaye birikim seviyesini etkilemez, aynı zamanda teknoloji transferi ve bilgi yayılımı yolu ile ev sahibi ülkenin verimliliğini de etkileyebilmektedir (Narin 2007, s69). Yurtiçi sermaye birikiminin tamamlayıcısı olan uzun dönem sermaye hareketinin bir şeklini ifade eden DYSY, yerel ekonomideki yatırım oranını arttırmasına rağmen, toplam yatırımlar içerisinde

DYSY' nin payı küçüktür. Nitekim verimlilik üzerinde potansiyel pozitif bir etkiye sahip olan ticaret ve DYSY arasında tamamlayıcı bir ilişki bulunmaktadır.

Çok uluslu şirketler (ÇUŞ), teknolojik olarak tam donanımlı gelişmiş firmalardır. DYY ile ÇUŞ arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Doğrudan dış yatırımları gerçekleştirenler dünya çapında faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerdir ve bunlar da genellikle yeterli altyapının olduğu ekonomik ve siyasal istikrarın sağlandığı büyük pazarlara sahip gelişmiş ülkeleri tercih ederler. ÇUŞ yabancı bir ülkede yatırım yaptığında o ülkeye sermaye mallarını da getirmiş olurlar ve kendi teknolojilerinin bir kısmını ev sahibi ülkedeki kendi yan kuruluşlarına transfer ederler.

Gelişmekte olan ülkeler ÇUŞ aracılığıyla kendi yerli firmalarının mevcut teknolojilerini geliştirmek için sanayileşmiş ülkelere elde edilen teknoloji transferini teşvik etmeyi umarlar. Böylece DYSY, marka, teknoloji ve işletmecilik bilgisi gibi maddi olmayan varlıkların transferini ve yatırımcıya yatırımını kontrol etme yetkisini de içerir. ÇUŞ, yabancı bir ülkede doğrudan sermaye yatırımı yaparken gittikleri ülkeye genellikle döviz transfer etmektedirler. Bununla beraber, bu şirketler döviz girişi olmadan makine ve fiziki donatım şeklinde de doğrudan yatırım yapabilmektedirler (Akgün, 2008: 27).

Öte yandan Güllü (2011) uluslararası ticaretin gelir seviyeleriyle ilişkisini araştıran çalışmasında genellikle ticaretin ülkeler üzerindeki etkisi hesaplanırken ilk olarak, ekonomik büyümeyi artırıp arttırmadığına bakılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak günümüzde ekonomik büyümeyi reel sektörden daha fazla etkileyen finansal piyasalar, bu tür bir analizin eksik ve yanlış olacağını bizlere hatırlatmaktadır. Dolayısıyla ticaretin toplum üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için öncelikle gelir seviyeleri de hesaba katılmalı bundan dolayı da, pek çok faktörün yanında geliri de dikkate alarak açıklama getirmeye çalışan teorik literatürün daha önce de bahsettiği gibi ticaretin serbestleşmesi ortalama geliri ve buna bağlı olarak büyümeyi her şekilde arttırdığı görülebilmektedir. Çok sayıda ülke üzerinde yapılan ekonometrik çalışmalarda ticaret ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiş fakat bu çalışmaların arasında tam bir uzlaşmanın sağlanamadığı görülmüştür.

1.1.2. Finansal Serbestleşme

Ongun (1993) finansal serbestleşmeyi, hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve sınırlamaları kaldırdığı, ya da önemli ölçüde gevşettiği “deregülasyon” uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Finansal serbestleşmeyi bu şekilde açıklayanlar, küreselleşen dünyanın hemen hemen her ülkesinde 1970’lerin sonlarıyla 1990’ların başları arasında yer alan zaman diliminde, finansal yapılar üzerindeki resmi denetimlerin zayıflamasının, uluslararası sermaye akımları ve uluslararası finans piyasaları üzerinde yarattığı uyarıcı etkiye dikkat çekmişlerdir. Elbette bu sonuç deregülasyon ile meydana gelmiştir denebilir. Bankaların hisse senedi işlemlerine serbesti getirilmesi, kredi tavanları ve faiz oranlarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, tahvil ihracına konmuş sınırlamaların iptali, çeşitli bankacılık işlemlerinden vergi ve harçların alınmasına son verilmesi, tahvil ihracına konmuş sınırlamaların iptali ve özellikle kambiyo rejimlerinde yapılan değişikliklerle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Finansal serbestleşme ile ilgili diğer bir konu, farklı piyasaların değişime uyum süreçleri arasındaki farklılıktır; ilk olarak; ticari serbestleşme sürecinin hızlı gelişimine karşın, güvenilirlik ve uzun dönem etkinlik konuları göz önünde tutulduğunda aşamalı bir değişim tercih edilecektir. İkincisi; kesinlikle bilinen bir nokta, finansal piyasaların değişime uyumunun hızlı gerçekleşmesi mümkünken, ihracatın ve ithal ikameci sektörlerin reel döviz kurlarındaki değişime tepkileri son derece ağır olacaktır. İthalattaki nicel sınırların kaldırılması, ithalat tarifeleri ile ihracat sübvansiyonlarının birleştirilmesi ve tarifelerin kademeli olarak veya süratle sistemden çıkarılması, ekonominin reel yanının dışa açılmasının ilk adımlarıdır. Bu açılımın sonucunda emek ve fiziksel sermayenin üretken sektörler arasında dağılımı daha etkin hale gelecektir.

Williamson ve Mahar (1998), önceliği finansal serbestliğe izin vermenin gerekçelerini şu şekilde sıralamışlardır;

- Finansal serbestleşmede devlet diğer sektörlerle kıyasla çok daha az olumsuz reaksiyonla karşılaşmaktadır. Burada, dış rekabet karşısında kalan ve kar marjını kaybetme endişesi taşıyan üreticiler söz konusu olmayacaktır.

- Ek dış fonların varlığı, yatırım finansmanı konusunu kolaylaştırmakta ve iç faizleri yüksek tutarken bazı iç sektörlerin ucuz dış fonlardan yararlanabilme olanağını sunmaktadır.

- Vergilere ve para basımına gerek kalmadan kamuya harcamalarını artırabilme olanakları hazırlamaktadır.

Para piyasalarının liberalleştirilmesi, kurumsal düzeyde, hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı veya azalttığı, bankalar arası rekabetin arttırıldığı, faiz oranları ve hizmetlerin fiyatlandırılmasının serbest bırakılarak ve anlaşmaların engellenerek fiyat rekabetinin sağlandığı, uzmanlaşma yerine çeşitlendirmenin teşvik edildiği, ulusal ve uluslararası alanda şube ağının genişlemesinin sağlandığı, finansal piyasalar arasında bilgi akışına dayalı, şeffaflık koşullarının sağlandığı ve birleşme-sermaye katılımı yoluyla, oluşacak rekabeti önleyici faaliyetlere engel olmanın amaçlandığı deregülasyon uygulamalarıyla gerçekleştirilmektedir (Onur, 2005: 133).

Geniş anlamdaki finansal liberalizasyona göre, aşamalı, fonksiyonel ve kurumsal düzenlemeleri içeren altı aşamalı bir politika uygulamaları gerekmektedir. Bunlar, kredi kontrollerinin kaldırılması, faiz oranlarının deregülasyonu, bankacılık sektörüne veya daha genel olarak finansal hizmet sektörlerine giriş- çıkış serbestisinin olması, bankaların özerkliği ve uluslararası sermaye girdilerinin serbestleştirilmesidir. Bankaların özerkliğinin anlamı, kendi içsel yönetiminin, banka dışında faaliyet alanlarının ve ticaret tiplerinin seçiminin, bizzat banka tarafından belirlenmesidir. Asimetrik bilginin yaygınlığı, bankacılık sistemine girişin katı olarak kontrol edilmesi ve kamu sektörünün bankaların düzenlemesinde- denetiminde ağırlıklı rol oynaması, bankanın özerkliğini azaltabilmektedir. Bu durumda bankanın, hükümetin veya merkez bankasının çalışmalarıyla uyum içinde olması ve bankanın güvenilirliği için mevduat sigortasının varlığı büyük önem taşımaktadır (Williamson ve Mahar, 1998:7).

Finansal liberalizme duyulan ihtiyaç, ticaretin artan karmaşıklığı karşısında, ekonomik aktivitenin hacmini desteklemek için gereken, ekonomik büyümenin parasallaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, finansal piyasaların varlığı veya bankacılık araçları, ekonomideki kaynakların birikiminden yararlanarak, uygun tasarrufların daha iyi mobilizasyonunu sağlayabilmeyi amaçlamaktadır. Böylece,

yüksek yatırımı gerektiren, daha fazla karlı olabilen teknolojilerin kullanımına izin verilebilmektedir. Daha fazla etkin olarak, yatırım fırsatlarındaki patlama sayesinde, finansal araçlarla göreceli olarak, daha yüksek hasıllı tasarruf sahipleri ortaya çıkabilmektedir. Aynı zamanda, sermayenin verimliliğinde doğrudan bir artışla beraber, büyümenin hızlanması sağlanmaktadır. Yatırım için etkin kaynakların mobilizasyonu, herhangi bir ekonomik kalkış için gerekli bir şarttır. Fakat, çeşitli yatırım projelerine yönelik dağılımın kalitesi de, büyüme için önemli bir faktördür (Duman ve Lee, 2000:3).

Finansal serbestleşmenin tasarruf üzerine etkisini inceleyecek olursak; McKinnon ve Shaw (1973, 76-77), finansal serbestleşmenin tasarruflar üzerine etkisine büyük önem vermişlerdir. Çünkü reel faiz artışından başlayarak, büyümede hedeflenen hıza ulaşılması, ancak toplam tasarruf hacminde beklenen yükselme ile mümkün olacaktır. Finansal baskı politikaları da en fazla eleştiriyi kredi taleplerinin artması adına faiz oranlarının yükselişini sınırlayarak tasarruflarda azalmaya yol açması ile almaktadır. Oysa tasarruf sahiplerine ödenen pozitif reel faiz oranı sonucu finansal piyasalara yönelen tasarruflar, yatırıma ivme kazandıran temel faktörlerdendir.

Ayrıca finansal serbestleşmeden tasarruf hacmi üzerine beklenen etki, faiz oranlarının piyasanın gerektirdiği denge oranına yükselmesi ile sağlanabilecektir. Bu durumda ülke halkının birikimlerini mevduatlarda değerlendirmek cazip hale gelecektir. Finansal kuruluşların yeterli gelişmişlik düzeyine sahip olması ve kendilerine yönelen bu birikimleri yatırımlara kanalize edecek gerekli koşulların sağlanmış olması halinde, aracılık görevlerini tam olarak yerine getireceklerdir. Bu süreç sonucunda ise üretime yönelik verimli yatırım projelerinin finansman olanağı ortaya çıkacak ve büyüme hızı artacaktır. Ayrıca tasarrufların artması toplam tüketimi daraltıcı etki yapacağından, enflasyonist baskılar da ortadan kalkacaktır (Öcal, 1999: 274).

McKinnon'ın tamamlayıcılık teorisi finansal liberalizasyon süreci ile birleştirildiğinde ortaya çıkan sonuç bu şekildedir; kısa dönemde finansal liberalizasyon sonrası reel faiz oranları yükseldiğinde, birikimler fiziki sermaye yerine getirisi nispeten yükselmiş olan mevduatlara yönelecektir. Mevcut durum itibariyle gelecekte yapılacak yatırımlar için bugünden para biriktirmek daha cazip

hale gelecektir. Bu durumda mevduat, fiziki sermayeyi ikame etmektedir ve fiziki sermaye yatırımlarında azalma meydana gelebilecektir. Orta dönemde ise fiziki sermaye ve mevduatlar birbirini tamamlayıcı duruma gelecek ve fiziki sermaye yatırımları artış gösterecektir (Ağır, 2010: 76).

Öte yandan Mathieson finansal liberalizasyon ile birlikte mevduat faizi oranının yükselmesinin bir sınırı olması gerektiğini öne sürmüş ve önerdiği yolu şu şekilde açıklamıştır; denge mevduat faiz oranının, zorunlu rezerv tutma oranından daha yüksek, ancak sermayenin verimliliğinden daha düşük olması gerektiği yönündedir. Mathieson'a göre, bu gibi denge durumunun üzerinde bir mevduat faiz oranı, bu defa kredi faiz oranlarının yükselmesine, dolayısıyla yatırımların zayıflayıp iktisadi büyüme oranının düşmesine neden olabilecektir.

McKinnon-Shaw hipotezinin önemli savunucularından Fry'a (2000) göre ise, durağan durumda reel faiz oranı; tasarrufları, bu kanalla yatırımları ve nihayet yatırımların verimliliği yoluyla iktisadi büyümeyi etkilemektedir. Fry, tasarruf davranışlarını yaşam döngüsü modeli içerisinde incelemiştir. Küçük yarı açık bir ekonomide tasarruflar, yurt içi veya yurt dışı yatırımları finanse etmektedir. Standart yaşam döngüsü modeli, genç ve gelir sahibi olan ve yaşlanıp gelirleri olmadığı yapacakları tüketim için şimdiden tasarruf yapan bireyleri içermektedir. Basit bir yaşam döngüsü modelinde her bir bireyin tüm hayatı boyunca tüm kaynaklarını tükettiği varsayılmaktadır. Toplam tasarruflar, ortalama tasarrufa sahip bireylerin yaş profilleri ile her bir yaş grubunun dağıtabileceği yaşam boyu gelirleri tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte toplam reel gelirlerde pozitif bir yükselme, genç yaşta tasarruf sahiplerinin yaşam boyu gelirlerini tasarruf yapamayan yaşlı gruba nispetle yükseltecektir ve böylece toplam tasarruflarda artış olacaktır. Büyüme etkisi oranı olarak adlandırılan bu durum, bireylerin yaşamları boyunca elde edecekleri gelir ve tüketim arasındaki ilişki tarafından kendi kendine belirlenmektedir.

Nüfus bağımlılık oranı sabit olmakla birlikte, yaşam döngüsü teorisi sermaye başına reel gelir ve nüfustaki büyümenin toplam tasarruf üzerine benzer etkileri olduğuna işaret etmektedir. Bağımlılık oranındaki bir yükselme tüketimin ortalama yaşını azaltır, ancak kazançların ortalama yaşı üzerinde daha küçük bir etkiye sahiptir. Böylece nüfus bağımlılık oranındaki bir artış toplam tasarruf

fonksiyonundaki büyüme oranına etkisini azaltmaktadır. Yaşam boyu tüketim düzeyi üzerinde bağımlılık oranının etkisi ise belirsizdir (Musullugil, 2007: 33).

Öte yandan finansal serbestleşmenin yatırımlar üzerine etkisini incelediğimizde; Hem McKinnon hem de Shaw, yatırımların finanse edilmesi gerektiği konusunda hem fikirdirler. Teorik olarak birbirlerini yanlış çıkarmamaktadırlar. Her ikisinin yaklaşımında, eninde sonunda içsel veya dışsal olarak yatırımlar finanse edilmektedir. Bununla birlikte her iki modelde de özel sektörün finansmanı, finansal araçlar veya kendine yeten olsun, iç tasarruflarla yapıldığından, McKinnon- Shaw modelinin bir içsel para modeli olduğunu söyleyebiliriz. Çok büyük miktardaki yatırımların finansmanı için yatırımcılar gerekli olan kaynakların tamamını borçlanmayla bulamayabilirler. Çünkü finanse edilmek istenen miktarın artması ile yatırımcının karşısına borçlanmada sınırlamalar gelebilir. Bir başka deyişle tüm ekonomik birimler kendilerinin ortaya çıkartabildiği finansman olanakları ile sınırlıdır (Eschenbach, 2004: 7).

Dornbusch ve Reynoso' ya (1989) göre yatırımlar ile iktisadi büyüme arasındaki pozitif ilişkinin bulunması nedeniyle aşağıdaki koşulların gerçekleşmesi büyüme üzerine olumlu etki yapacaktır. Bunlar; Firmalar (ve/veya hükümetler) yatırım yapmaya istekli olmalıdır, tasarruflar ortaya çıkmalı, kullanıma hazır olmalıdır, bu tasarruflar en çekici yatırım olanakları ile karşılaşan ve yatırım yapmayı planlayanlara yönlendirilmelidir.

Finansal serbestleşme, yatırımları miktar ve verimlilik olmak üzere iki farklı kanaldan etkilemektedir. Yatırımların miktarının mı, yoksa verimliliğinin mi iktisadi büyümeyi daha çok etkilediği önemli bir tartışma konusu olmuştur. Aşağıda finansal serbestleşmenin yatırımlar üzerine bu iki farklı etkisi ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

1.1.2.1. Finansal Serbestleşmenin Yatırımların Miktarı Üzerine Etkisi

Kapur'a (1976) göre finansal serbestleşmenin ardından yatırımın miktar olarak gelişmesi iktisadi büyümeyi hızlandırmaktadır. Kapur, yatırımı finanse edecek fonların sayısını ve böylece yatırımları arttırdığı için faiz oranlarındaki yükselişin büyümeyi geliştirdiğine inanarak, finansal liberalizasyonu desteklemiş ve bu doğrultuda bir model sunmuştur. Yaklaşım Shaw'un borç aracılığı görüşü ile benzer

özellikler taşımaktadır; yüksek faiz oranı tasarrufları teşvik eder, bu ise bankacılık sektörünün kredi olarak kullandırabileceği kaynaklarında gelişmeye yol açar ve yatırımlar nicel artış gösterir.

Kapur (1976), analizinde ekonomide kullanılmayan sabit bir sermaye tutarının var olduğunu varsaymış, firmaların bankalardan talep ettikleri kredilerin bir kısmı ile reel işletme sermayesindeki artışı finanse ettiklerini ve diğer bir kısmı ile de fiyatlar genel düzeyindeki bir artışın sonucu olarak eksilen işletme sermayesini yerine koyduklarını belirtmiştir. Enflasyon oranı yükseldikçe, daha fazla banka kredisi işletme sermayesinin nominal değerindeki artışları finanse etmeye yönelecektir. Bu ise sermaye stoku birikimi artışında kullanılacak kredi miktarında azalma anlamına gelmektedir. Sabit sermaye finansmanına ayrılan payın toplam krediler içerisindeki payı küçüldükçe, sermaye birikimi oranı ve daha sonra ekonominin büyüme hızı düşecektir.

Mathieson (1979) da geliştirdiği modelinde finansal sistemin yatırımları kalite olarak değil, miktar olarak etkileyebildiği sonucuna varmıştır. Modelde işgücü fazlası olan gelişen bir ülke ekonomisi ele alınarak, Harrod-Domar tipi üretim teknolojisi bulunduğu varsayılmıştır. Y 'nin reel üretim, K 'nin sabit işletme sermayesi toplamını ve σ 'nin çıktı / sermaye rasyosunu temsil ettiği $Y = \sigma K$ eşitliğinde, sermaye stokundaki değişme, diğer bir deyişle yatırımların miktarı finansal sistem tarafından etkilenmektedir, ancak yatırımların verimliliği ile ilgili bir etki söz konusu olmamaktadır.

1.1.2.2. Finansal Serbestleşmenin Yatırımların Verimliliği Üzerine Etkisi

McKinnon, (1991) yatırımların GSYİH içerisindeki payının artırılması kadar yatırımların kalitesinin de üzerinde durulması gerektiğini ve sermayenin verimliliğinin yeterince üzerinde durulmadığını vurgulamıştır. Yatırımın kalite yönünden gelişmesi finansal aracılığın güçlenmesi ile gerçekleşmektedir. Çünkü gerçekte finansal araçlar yatırım projelerini değerlendirirken, projelerin marjinal verimlilikleri ile değil, kredilerin geri dönüş riski ile ilgilenmektedirler. Reel faizlerin yükselmesi ile girişimciler faiz maliyetinin üzerinde getiri sağlayacak alanlara yönelmek isteyecekler ve ancak bu verimli yatırımlar ile mümkün olabilecektir. Bu durumda finansal kuruluşlar da yüksek kâr getirecek verimli yatırımlara kaynak aktarımına yöneleceklerdir.

Öte yandan McKinnon finansal baskı politikalarının yatırımların verimliliğine de etkisinin olumsuz olacağını vurgulamıştır. Bu durumu hem yatırımcı hem de finansal araçlar açısından ele almak mümkündür. Yatırımcı penceresinden bakıldığında; düşük verimli yatırım projelerine sahip girişimcilerin davranışları göze çarpmaktadır. Nitekim finansal serbestleşmenin ardından faiz oranı tavanının kaldırılması ve faizlerin yükselmesi ile birlikte bu tür girişimciler ödeyecekleri faiz oranının oldukça altında kalan kârları nedeniyle düşük verimli veya verimsiz yatırımlarından vazgeçeceklerdir.

Finansal serbestleşmenin para talebi üzerindeki etkisini incelediğimizde para talebi, sabitleştirilmiş nominal faiz oranları ve enflasyona bağlı olarak değişmektedir. Portföy dengesi gereği, hane halkları mevduat yoluyla üretken yatırımları finanse etmek yerine enflasyon sonucu meydana gelen kayıpları karşıladığı ve de üretken olmayan varlıklara yöneldiğinden enflasyonun büyümeyi azalttığı sonucu çıkarılmaktadır. Yatırımların verimliliği ve rezerv oranları ile ilgili görüşlerine yer verilen ve finansal serbestleşmenin gerekliliğine inanan Kapur, modelinde paraya da değinmiştir. Kapur (1976), paranın iktisadi büyümeyi etkileme anlamında nötr olmadığını belirtmiştir. Sabit nominal mevduat faiz oranı reel para talebini ve böylece reel kredi arzını enflasyon oranındaki hareketlere bağlı olarak değişmesini sağlar. Paraya olan talep reel mevduat faiz oranları tarafından belirlendiğine göre, enflasyon arttığında ve nominal mevduat faiz oranı değişmediğinde, reel para talebi düşecektir. Finansal serbestleşmenin ardından mevduat faiz oranlarının yükselmesiyle, reel para talebi ve böylece reel banka kredi arzı artacaktır. Buradan çıkan sonuç, iktisadi büyümeyi hızlandırıcı politikaların mevduat faiz oranının piyasaca belirlenen denge oranına doğru arttırılmasını da kapsamı gerektiğidir (Musullugil, 2007: 40).

Galbis (1977), para talebi ile ilgili görüşünü iki sektörlü model yaklaşımı ile açıklamıştır. Finansal serbestleşmenin ardından faiz oranlarının yükselmesi ile geleneksel sektörün para talebi artmakta, portföylerinde bulundukları fonları buldukları sektörde yatırım yapmak yerine mevduatlara yönlendirmektedirler. Çünkü geleneksel sektörde reel faiz oranının yükselmesi ile birlikte yatırımın getirisi, mevduatın getirisinin altında kalmaktadır. Böylece mevduata yönelen geleneksel sektör parası, verimliliği yüksek yatırımların bulunduğu modern sektöre kredi olarak kullanılabilir ve iktisadi büyüme hız kazanacaktır.

1.2. Dış Ticaret Teorilerinde Ekonomik Büyüme

Sanayi Devrimi gerçekleşmeden önceki tarihi sürece baktığımızda büyük ölçüde tarımsal üretim temelinde şekillenen dış ticaretin sebebi, biçimi ve refah sonuçlarına dayanan temanın Merkantilizm dönemine dayandığı gözlenmektedir. Bu dönemin ardından gelen Klasik dış ticaret teorileri, üretim faktörü olarak sadece emek unsuruna dayanır ve üretim maliyetini homojen olduğu varsayılan emeğin miktarına bağlarken Neoklasik iktisatçılar, “fırsat maliyeti” kavramı ile sermayenin de bir üretim faktörü ve maliyet unsuru olarak dikkate alınmasında etkili olmuşlardır. Neoklasik katkıları kullanarak uluslararası ticaretin gerek-şartı olan ülkelerarası verim farklılığının nedenini ve refah sonuçlarını Faktör Donatımı ile açıklayan teoriler de iki-ülkeli, iki faktörlü modellerinde emek ve sermayeye dayanmışlardır. 1960’lardan itibaren gelişen Yeni Dış Ticaret Teorileri’nin emeğin niteliği ve teknolojinin geliştirilmesi ve üretim sürecinde kullanımının etkilediği bir uluslararası ticaret modeli ortaya koydukları görülmektedir.

Bu açıdan çalışmanın bu kısmında öncelikle klasik dönem öncesi geleneksel görüşlere (merkantilizm, fizyokrasi) yer verilecek; daha sonra klasik teorilerden günümüze, dış ticaret teorilerinin evrimi ele alınacaktır.

1.2.1. Klasik Dönem Öncesi Dış Ticaret

Artan coğrafi keşifler, deniz aşırı devletlerden gelen bol ganimetler Avrupa’nın ticaret yolu ile zenginleşmesinde önemli rol oynamıştır. Böyle bir zenginlik alışlagelen bir düzenin temellerini sarsmasının yanı sıra yeni bir düzenin de oluşmasında katkıda bulunmuştur. Bundan dolayı klasik dönem öncesi Fizyokrasi ve Merkantilizm’in bu oluşuma katkılarına değineceğiz.

1.2.1.1. Merkantilizm ve Dış Ticaret

Merkantilizm, 16. yüzyıldan itibaren dış ticarete hâkim olmaya başlamıştır. Bunda iki önemli tarihsel gelişme etkili olmuştur. İlki, coğrafi keşiflerle beraber yeni ticaret yolları ve alanları keşfedilmiş, buna paralel olarak da toplumda ve siyasette ağırlığı olan bir ticaret sınıfı ortaya çıkmıştır. İkincisi ise, ilkiyle bağlantılı olarak ulus devletlerin doğuşu ile ticarete devlet müdahalesi ve korumacılığın ortaya çıkışıdır. Korumacılık uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, sistemli bir öğretimi

olarak ilk defa Merkantilistler tarafından ortaya atılmıştır. Merkantilizmin ortak özelliklerinin başında, güçlü devlet oluşturma düşüncesi yer almaktadır. Güçlü devlet ise zengin, yani hazinesi altın ve gümüşle dolu devlettir. Merkantilistlere göre bunun için ya değerli madenlere sahip olmak, ya da dış ticaret fazlası vermek gerekir. Merkantilistler devletin ekonomik yaşama müdahale etmesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu müdahale, geniş ayrıcalıklarla donatılmış deniz aşırı ticaret şirketlerinin kurulması ve güçlendirilmesi, yerli üretimin tarife duvarları gerisinde dış rekabetten korunması, ithal hammadde arzının güvenceye alınması, bazı durumlarda yerli imalatçıların kullandığı hammaddelerin ihracının yasaklanması gibi önlemleri içermektedir. 17. yüzyıl Fransız Merkantilizm' inin özellikleri arasında devletin, yerli üretimin güçlenmesine teşvikler sağlanması ve nitelikli işgücünün yurt dışına göçünün yasaklanması da vardı (Dalkıran, 1998: 3-4).

Merkantilizme göre, zenginliğin ve toplumsal artığın temel kaynağı dış ticarettir. Çünkü tarım ve sanayide kapitalist teşebbüsün kârı, düzenli şekilde elde ettiği ürünleri satabilme olanağına bağlıdır. Bunun için hem iç hem de dış pazarlar gereklidir. İç pazarın gelişim ritmi çoğu zaman kapitalist üretimin gelişimi karşısında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla kapitalist teşebbüsler aynı ürünü daha pahalıya üreten dış pazarlara yönelmelidirler. Ancak bu pazarların ele geçirilmesi devletin desteğini gerekli kılmaktadır. Ülkeler arasındaki uzak pazar rekabeti ise devletler arasında ticari çıkarların çatışmasını doğurmaktadır. Bu ise dış ticarete başka ülkelerden gelen mallara karşı korumacı uygulamalara yönelmeyi gerekli kılmaktadır (Denis, 1997: 109). Bu çerçevede Merkantilistler, hammadde ithalatının ülke avantajına olduğu, ancak işlenmiş ürün dışında ihracat yapılmaması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu anlamda 14. ve 15. yüzyıllardaki Merkantilist politikalar sadece kıymetli madenleri değil, tahıl ve yün gibi ürünlerin ticaretini de düzenlemektedir. Bu dönemde özellikle yerli endüstriyi düzenlemek için tarımsal ve hammadde niteliğindeki ürün gruplarının ihracatının yasaklanması söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Merkantilistler, başka ülkelerden gelen ucuz işlenmiş ürünlere gümrük vergisi konulmasını savunurken, hammadde niteliğindeki ürünlerin ihracatına karşı çıkmışlardır (Dobb, 1992). Avrupa'da ilk himayeci gümrük vergisi koymuş ülke Fransa'dır. Fransa 1567'de Lyon ipeklilerini, dış rekabete karşı korumak ve kalkındırmak için gümrük vergisi uygulamasına gitmiştir (Tuncer, t.y: 240).

Merkantilist düşüncenin bu politik yaklaşımının arkasında yatan temel neden, ticari çıkarların çoğunlukla devlet çıkarları ile yakından ilgili oluşudur. Gerçi bu ilişki sadece Merkantilizm için değil, farklı dönemlerde farklı politik anlayışlar için de geçerli olmuş, tarihsel süreç de bunu göstermiştir. Ancak uygulanan politikalar, dünya konjonktüründeki değişime göre farklılaşmıştır (Biber, 2011: 32-52). Merkantilist görüşler aynı zamanda ulusal devletleri oluşturma sürecinde kralların otoritesini arttırma ve ulusal birliği destekleme amacına hizmet etmiştir. Bu bakımdan Merkantilizmden çoğu kez, ulusal devletin kuruluşunun ekonomi politikası olarak da söz edilir (Seyidoğlu, 2009: 20).

Merkantilizm yoğun devlet müdahaleciliğine dayanır. Merkantilistler, devlet eliyle sanayileşmeyi ve kalkınmayı savunarak, dışa karşı korumacı ticaret politikası araçlarının kullanılması gerektiği tezini benimsemişlerdir. Dış ödeme fazlası oluşturup ülkenin altın stoklarını arttırabilmek için, iç ve dış ticari faaliyetler üzerinde sıkı devlet müdahalesi olmalıdır. Bu doktrine göre dünya serveti sabit olduğundan, birbirleri ile ticaret yapan ülkeler arasında daima bir çelişki ve çıkar çatışması vardır. Bir tarafın sağladığı kazanç, öbür tarafın uğradığı kayıp pahasına olmaktadır. Merkantilistler aynı zamanda uluslararası ticareti kontrol altına almak, sömürgelerle ticareti geliştirmek ve bu ülkelerden altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin girişini güvenli bir şekilde sağlayabilmek için, güçlü bir deniz ticaret filosuna sahip olmaya çok önem vermişlerdir (Peker, 2015: 3).

Sanayi devriminden sonra kas gücünün yerini buhar gücünün almasıyla birlikte Merkantilizm yerini liberal iktisadi görüşlere bıraktı. Seri üretim yapabilen makinelerle ekonomide, üretim bir sorun olmaktan çıkmış; fakat bu defa da malların başka ülkelere satılması ihtiyacı doğmuştur. İngiltere’de bu durum Merkantilizmin korumacı politikalarının tartışılmasına neden olmuştur. Sanayi alanındaki bu gelişmeler yanında, 18. yüzyılın ikinci yarısında Adam Smith’in Ulusların Zenginliği adlı ünlü eserini yayınlamasıyla birlikte, Merkantilizmin dayandığı altın külçe görüşü çok basit kalmış ve bu görüş iktisatçılar tarafından eleştirilmeye başlanmış; bu bağlamda Merkantilizm de tartışmaya açılmıştır. Diğer taraftan feodalizmin çökmesine paralel olarak ulus devletler kurulmaya başlamıştır. Yeni sermaye sınıflarının ortaya çıkmasıyla birlikte kâr güdüsü artmış ve yeni yeni teknolojik gelişmeler ortaya çıkmıştır. İtalya’da başlayan Rönesans hareketleri fikrî ve iktisadî hayatta sürekli değişimi ve ilerlemeyi teşvik etmiştir. 18. yüzyıl başlarında Fransa’da

doğan Fizyokrat iktisadi düşünce, Merkantilizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Köse, 2013: 9).

1.2.1.2. Fizyokrasi ve Dış Ticaret

Fizyokrasi, Fransa’da Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkmış bir akım olup, ticareti “sadece üretilen malların el değiştirmesini sağlar” düşüncesiyle üretken bir faaliyet olarak kabul etmemişlerdir. Fizyokratlara göre merkantilist sistemde öne sürülen “ticaret fazlası yaratma” çabaları tarımsal ürünlere olan talebi azaltarak ulusal zenginliği olumsuz yönde etkileyecektir. Fizyokratlar gerçek zenginliğin tüketim malları bolluğunda ve bu malların iyi fiyata satılmasında yattığını savunmaktadırlar. Ticaret ise malların mallarla değiş tokuşudur ve satın almadan satmak fizyokrasi’ye göre “körlük ve hatta siyasal açlıktır”. Ticaret mala karşılık mal verilerek yapılan bir faaliyet olduğuna göre değer yaratması söz konusu olamaz (Yılmaz, 1999: 134), ancak tarımın yararına olduğu sürece ekonomik bakımından fayda yarattığı kabul edilmektedir. Bu sebeple de merkantilizmde geçerli olan dış ticarete korumayı gerekli görmemektedirler. Doğal düzen anlayışlarının paralelinde dış ticaretin serbest olması gerektiğini savunmuşlardır (Turanlı, 2000: 55).

Fizyokrat düşünceye göre zenginlik sadece topraktan elde edilir. Bu yüzden Fransa’da tahıl ihracatının yasaklanıp ithalatının serbest olmasına karşı çıkmışlardır. Çünkü ihracatın kısıtlanması tüketici lehine üretici aleyhinedir. Bu da tarıma büyük ölçüde zarar verecektir. Bu da Fizyokrasi’nin ticaret serbestisini savunan ilk düşünce akımı olmasının nedenini açıklamaktadır (Şentürk, 2007: 38).

1.2.2. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Sanayi devrimi ile birlikte kas gücünün yerini buhar gücü, el tezgâhlarının yerini kitlesel üretim almıştı. Bu olaylardan sonra bu makineler tarafından üretilen ürünlerin Pazar yeri bulunup pazarlanmasıydı. Üretilen malların satılması için başka ülkelerin yabancı mallara kapılarını açması gerekiyordu. Bunun sonucu olarak ta merkantilizm korumacı bir politika sergilediğinden yerini liberal görüşe bırakmak zorunda kaldı. Liberal görüşte amaç A. Smith’ in mutlak üstünlükler teorisi ile açıklanan milletlerin zenginliğine ulaşmaktır. Burada temel ilke “ortak çıkarlar zenginlik yaratır” düşüncesine dayanır.

Bu teoride asıl soru uluslararası ticaretin belirleyicisi nedir. Yani;

- Ülkeler neden dış ticaret yaparlar?
- Dış ticarete konu olan malların nispi fiyatları nasıl oluşur?
- Dış ticaret ülkelere nasıl kazanç sağlar?

soruları Mutlak ve Karşılaştırmalı Üstünlükler teorileri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Merkantilizmde dış ticaret “sıfır-toplamli oyun” olarak ortaya konulmuştur. Diğer bir deyişle, bir ülkenin fazlası diğer ülkenin açığı ile dengelenmektedir. Smith (1776) ise, dış ticareti bütün tarafların kazandığı “pozitif-toplamli oyun” olarak açıklamıştır. Smith’in “Ulusların Zenginliği” kitabının büyük bir bölümü merkantilizme bir karşı atak olarak hazırlanmıştır. Çünkü Smith “bireyselcilik, serbest ticaret ve görünmez el”e inanıyordu. Smith’e göre, her insan kendi ihtiyaçlarını başkalarınınkinden daha iyi tespit edecektir. Eğer her bireyin kendi refahına yönelik çalışmasına izin verilirse uzun dönemde bireylerin oluşturduğu toplumda bir refah artışı söz konusu olacaktır. Devlet müdahalesi yerine doğal düzen, özgürlüğü koruyacaktır. Smith’in bakış açısına göre doğal düzenin avantajı iş bölümü kavramıyla ortaya çıkar. Smith “Ulusların Zenginliği”nde bir iğne fabrikası örneği ile bunu açıklamıştır. İğne fabrikasında her bir işçi ayrı ayrı, bağımsız bir şekilde iğne üretmeyip iğnenin üretimi aşamalara bölünüp her işçi daha iyi bildiği aşamada görev aldığı daha yüksek bir üretim miktarına ulaştıklarını belirtmiştir. Smith bu “iş bölümü” yaklaşımını daha da genişleterek “uluslararası iş bölümü” kavramına ulaşmıştır (Yıldız, 2009: 7).

Smith (1776) merkantilizmi eleştirirken, her türlü devlet müdahalesinin (örneğin; monopol oluşturma, ihracatı teşvik etme, ithalatı kısıtlama, ücretleri düzenleme) doğal ekonomik büyümeyi engellediğini vurgulamıştır. Ülkelerin kendilerine yetme anlayışını benimsemelerindense hangi malı daha iyi yaptıklarını belirleyip o alanda uzmanlaşma çabasına girmelerinin daha iyi olacağını göstermiştir. Eğer bir ülke bir malı diğerine göre daha az kaynak veya zaman kullanarak üretebiliyorsa o ülke o malda diğer ülkeye karşı mutlak üstünlüğe sahiptir. Adam Smith’in bu yaklaşımı dış ticaretin doğasını anlamak adına atılmış çok büyük bir adımdır. Smith’e göre her ülke bir malda üstündür ancak Smith bir ülkenin iki mal ve iki ülkenin olduğu bir ekonomide iki malda da üstün olduğu duruma açıklık getirmemiş; David Ricardo bu durumda bile dış ticaretin iki ülke için de kazançlı olacağını ortaya koymuştur (Cho ve Moon, 2000: 6-7).

1.2.2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ricardo, 1817 yılında yayınladığı “Politik iktisat ve Vergilendirmenin İlkeleri” başlıklı eserinde dış ticaretin nedenlerini ve dış ticaretten elde edilen kazancı açıklamaktadır. Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi dış ticareti uluslararası karşılaştırmalı maliyetlere bağlamaktadır. Teorinin dış denge, tam rekabet, sabit verim, tam istihdam vb. varsayımları tartışmaya açıktır. Günümüzün modern dış ticaret teorisi Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler düşüncesinin bir devamıdır (Ricardo, 1971). Mukayeseli üstünlüklerin farklı yorumlarında tartışmanın odaklandığı nokta karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağının ne olduğudur. Yani ülkenin bir malda sahip olduğu karşılaştırmalı avantaj nereden kaynaklanmıştır? Bu soruya Ricardo’nun ve Heckscher ile Ohlin’in verdiği yanıtlardaki farklılıklar okullar arasındaki yaklaşım farkını yansıtmaktadır.

Teorinin öncüsü Ricardo’ya göre karşılaştırmalı üstünlüğün kaynağı emeğin verimliliği olup, bu durum ülkeler arasında üretimde kullanılan teknoloji farkından kaynaklanmaktadır. Emek değer teorisine göre bir malın bir biriminin üretilmesinde ne kadar az emek birimi kullanılmışsa birim maliyet ve fiyat o denli düşük olacaktır. Sermaye ise ayrı bir üretim faktörü olarak kabul edilmemekte, biriktirilmiş emek olarak görülmektedir. Ricardo ve onu izleyen klasik iktisatçılar teorilerini iki ülkeli iki mallı model ile açıklamışlardır. Smith’in mutlak üstünlükler teorisinin bir sonucu olarak bir ülke her iki malda da mutlak üstünlüğe sahipse dış ticaretin her iki ülkeye de kazanç sağlaması mümkün olmayacak ve dış ticaret yapılmayacaktır. Ancak Ricardo böyle bir durumda dış ticaretin mümkün olduğunu göstermektedir. O’na göre bir ülke her iki malda mutlak üstünlüğe sahip olsa da eğer iki ülkenin “iç reel maliyetleri” birbirinden farklı ise dış ticaret hala iki ülkeye kazanç sağlayabilir ve dış ticaret yapılabilir. Ricardo’nun dış ticaret teorisine önemli bir katkısı da iki ülke arasında oluşabilecek denge dış ticaret fiyatının alt ve üst sınırlarını belirlemiş olmasıdır. Doğal olarak bu sınırları belirleyen iki ülkenin iç reel maliyetleridir. Alt ve üst fiyatlar arasında iki ülkenin hangi fiyatta ve nasıl anlaşacakları yani denge dış ticaret fiyatı Ricardo’yu izleyen Marshall’ın “karşılıklı teklif eğrileri” analizi ile açıklanmıştır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi iktisat biliminin en önemli teorik katkılarından birisi olmasına karşın birçok kesim tarafından ciddi biçimde yanlış

anlaşılmaktadır. Bunlar işadamları, siyasetçiler, bürokratlar, gazeteciler ve hatta iktisatçılar olabilmektedir. Bu kesimlerin etkiledikleri kitlelerin büyüklüğü dikkate alındığında yanlış anlama sorununun boyutları ve sonuçları daha gerçekçi değerlendirilebilir. Bu yanlış anlama ve değerlendirmelerin belki de en önemlisi, “bir ülke diğer ülkelere kıyasla bazı malları daha ucuz (daha etkin) biçimde üretiliyorsa, o ülke serbest ticaretten kazanç elde edemez” görüşüdür. Bu değerlendirme kuşkusuz yanlıştır. Çünkü tanım gereği karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülke karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı uzmanlaşmadan belli bir kazanç sağlar. Yukarıdaki yanılışı karşılaştırmalı üstünlüğün, mutlak üstünlük biçiminde algılanması yanlıştır. Bu yanlış değerlendirme aslında “serbest ticaretin bir ülkeye ancak o ülke mutlak üstünlüklere sahipse kazanç sağlayacağı” gibi bir mantığa sahip olup, günümüzde sadece Smith’in onayını(!) alabilir. Gerçek yaşamda oldukça yaygın olan bu tür bir yanlış değerlendirmenin olası bir nedeni, mutlak üstünlüğün “rekabetçi üstünlüğün” yeter ve gerek koşulu olarak algılanmasıdır. Oysa rekabet avantajına yani rekabetçi üstünlüğe sahip olabilmek için mutlak üstünlüğün varlığı (yani verimlilik avantajına sahip olunması) gerek koşul değildir. Bir ülke mutlak bir verimlilik dezavantajına sahip olmasına rağmen, verimliliğin ve buna bağlı olarak ücret haddinin daha yüksek olduğu ülke ile arasındaki ücret haddi farkı verimlilik farkından büyük olduğu sürece söz konusu malı daha ucuza üretebilir (Ünsal, 2005: 74-77). Yani bir ülke mutlak üstünlüğe sahip olmadığı halde rekabetçi üstünlüğe sahip olabilir. Mutlak üstünlük, rekabetçi üstünlüğün (rekabet avantajının) gerek koşulu değildir (Utkulu, 2005: 11).

1.2.2.3. Mill ve Klasik Dış Ticaret Teorisine Katkıları

Klasik iktisatçılar, emek dışındaki üretim faktörlerinden sermaye ve doğal kaynakların farkında olmakla beraber, doğal kaynakları, tanrının lufu ve sermayeyi, biriktirilmiş emek biçiminde algılamayı seçmişlerdir. Dış ticaret kazançlarını belirlemek bakımından diğer klasik iktisatçıların ihmal ettiği talep unsurunu analize dahil eden Mill daha sonra Neoklasik’lerce geliştirilecek karşılıklı talep kanununu ortaya koymuş; ayrıca karşılıklı talep yoluyla dış ticaretin teknolojik gelişmeyi etkileyeceğini ifade etmiştir (Bayraktutan, 2003: 177).

Mill’e (1909) göre, ihraç malları arasına bir yenisinin katılması veya ihraç malı üretim maliyetini düşürücü yenilik biçiminde ortaya çıkan teknolojik gelişme, ihraç mallarında verimliliği artırarak ülkenin karşılıklı taleple belirlenen ithal

mallarını daha ucuza elde etmesini sağlar, böylece dış ticaret kazancını artırır (Mill, 1909: 593).

1.2.3. Neoklasik Dış Ticaret Teorisi

Neo-klasik büyüme teorisi, ekonomik büyümenin yatırım oranı, nüfus artış oranı ve teknolojik değişme hızına göre nasıl değiştiğini açıklamaya çalışan bir teoridir.

Harrod – Domar modelinde tasarruf oranı, sermaye – çıktı oranı, işgücü artış oranı gibi kilit değişkenlerin denge değerlerinden ufak da olsa sapmaları ya büyüyen işsizliğe ya da uzun enflasyonist dönemlere neden olmaktadır. Solow’ a göre bıçak – sırtı dengenin ve dolayısıyla Harrod – Domar’ın istikrarsız denge modelinin asıl sebebi emek ile sermaye arasında ikame imkânının olmaması varsayımdır. Eğer bu varsayım kaldırılabilirse bıçak sırtı bir denge durumu söz konusu olmayacaktır (Solow, 1956: 65). Solow bu değişiklikte bıçak – sırtı denge noktasının dışındaki istikrarsız durumun ortaya çıkmayacağını göstermeye çalışmıştır. Solow standart modelini oluşturabilmek için varsayımlara başvurmuştur. Bu varsayımlar şu şekildedir:

- Dünyada tek bir homojen mal üretilip tüketilir.
- Ülke dış ticarete kapalıdır.
- Ekonomi kapalı olduğu için tasarruflar yatırıma eşittir ve yatırımlar sadece sermaye birikimi amacıyla kullanılmaktadır.
- Teknoloji dışsaldır (Teknoloji, Ar-Ge ve firma faaliyetlerinden etkilenmez).
- Tasarruf oranı sabittir (s) ve beceri kazanmak için zamanın sabit bir kısmı ayrılır.
- Üretim fonksiyonunda ölçeğe göre sabit getiri hakimdir ($F(aK, aL) = aY$).
- Tam rekabet koşulları hakimdir (Firma sayısı fazla ve fiyatlar veridir).
- İşçi başına çıktıda azalan getiriler kanunu hakimdir (Her işçiye verilen her ek birim sermaye, o işçinin üretimini gittikçe azalan ölçülerde artırır).
- İşgücüne katılım oranı sabittir. Nüfus artış hızı sabit ve n kadardır.
- Teknolojik ilerleme hızı sabittir ve g kadardır (Jones, 2001: 19 – 23, 34).

Neo-klasik büyüme teorisi veya Solow büyüme modeli DYY akımlarını açıklamada yeterli değildir. Modeldeki azalan verimler kanunu DYY'nin sermaye yoğunluğu en az olan ülkelere akacağını ima etmektedir. Az tasarruf eden ülkelerde sermayenin marjinal üretkenliği (MPK) fazla olacağından ve hatta MPK, marjinal ürününü kazandığında bile ülkeler arasında farklılaşacağından DYY, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere akacaktır. Fakat bu durum günümüzdeki gelişmiş ülkelerarası DYY akımlarını açıklamakta yeterlidir değildir. Neo-klasik modelin DYY akımlarını açıklayıp açıklayamadığı konusunda yapılan ampirik çalışmalar, modelin DYY akımlarını açıklayamadığını bulmuşlardır. Zebregs bu çalışmada DYY akımlarını açıklayabilmek için standart Solow modelini, ülkeler arasında teknoloji farklılıklarına izin veren Solow modelini ve yine ülkeler arasında üretim şekli farklılıklarına izin veren Solow modelini test etmiştir. Çalışmada bu üç farklı modelin de gözlenen DYY akımlarını açıklayamadığı görülmüştür. Modelin DYY akımlarını açıklayabilmesinin yolu olarak da teknolojik ilerlemenin içselleştirilmesi ve beşeri sermayenin modele eklenmesi gösterilmektedir. Solow modeli istikrarlı bir büyüme modeli sunsa da uzun dönem büyüme hızındaki değişimleri açıklayan tek değişken olan kasti teknolojik ilerlemeyi dışsal ve şansa bağlı kabul etmesiyle çok tenkit edilmiştir. Modelin üzerine kurulduğu sermayenin azalan getirisi varsayımının kaldırılması neo-klasik teoriden sonraki teorilerde yapılan ilk değişiklik olmuştur (Demirel, 2006: 48).

1.2.3.1. Faktör Donatımı Teorisi

Smith (1776), dış ticaretin veya ülkelerin avantajlarının kökenini aslında yalnızca üretim faktörü donatımlarındaki niteliksel farklılıklarla değil, niceliksel farklılıklarla da açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Smith'in, nüfus yoğunluğunu bir ülkenin dışsattım kapasitesinin temel belirleyicisi olarak gösteren ve yeterince geliştirilmemiş olan artık-kapağı yaklaşımı, iki İsveçli iktisatçı, Heckscher (1919) ve Ohlin'i (1933) oldukça etkilemiş, Faktör Donatımı (Heckscher-Ohlin) Teorisinin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde görülen temel eksiklikler de teorisinin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur (Kibritçioğlu, 2007: 49-50).

Genel bir tanımlamayla; her ülkenin nispeten bol (ucuz) olan üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç etmesi; diğer malları ithal etmesi

anlamına gelen Faktör Donatımı Teorisi'ni B. Ohlin 1933 yılında yayınlanan eserinde; "Ticaretin ilk koşulu bazı malların bir bölgede diğerinden daha ucuza üretilmesidir. Her bölgedeki ucuz mallar, o bölgede (diğer bölgeye kıyasla) daha ucuz olan faktörleri daha fazla miktarda ihtiva ederler. Bu ucuz mallar ihracatı oluştururlarken, başka bölgelerde daha ucuza üretilebilen mallar ithal edilirler. Dolayısıyla her bölgede ihracat, üretimlerinde ucuz faktörlerin fazla miktarlarda kullanıldığı mallardan oluşur. Kısaca büyük oranda pahalı faktör ihtiva eden mallar ithal edilirken, büyük oranda ucuz faktör ihtiva eden mallar ihraç edilir." cümleleriyle açıklamaktadır (Ohlin, 1933: 29).

Faktör Donatımı Teorisinde, ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri miktarı esas alınırken emek ve sermayeyi dikkate alma geleneği sürdürülmektedir. Bu çerçevede, ülkeler emek-zengini ve sermaye-zengini, mallar ise emek-yoğun ve sermaye-yoğun biçiminde ayrıştırılırken ülkelerin, faktör donatımları ve malların, faktör yoğunlukları bakımından farklılaştığı düşünülmektedir. Ayrıca, bir malın üretim fonksiyonunun, dolayısıyla üretim teknolojisinin bütün ülkelerde aynı olduğu, üretimde sabit verim koşullarının geçerli bulunduğu ve ülkelerin talep koşullarının birbirinin aynı olmasa da benzer olduğu varsayılmaktadır.

Analitik geçerliliğini göstermek üzere dönüşüm ve kayıtsızlık eğrilerine başvuru olan Heckscher-Ohlin modelinden faktör donatımı teorisinin dışında uluslararası faktör fiyatları eşitliği, gelir dağılımı ve Rybczynski teoremleri türetilmiştir.

Uluslararası faktör fiyatları eşitliği teoremine göre, serbest mal ticareti ticarete katılan ülkelerdeki üretim faktörlerinin fiyatlarını eşitler. Daha açık bir ifade ile serbest ticaret ve onu simgeleyen uluslararası uzmanlaşma ülkelerin bol olarak sahip oldukları faktörlerin fiyatını yükseltip; kıt faktörlerin fiyatını düşürerek ülkeler arasında fiyatların eşitlenmesine yol açar (Seydioğlu, 2009: 71).

İlk olarak Heckscher tarafından temas edilen faktör fiyatlarının serbest ticaretle eşitlenmesini Ohlin mutlak eşitlik yerine bu yönde bir eğilim şeklinde ifade etmiş ve nihayet Samuelson serbest ticaretle faktör fiyatları eşitliğine erişildiğini analitik olarak kanıtlamıştır (Samuelson, 1948: 165).

Stolper ve Samuelson (1948), Ricardo'dan itibaren yüzyılı aşkın bir süre kabul gören, “serbest ticaret, ülkedeki herkesin yararına, korumacılık yine herkesin zararınadır” düşüncesine karşı çıkararak teorilerini serbest ticaretin faktörlerin reel fiyatlarına etkileri doğrultusunda geliştirmişlerdir. Buna göre, serbest ticaret bol olan (ihracat sektöründe kullanılan) faktörün reel gelirin artmasına kıt olan (ithalata rakip endüstrilerde kullanılan) faktörün ise reel gelirin azalmasına yol açmaktadır. Örneğin; bir ülkede emek bol sermaye kıt faktör ise; serbest ticaret emeğin reel gelirin (reel ücret haddinin) yükselmesine; sermayenin reel gelirin ise düşmesine yol açmaktadır (Stolper, 1941: 140).

Faktör arzındaki değişimlerin üretim sonuçlarını analiz eden Rybczynski Teorisi ise, yine iki-mallı, iki-faktörlü bir modelde ve tam istihdam koşullarında, faktörlerden birinin arzı artınca bu faktörü yoğun kullanan malda üretim artarken arzı sabit kalan faktörü kullanan malda üretimin, sektörler arası faktör transferi yüzünden azalacağını ortaya koymaktadır (Yılmaz, 1992: 157-158).

1.2.4. Yeni Dış Ticaret Teorisi

Klasik dış ticaret teorisine zamanla eleştiriler yapılmıştır. Eleştiriler, klasik dış ticaret teorisinin eksiklerini göstermekteydi. Bu zeminde yeni dış ticaret teorileri ortaya konmuştur. Bunlardan Nitelikli İşgücü Teorisi, Teknoloji Açığı Teorisi, Ürün Dönemleri Hipotezi, Tercihlerde Benzerlik Hipotezi, Ölçek Ekonomileri Hipotezi ve Monopolcü Rekabet Teorisi incelenmiştir.

Nitelikli İşgücü Teorisi, sanayi ülkeleri arasındaki ticaretin büyük bir bölümünün nitelikli işgücü farklılıkları ile açıklanabileceğini savunmaktadır. Teknoloji Açığı Teorisi, sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir bölümünün (yenilikçi firmalar tarafından geliştirilen) yeni mal ve üretim süreçlerine dayandığını kendine baz almaktadır. Ürün Dönemleri Hipotezi'ne göre bir mal yeni mal durumundan eski mal biçimindeki yaşam dönemine geçerken üretimin coğrafi yeri de değişir. Teknolojik yenilikler ve yeni malların geliştirilmesi ileri sanayileşmiş ülkelerde gerçekleşir. Bu yüksek derecede eğitilmiş işgücünün ve Ar-Ge'ye yapılan nisbeten yüksek harcamaların bir sonucudur. Tercihlerde Benzerlik Hipotezi, homojen olmayan sanayi ürünleri ticaretini konu alır. Hipoteze göre ticareti belirleyen üretim maliyetlerinden çok, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliği yani talep koşullarıdır. Zevk ve tercihleri belirleyen temel etken gelir

düzeyidir. Firmalar, iç piyasada yoğun talep gören malları üretirler, bu mallarda uzmanlaştıkça, benzer tercihlere sahip diğer ülkelere de satarlar. Sanayi ürünlerin ticareti özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında yoğunlaşır (Taleplerin Çakışması Hipotezi). Ölçek Ekonomileri Hipotezi'ne göre; bazı mallarda ortalama üretim maliyetleri üretim ölçeği arttıkça düşer. Ölçeğini büyük tutabilen firmalar, küçük firmaların tutunmasını engeller, monopol gücünü kullanır, fiyat veya satış hacmini kontrol edebilirler (eksik rekabet piyasası). Bir başka ifadeyle ülke faktör donanımı değil ama ölçek ekonomisi nedeniyle bir malda avantajlı olabilir. Böylece üretim ve zevkler yönünden birbirlerine benzeseler de ülkeler arasında ticaret kazanç sağlayabilir. Monopolcü Rekabet Teorisi ise sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticareti, ölçek ekonomileri ile açıklar. Teoriye göre her ülkede firmalar halk tarafından en çok tercih edilen bir çeşit üzerinde uzmanlaşır. Azınlık tercihlerini karşılamak için ülke içinde yapılacak ufak ölçekli üretim çok maliyetli olabilir. Bu nedenle azınlığın tercihi, çoğunluk tercihleri bunlarla benzer başka ülkelere yapılacak ithalatla karşılanır. Böylece tüketiciler tüm dünya ülkelerindeki firmaların ürettikleri mal çeşitlerine ulaşma olanağı elde ederler. Firmalar az sayıda çeşit üzerinde uzmanlaşarak ölçek ekonomilerinden yararlanırlar (Seymen, 18.05.2010).

1.2.4.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Nitelikli işgücü teorisi, sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin nedenini açıklamaktadır. Bu teori yeni teoriler arasında Heckscher-Ohlin Teorisine en yakın olanıdır. Bu yakınlık, teorilerin üretim faktörleri hakkındaki varsayımından ileri geldiği söylenebilir. Heckscher-Ohlin'e göre üretim faktörleri emek ve sermayeden oluşur. Emek homojendir. Nitelikli işgücü teorisinde de üretim faktörleri yine emek ve sermayeden oluşur; fark şuradadır ki emek faktörü kendi içinde nitelikli ve niteliksiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Teori, ülkeler arasındaki emek ve sermaye farklılıkları üzerinde odaklanmak yerine, işgücünün niteliksel donanımındaki farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu Teorinin temel iddiası şudur: Nitelikli emek zengini ülkeler, nitelikli emeğin yoğun olarak kullandığı malları üretip, ihraç eder. Niteliksiz emek zengini ülkeler ise niteliksiz emeğin yoğun kullanımını gerektiren malları üretip ihraç ettikleri ileri sürülmektedir. Teorinin açıklayıcı değişkeni beşeri sermayedir. Bağımlı değişken sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaret, bağımsız değişken (açıklayıcı değişken) ise nitelikli işgücüdür. Başka bir

deyişle, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticareti nitelikli işgücü faktörü belirlemektedir. Ülkeler arasında nitelikli işgücü farklılığı bulunduğundan, dış ticaret bu farklılığa göre belirlenmektedir.

Teoriye göre, sanayileşmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin büyük bölümünün nedeni, ülkeler arasındaki nitelikli işgücü farklılığıdır. Belirli türde nitelikli işgücü bakımından zengin olan ülkeler, üretimi, bu faktörü yoğun olarak gerektiren malların üretiminde uzmanlaşır ve aynı malları ihraç ederler.

Teoriye göre, ülkelerin faktör donatımı ticareti belirlemez; tam tersine ticaretin varlığı, ülkelerin, faktör donatımlarını bu ticaretin gereklerine göre biçimlendirmelerine neden olur. Dünya ticaretinin her geçen gün biraz daha mamul mallar alışverişi haline gelmesi, hatta ülkelerin benzer malların ticaretini yapmaları, ülkelerin nitelikli işgücü donatımındaki farkla açıklanabilir. Çünkü dış ticarete konu olan malların faktör yoğunluğu her ülkede farklıdır. Önceden, sermaye-yoğun mallar ithal eden bir ülke, bu malların fiyatı yüksek olduğu için emek faktörü yerine sermayeyi ikame edecek ve bir süre sonra sermaye-yoğun mallar üretmeye başlayacaktır. Bu da, ülkenin faktör donanımını değiştirecektir.

Nitelikli İşgücü Teorisi bağlamında; işgücünün kalitesinin artırılmasına yönelik beşeri sermaye yatırımlarının yapılması, işgücünün sermaye ile donatılması, insan gücü ve eğitim planlaması gibi faktörler, ülkelerin nitelikli işgücü yönünden zenginleşmelerine ve bu avantajlı durumu uluslararası ticarete yansıtmalarına yol açabileceği ileri sürülmektedir (Mevzuat Dergisi, 20.05.2010).

1.2.4.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Teknoloji açığı teorisi, bir endüstrideki dinamik gelişmelere önem verir. Bu yüzden çok hızlı bir şekilde büyüyen sentetik materyal endüstrisi bu teoriye en uygun endüstridir. Teknoloji açığı ve ölçek ekonomileri teorisi en fazla sentetik materyaller ticaretini açıklayabilmektedir. Teori, mamul mallarda, birbirine çok benzer genel ekonomik şartlara sahip gelişmiş ülkelerin neden ticaret yaptıkları üzerinde durmaktadır. Teoriye göre teknolojik yenilik, bir süre için piyasa yapısının değişmesine yol açar. Çünkü rekabetçi bir endüstride teknik yeniliği bulan firma bir süre monopol gücü elde eder. Teori dış ticarete teknolojik değişmelerin neden olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü belirli teknik değişmeler belli bir ülkede

başlayacağı için, diğer ülkeler bu buluşu taklit edene kadar bir süre geçecektir. Bu zaman zarfında buluşu gerçekleştiren ülkenin karşılaştırmalı maliyet farklılığı yeni malda ticarete neden olabilecektir. Bu nedenle, çoğunlukla buluşlar, o buluşu gerçekleştiren ülkelerin bir süre için tekeli konuma geçmesini sağlamaktadır. Yeni bir ürün veya üretim yöntemi bulmak için Ar-Ge'ye önem veren ülkeler, diğer ülkelere karşı teknolojik bir liderlik elde edecekler ve bu suretle dış ticaret performanslarını geliştireceklerdir. “Teknoloji açığı teorisi ile Posner, yeni bir mal ya da üretim yöntemi (teknoloji) geliştiren ülkelerin, bunun ilk ihracatçısı olacağını, zamanla bu teknolojiyi bir biçimde edinen başka ülkelerin sahip oldukları diğer avantajlar (işgücü, doğal kaynak, vb) nedeniyle maliyet/ rekabet üstünlüğüne erişmesiyle ithalatçı konumuna düşeceğini ileri sürmüştür” (Türkiye Bilim Sitesi, 22.05.2010).

1.2.4.3. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde benzerlik teorisi, 1961 yılında Staffan Burenstam Linder tarafından ileri sürülmüştür. Linder, dış ticaret modellerine talep olgusunu katan ilk iktisatçılardandır. Linder'e göre, ülkelerin faktör donatımları, ilksel malların ticaretini belirlemede önemli bir rol oynarken, mamul mallar ticaretinde ülkelerin talep yapısı daha etkin bir rol oynar.

Linder, mamul mallardaki ticareti, tercihlerle açıklamaya çalışır. Bu teori, Heckscher-Ohlin teorisinden önemli derecede farklılık gösterir. Çünkü Heckscher-Ohlin teorisi faktör donatımına ve faktör yoğunluğuna odaklandığı için tamamen arz yönlü iken, tercihlerde benzerlik teorisi tamamen talep yönlüdür. Linder, Heckscher-Ohlin teorisinin ilksel malların ticaretini açıklamada yeterli olduğunu, ancak mamul malların ticaretinde yetersiz kaldığına inanmaktadır.

Tercihlerde benzerlik teorisi, homojen olmayan, zevklerin ve ölçek ekonomilerinin özellikle önemli olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklar. Tercihlerde benzerlik teorisine “gelir teorisi,” “taleplerin çakışması hipotezi” gibi adlar da verilmektedir. Bunun nedenini talebin, kişi başına gelirin bir fonksiyonu olması oluşturmaktadır. Talep kişi başına gelire bağlı olunca kişi başına gelir düzeyleri benzer olan ülkelerin talep yapıları da benzer olmaktadır. Dolayısıyla ülkeler hemen hemen aynı ürünleri talep etmektedirler.

Teorinin varsayımlarını; benzer gelir düzeyine sahip ülkelerin benzer zevklere sahip olduğu, ürünlerin farklılaştırılmış olduğu ve ölçüğe göre artan getiri söz konusu olduğu şeklindeki varsayımlar oluşturmaktadır. Benzer tercihler; belirli bir ürünün ihracatçısı olan bir ülke ile karşılaştırılabilir olan başka bir ülkede bu ürünü satın almak isteyen tüketicilerin varlığını ifade etmektedir. Ülkenin tüketicileri, tercihlerde benzerliğe göre çoğunluk ve azınlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Azınlık, ülke sınırları içinde yaşayan çok zengin ya da çok yoksul olan halk katmanları; çoğunluk ise bunların dışında kalanları oluşturmaktadır.

Temsili talep, bir malın potansiyel ihraç malı olabilmesi için iç pazarda olması gereken talebi ifade etmektedir.

Teoride açıklayıcı değişken üretim maliyetinden çok, talep koşullarıdır. Talep koşullarından anlaşılan ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliğidir. Zevk ve tercihleri belirleyen temel etken ise görece gelir düzeyidir.

Teoriye göre ülkelerin birbirleriyle ticaret yapmalarının nedeni, faktör donatımlarının farklı olması değil, kişi başına gelir ve talep bakımından benzer olmalarıdır. Teoriye göre sanayi ürünleri ticareti; özellikle, benzer tercihlere ve gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında yoğunlaşır. Zevkleri birbirine benzer ülkeler arasında daha canlı ticaret ilişkileri kurulur. Ülkeler kişi başına gelir düzeyi ve gelir dağılımı, yani talep yapıları bakımından birbirine ne denli yakınsa, aralarındaki ticaret de o denli yoğun olur. Linder, coğrafi yakınlık ve kültürel benzerlikleri de ülkeler arasındaki ticareti artıran faktörler arasında görür. Ona göre yerli tercihleri karşılayan ürünlerin, benzer kültüre sahip ülkelere ihracatı kolay olacaktır.

Linder, bir malın ihraç malı olabilmesi için iç pazarda o malın temsili bir talebinin bulunması gerektiğini ileri sürer. Ona göre yerli üreticiler, iç piyasada kâr olanakları bulunan malları üretirler. Başlangıçta hiçbir mal dış pazar için üretilmez. Bir süre sonra iç pazar için üretilen mallarda dış pazar arayışı başlar. Çünkü iç pazar artık doyma noktasına gelmiştir. Üreticiler, bu mal için dış pazarlarda kâr olanakları araştırmaya başlarlar. Böylece iç pazardaki temsili talebe benzer ülkelerdeki pazarlara doğru bir ihracat başlar. Gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller kalktıkça, potansiyel ticaret gerçek ticarete dönüşür (Mevzuat Dergisi,23.05.2010).

1.2.4.4. Ürün Dönemleri Teorisi¹

Ürün dönemleri teorisi, geleneksel teorinin bazı varsayımlarını yumuşatmakta ve ticaret şekillerini açıklamada geleneksel teoriden daha başarılı olmaktadır. Teorinin sorununu, mamul mallarda yenilikçi ülkelerle taklitçi ülkeler arasındaki dış ticareti açıklamak oluşturmaktadır. Vernon, sadece mamul mallardaki ticareti açıklamaktadır.

Teorinin varsayımlarını; üretim yönteminin zamanla değişir ve ölçek ekonomileri tarafından belirlenir olduğu, üretimde ölçeğe göre artan getiri söz konusu olduğu; faktör donatımı teorisine göre bilgiye ulaşma konusunda bir sıkıntı yokken ürün dönemleri teorisinde bilgiye kolayca ulaşılamayacağı, bilgiye ulaşma bakımından bütün girişimcilerin eşit şansa sahip oldukları, ancak bilgiyi kullanma açısından farklı oldukları; bilgiye ulaşmanın bir maliyeti olduğu; bir mal, yeni mal durumundan eski mal durumuna geçerken, üretimin coğrafi yerinin de değiştiği yani yeni bir mal ilk önce bir ülkede üretilirken, daha sonra kullanıldıkça üretimi başka ülkelere kaydığı ve o ülkelerde yapılmaya başlandığı; dünyanın herhangi bir gelişmiş ülkesindeki girişimin, diğer bir gelişmiş ülkede olduğundan ayırt edilebilecek derecede farklı olmadığı yani girişimin bütün gelişmiş ülkelerde aynı olduğu; ABD'deki girişimcilerin, yüksek gelir getiren veya yüksek birim emek maliyetleri gerektiren yeni taleplerin farkında olacak ilk kişiler olduğu; bir ürünün hayat seyri boyunca üretim ve piyasa özelliklerinde değişiklikler meydana geldiği; ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri mevcut olduğu gibi varsayımlar oluşturmaktadır. Bu varsayımların neredeyse tamamı faktör donatımı teorisinin varsayımlarıyla çelişmektedir.

Teoride, mallar ve ülkeler ikiye ayrılmıştır. Mallar, eski mallar ve yeni mallar olarak sınıflanmaktadır. Ülkeler ise yenilikçi ülkeler ve taklitçi ülkeler diye ikiye ayrılmaktadır. Yenilikçi ülkeler teknolojik yeniliklerin yapıldığı ve yeni malların geliştirildiği, başta ABD olmak üzere ileri sanayileşmiş ülkelerdir. Bu yeteneğin sebebi, yüksek derecede eğitilmiş işgücü ile yüksek düzeydeki araştırma ve

¹ Bu teori mevzuat dergisinin 28.05.2010 tarihinde yayınlanan makalesinden alıntı yapılarak açıklanmıştır.

geliştirme (Ar-Ge) harcamalarıdır. Taklitçi ülkeler ise var olan malların üretim tekniğini kopya etmek suretiyle üretim yapan ülkelerdir.

Teoride, açıklayıcı değişken, başlangıçta teknolojik yeniliktir. Ancak daha sonraları teknolojik yeniliğin yanı sıra emek verimliliğindeki, faktör donanımındaki ve iç talep yapısındaki farklılıklar da modelde açıklayıcı değişken olarak kabul edilmiştir.

Vernon, ürün dönemleri teorisini açıklarken, çeşitli nedenlerden dolayı ABD ekonomisini ele almıştır. Ürün dönemleri teorisine göre ABD’li üreticiler, diğer ülke üreticilerine göre teknolojik bir avantaja sahiptirler. Vernon’a göre, ABD’li üreticiler, yüksek gelirli veya emek tasarrufu sağlayan yeni ürünlerle ilgili fırsatı görebilecek ilk kimselerdir. Vernon, böyle ürünlerin ilk üretim tesislerinin, ABD’de kurulacağını iddia eder. Eğer girişimciler, en az maliyet düşüncesine göre kuruluş yerini seçerlerse ABD’yi seçeceklerdir. Taşıma maliyetleri de hesaba katılınca, pazara en yakın yer, kuruluş yeri olarak seçilecektir.

Ürün dönemleri teorisi, mamul mallarda ticaret şekillerinin en önemli belirleyicisi olarak teknolojik yeniliğin rolünü dikkate alır.

Ürün dönemleri teorisi, dinamik bir teori olup, zaman faktörünü hesaba katmaktadır. Dünyanın sürekli olarak değiştiği ve bu değişikliklerin uluslararası ticareti etkileyebileceği düşünülmektedir. Teori, uluslararası ticareti teknolojik yenilik olgusuna bağlamakta ve iki aşamalı olarak açıklamaktadır. Buna göre ticaret önce, sanayileşmiş ülkelerde yeni geliştirilen teknolojiye dayanmaktadır. Bu teknoloji o ülkelerde bol olan yüksek derecede nitelikli emekle Ar-Ge harcamaları gibi- faktörler sayesinde geliştirilmektedir. Sonra az gelişmiş ülkeler aynı malı taklit etmekte; standartlaşma sürecine girilmektedir. Bu ülkeler göreceli olarak ucuz emeğe dayalı bir karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedirler. Böylece yenilikçi ülkeler yeni malların üretiminde, taklitçi ülkeler ise halen var olan malların (eski malların) üretiminde uzmanlaşmaktadır. Mamul mal ticaretinde önce ihracatçı olan bir ülke daha sonra ithalatçı konumuna geçebilmektedir.

Vernon’a göre yeni bir ürün, iki temel özellik gösterir. Birincisi, ABD yüksek gelirli bir ülke olduğu için yeni ürün de talebi yüksek fiyattan karşılayan bir ürün olur. İkincisi, ürün, üretim yönteminde emek tasarruf edici ve daha fazla sermaye

kullanan bir özellik sergiler. Bu yüzden, teknolojik değişim, bu kıt olan üretim faktörünü tasarruf edebilmek amacıyla bulunan üretim yöntemleri olarak ortaya çıkar.

Teknoloji Açığı Teorisi, taklit etme sürecindeki gecikmeyi vurgularken Ürün Dönemleri Teorisi standardizasyon sürecini vurgulamaktadır. “Bu teorilere göre, endüstri ülkelerinin yeni ve daha ileri teknolojileri temsil eden ürünleri ihraç etmeleri ve eski veya daha az ileri teknolojileri ifade eden ürünleri ithal etmeleri beklenir” (Mevzuat Dergisi,28.05.2010).

Ürün dönemleri teorisine göre, bir ürünün hayat seyri boyunca ihracatçı ülke “dinamik karşılaştırmalı üstünlük” yoluyla değişebilir. İlk olarak malı ihraç eden yenilikçi ülkenin yerini diğer gelişmiş ülkeler alır. En son olarak da az gelişmiş ülkeler, malı ihraç eder duruma gelir.

Ürün dönemleri teorisi, başka ülkelere dolaysız sermaye yatırımı, dinamik karşılaştırmalı üstünlük ve ölçek ekonomileri gibi konularda Heckscher-Ohlin teorisinden ayrılmaktadır. Çünkü Heckscher-Ohlin modelinde öbür ülkelere dolaysız yatırım yapılması, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler, ölçek ekonomileri gibi konulara yer verilmemiştir.

Ürün dönemleri teorisinin Heckscher-Ohlin teorisinden önemli farkları vardır. Öte yanda faktör donatımı teorisi bütün ticareti açıklayan bir modelken, ürün dönemleri teorisi sadece mamul mallardaki ticareti açıklamaktadır.

Ticaret şekillerinin tam olarak açıklanması sadece ürün dönemleri veya sadece Heckscher-Ohlin teorileriyle mümkün değildir. Heckscher-Ohlin Teorisinde her ürün için üretim fonksiyonu bütün ülkelerde özdeştir veya sadece yansız etkinlikten (etkinliğin her iki tarafta da ortaya çıkmasından) dolayı farklıdır. Yani her ülkenin verimliliğinin aynı oranda artmasından dolayı farklıdır. Ürün Dönemleri Teorisinde ise üretim fonksiyonu zamanla değişmektedir. Bir ürün ilk aşamada ileriki aşamalara göre daha emek ve beceri yoğunudur.

Heckscher-Ohlin Teorisinde her bir üretim faktörünün kullanımında azalan marjinal verimlilikle birlikte ortaya çıkan doğrusal veya lineer üretim fonksiyonu söz konusudur. Ürün Dönemleri Teorisinde ise ölçeğe göre artan getiri söz konusudur. Heckscher-Ohlin Teorisinde faktör yoğunlukları tersine dönmez. Ürün Dönemleri

Teorisinde ise faktör yoğunluklarının ters dönmesiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı iktisatçılara göre, faktör yoğunluklarının tersine dönmesi, ürünün son aşamasında meydana gelmemektedir. Bu iktisatçılar, ürünün son aşamasında bütün ülkelerde özdeş üretim fonksiyonunun olduğunu varsaymaktadırlar.

Heckscher-Ohlin Teorisine göre herhangi bir uluslararası fiyat seviyesinde tüketim alışkanlıkları bütün ülkelerde aynıdır. Örneğin gelir düzeyi göz ardı edilirse bütün ürünler aynı oranda tüketiliyor demektir. Ürün Dönemleri Teorisinde ise tüketim kalıpları gelir seviyesine göre farklılık gösterir. Bazı mallar daha yüksek gelir seviyesine sahip ülkeler tarafından daha yüksek oranda tüketilirler. Böyle mallara yüksek gelirli ürünler denilmektedir.

Heckscher-Ohlin Teorisinde tam rekabet şartları geçerlidir. Serbest ticaret söz konusudur (ticaret engelleri yoktur). Taşıma maliyetleri yoktur. Ürün Dönemleri Teorisinde ise ülkeler arasında bilgi aktarımının bir maliyeti olduğu varsayılmaktadır. Teoriye göre bir ülkede bilginin firmalar ve piyasalar arasında dolaşımının bir maliyeti vardır. Ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri de mevcuttur. Heckscher-Ohlin Teorisine göre üretim faktörleri ülkeler arasında hareketsizdir. Ürün Dönemleri Teorisi yandaşları ise sermayenin ülkeler arasında en azından kısmen hareketli olduğunu varsaymaktadırlar. Ayrıca Heckscher-Ohlin Teorisine göre üretim faktörleri nitelik bakımından birbirinin aynıdır. Ürün Dönemleri Teorisinde bununla ilgili bir varsayım bulunmamaktadır. Bununla birlikte teoride nitelik bakımından üretim faktörlerinin farklı olduğu görülebilmektedir.

Heckscher-Ohlin Teorisinde tam istihdam vardır. Teori statik bir teoridir. Ürün Dönemleri Teorisinde ise istihdam konusunda varsayım yoktur. Teori dinamik bir teoridir.

Heckscher-Ohlin yaklaşımı statik bir teori olduğu için, ticaret şekillerindeki zaman içinde meydana gelen değişmeyi açıklayamamaktadır. Ürün dönemleri teorisi ise, ticaret şekillerinde şu anda ve gelecekte meydana gelebilecek değişimleri açıklayabilmektedir.

Ürün dönemleri teorisi, bağımsız endüstriyel ürünlere yönelik bir açıklama getirmemektedir. Ürün dönemleri teorisine göre teknik bilgi, ülkeler arasında

serbestçe hareket etmez. Bilginin ülkeler arasında serbest bir şekilde dolaşamaması sonucunda; yeni ürünler ve yeni üretim yöntemlerinin bulunması az talebe sahip bir ülkeden ziyade, çok güçlü bir talebin olduğu ülkenin yakınlarındaki piyasalarda meydana gelir. Öte yandan Nitelikli işgücü teorisi aslında statik bir teori olmasına karşın, varsayımlarda yapılan düzeltmelerle dinamik bir nitelik kazandırılabilir.

1.2.4.5. Monopolcü Rekabet Teorisi

Monopolcü Rekabet Teorisinde ise, dış ticaretin nedeni olarak ölçeğe göre artan getiri gösterilmektedir. Monopolcü rekabet modelleri, ilk olarak Amerikalı iktisatçı Edward Hasting Chamberlin ve İngiliz iktisatçı Joan Robinson tarafından 1933 yılında birbirinden bağımsız bir şekilde ileri sürülmüştür. Ancak, günümüzde yaygın olarak Chamberlin modeli kullanılmaktadır (Ekodialog.com,10.06.2010).

Monopolcü rekabet teorisi, malların farklılaştırılması bakımından tam rekabet piyasasından; satıcı sayısının çok olması bakımından monopol piyasasından farklıdır. Tam rekabet piyasasında malların homojenliği varsayımı vardır. Monopol piyasasında ise tek satıcı varsayımından hareket edilir.

Monopolcü rekabet teorisinin varsayımları şunlardır (Ekodialog.com,10.06.2010) :

- Çok sayıda alıcı ve satıcı vardır.
- Piyasaya giriş ve çıkış serbesttir.
- Hane halkı ve diğer karar birimleri tam bilgiye sahiptir.
- Faktör alışkanlığı tamdır.
- Çok sayıda firma tarafından üretilen mallar farklılaştırılmıştır.

Monopolcü rekabet piyasasının temel özelliği malların farklılaştırılmış olmasıdır.

Farklılaştırılmış mal, bir firmanın ürettiği malın diğer firmaların ürettikleri mallardan içerik ve/veya görünüş bakımından farklı olması anlamına gelmektedir. Bu farklılık da her bir tüketicinin, bir firmanın ürettiği malı diğer firmanın ürettiği

mala tercih etmesine yol açmaktadır. Böylece, her firma kendine has bir alıcı grubuna sahip olmaktadır. Uluslararası ölçekte düşünüldüğünde; ülkelerin ürettikleri mallar da farklılık göstermekte ve her ülke kendine has bir tüketici grubuna sahip olmaktadır. Sonuçta, ülkelerin ürettikleri mallar genelde aynı olsa bile, içerik ve/veya görünüş bakımından farklı olduklarından dış ticarete konu olmaktadırlar (www.deu.edu.tr, 11.06.2010).

Mallar tam ikame değil yakın ikame olduklarından firmalar ve/veya ülkeler, monopole göre daha az bir rekabet gücüne sahip olmaktadır.

Monopolcü Rekabet Teorisinin temel varsayımları, Teoride tam istihdamın söz konusu olması, üretim faktörleri olarak emek ve sermaye kullanılması ve bunların da homojen varsayılması. Ayrıca bu faktörlerin endüstriler arasında akışkan olduğunun kabul edilmesi, sanayi sektöründe ölçeğe göre artan getiri ve monopolcü rekabet şartlarının hakim olduğu düşüncesi, sanayi sektörünün homojen olmadığı, farklılaştırılmış mallar üretmekte olduğu, ve uluslararası ticaretin çok büyük bir bölümünün de bu farklılaştırılmış malların alım-satımından ibaret olduğudur (www.deu.edu.tr, 11.06.2010).

Mal farklılaştırılması kavramı monopolcü rekabet teorisi için çok önemli bir kavramdır. Ayrıca teori, ticareti endüstriler arası ticaret ve endüstri-içi ticaret olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Mal farklılaştırılması; belli bir endüstride bir malın, bileşimi, kullanılışı, görünümü, en azından markası bakımından aynı endüstride üretilen diğer mallardan farklı olmasıdır. Eğer tüketicilerin bilincinde, her ne sebepten olursa olsun bir malın farklı olduğuna dair bir inanç oluşmuşsa, o mal farklı sayılmaktadır.

Endüstriler-arası ticaret ve endüstri-içi ticaret teorisinin önemli bir sınıflamasını oluşturmaktadır.

Endüstriler-arası ticaret; birbirine benzer olmayan ya da bütünüyle değişik endüstriler tarafından üretilen malların alım satımıdır. Endüstri-içi ticaret ise, aynı endüstriye ait farklılaştırılmış malların alınıp satılması ya da bir ülkenin aynı endüstri kapsamındaki farklılaştırılmış malları hem ihraç, hem de ithal etmesidir. Buna iki yönlü ticaret adı da verilmektedir. Özellikle sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü, endüstri-içi ticarettir.

Monopolcü rekabet teorisine göre dış ticareti, mal farklılaştırılması ile ölçek ekonomileri belirlemektedir.

Monopolcü rekabet teorisinde, dış ticaretin nedeni ölçeğe göre artan getiridir. Ölçeğe göre artan getiri durumunda, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlük ticaretin tek nedeni olmaktan çıkmakta, ülkelerin zevk ve tercihleri, teknolojik seviyeleri ve faktör donanımları aynı bile olsa ölçeğe göre artan getiri nedeniyle dış ticaret yapılabilmektedir. Ölçek ekonomilerinin olması durumunda, büyük miktarlarda üretim yapmanın avantajı ülkelerin uzmanlaşmalarına ve birbirleriyle ticaret yapmalarına neden olmaktadır. Ülkelerin ölçek ekonomilerinden yararlanmak için uzmanlaşmaları aynı zamanda benzer faktör yoğunluğuna sahip malların iki yönlü ticaretinin yapılmasını, yani endüstri-içi ticareti de açıklamaktadır (www.mevzuatdergisi.com, 11.06.2010).

Ölçeğe göre artan getiri ve endüstri-içi ticaretin, ticaretin nedeni olmasının iki kanıtı vardır. Monopolcü rekabet teorisinin en temel konularından birisi olan ölçeğe göre artan getirinin dış ticaretin nedeni olması ve endüstri-içi ticaret, iki varsayıma dayanarak açıklanmaktadır. Birincisi, her iki ülkede de ürün farklılaştırılmasının yapıldığı sektörler bulunmakta ve ürünün her bir çeşidi için talep bulunmaktadır. İkincisi, farklılaştırılmış ürünün her bir çeşidinde ölçeğe göre artan getiri söz konusudur. Bu varsayım farklılaştırılmış ürünlerin üretildiği endüstrilerde monopolcü rekabetçi piyasa yapısına neden olmaktadır (Akkoyunlu,1996: 75).

Monopolcü rekabet piyasasında malların farklılaştırılmış olduğu varsayılmaktadır. Malların farklılaştırılmış olduğu varsayımından hareketle, tüketiciler aynı temel ürünün değişik türlerini talep ederler. Firmalar ise bu talebe çok sayıda farklılaştırılmış mal üreterek karşılık verirler. Ürünler birbirine yakındır, ancak tam ikame edilemezler (www.mevzuatdergisi.com, 11.06.2010).

Farklılaştırılmış mal talebinin iki nedeni vardır. Birincisi, tüketicilerin mevcut olan her bir değişik maldan küçük bir miktar talep edeceği bazı mal türleri vardır. İkincisi, her bir tüketicinin kendisine en uygun olan az sayıda bir çeşit için çok güçlü bir talebi vardır.

Çeşitlilik için bir tercihin, talebin olması, firmaların ürünlerini farklılaştırmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte sayısız çeşitlilik de mümkün

değildir. Çünkü aşırı derecede çeşitlilik ölçek ekonomilerinde büyük bir kayba neden olacaktır. Bu yüzden aynı temel ürünün az sayıda çeşidini üreten çok sayıda firma bulunmaktadır. Böyle firmaların oluşturduğu bir endüstri, monopolcü rekabet olarak da adlandırılan rekabet ve monopol gücü tarafından karakterize edilmektedir. Çünkü ürünler farklılaştırılmıştır ve her bir firma piyasa gücünün bir kısmını elinde tutmaktadır. Örneğin fiyatları kontrol edebilmektedir (www.mevzuatdergisi.com, 11.06.2010).

Piyasaya girişte herhangi bir engel olmadığı için uzun dönemdeki herhangi bir aşırı kâr, piyasada bulunan mallara benzer malları üreten yeni girişimcileri cezbedecektir. Daha fazla çeşitliliğin olması, endüstrideki zorunlu mallara olan talebi azaltacak ve firmaların karlarını düşürecektir. Sonuçta karlar rekabete konu olacaktır ve endüstriye rekabetçi bir özellik katacaktır.

Monopolcü rekabetteki bir firma, bir malın bütün çeşitlerini değil de sadece bir çeşidini üretecektir. Çünkü bütün çeşitleri üretirse ölçek ekonomilerinden yararlanamayacaktır.

Öte yanda firmalar daha fazla bir çeşitlilik sunduklarında tüketiciler daha fazla ödeyeceklerdir. Çünkü, artan çeşitlilik, çok daha fazla firmanın ortalama maliyetten daha yüksek bir maliyetle üretim yapması ve ürünlerini yüksek fiyattan satmaları demektir (www.mevzuatdergisi.com, 11.06.2010).

Faktör donatımı ve monopolcü rekabet teorileri arasında başta varsayımlar olmak üzere önemli farklılıklar vardır.

Heckscher-Ohlin Teoremi'ne göre, uluslararası ticaret, karşılaştırmalı üstünlüğe ya da faktör donatımındaki farklılığa dayanır. Buna karşılık monopolcü rekabet teorisi, endüstri-içi ticareti, mal farklılaştırılması ve ölçek ekonomileri ile açıklar.

Teori, standart uluslararası ticaret teorisinin (faktör donatımı teorisinin) malların homojenliği varsayımına karşı çıkar. Bu varsayımına göre ticarete giren malların birimleri homojendir, birbirinin tıpa tıp aynıdır. Homojenlik tam rekabet piyasasının koşullarından biridir. Buna göre aynı mal, bir ülke tarafından hem ihraç, hem ithal edilemez. Oysa gerçek yaşamda bunun tersi, yani aynı malın bir ülke tarafından hem ihraç, hem ithal edildiği görülür. Klasik teori, bu tür ticareti açıklayamaz. Faktör donatımı teorisi, uluslararası ticaretin tümünü açıklamak ister.

Oysa monopolcü rekabet teorisi, yalnızca endüstri-içi ticareti açıklamaya yöneliktir. Diğer bir deyişle sorunu, sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticaretin sebepleridir.

Endüstri-içi ticaretin önemi, ilk kez Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ülkeler arasındaki dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması sırasında fark edilmiştir. Yapılan uygulamalı çalışmalar şunları ortaya koymuştur ki; Bölgede ticaretin serbestleştirilmesi sonucu, ticaret hacmi büyük oranda artmıştır ve bu artış, daha çok, aynı endüstrinin farklılaştırılmış mallarının ticareti biçiminde gerçekleşmiştir.

Ülkeler arasında faktör donatımları ne derecede farklı ise karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı endüstriler-arası ticaret de o derece büyük olur. Buna göre faktör donatımı (ya da karşılaştırmalı üstünlükler) teorisi, daha çok sanayileşmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ticareti açıklamaktadır. Monopolcü rekabet teorisi ise, aynı faktör donatımına sahip sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri iki yönlü ticareti açıklamaktadır.

Ölçek ekonomileri hipotezine göre geniş bir iç piyasaya sahip ülkeler artan verim koşullarına tabi malları ihraç ederler. Yurt içi piyasası geniş olmayan ülkeler ise bu tür mallarda uzmanlaşmaya gidemezler. Ölçek ekonomileri hipotezi, sanayi malları ticaretini açıklamak için öne sürülmüştür (Saraç, 2010: 58-74).

1.2.4.6. Mal Geliştirilmesi Hipotezi

Mal Geliştirilmesi Hipotezi Vernon tarafından ortaya atılmıştır. Teknoloji açığı hipotezine benzemektedir. Ancak teknoloji açığında malın icatçıdan taklitçiye geçişi arasındaki zaman üzerinde durulmasına karşın burada üretimin ilk aşamalarındaki standart olmayan özelliklerden son aşamadaki standart özelliklere geçiş sırası izlenmektedir (Seydioğlu, 1980: 81).

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN BÜYÜMEYE ETKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde önce Türkiye ekonomisinde gelişen dışa açıklık yıllar itibari ile özetlenecek ardından da bazı literatür taramalarına yer verilecektir. 1980 yılının, Türkiye’de dış ticaret açısından tam bir dönüm noktası olması nedeniyle, Türkiye’de dışa açıklığı 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak iki ayrı başlık altında incelenecektir. Ayrıca, Türkiye için özellikle 1980 sonrası yaşanan gelişmeleri araştıran bazı ampirik çalışmalara yer verilecektir.

2.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DIŞA AÇILMANIN TARİHÇESİ

2.1.1. 1980 Öncesi Dönem: Dışa Kapalı Türkiye Ekonomisi

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında doğrudan yatırımlar; devletçi sanayileşme döneminde ve II. Dünya Savaşı yıllarında, resmi krediler şeklinde ülkeye sermaye girişi olmuştur. Sermaye hareketleri dünyadaki eğilimlere paralel olarak, 1950’li yıllarda bağışlar ve yardımlar; 1960’lı yıllarda program ve proje kredileri; 1970’li yıllarda ise uluslararası banka kredileri şeklinde olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında yaşanan dış borç sorunları ve Kurtuluş Savaşı ile başlayan tam bağımsızlık düşüncesi, dış kaynaklara fazla bağımlı olmama çabasına yol açmıştır. Ancak, ülkenin imarı ve kalkınması için yurtiçi kaynakların yetersizliği ile batılılaşma anlayışı, uluslararası sermayeye karşı açık bir tavrın ortaya çıkmasını engellemiştir. 1930’lı yıllara kadar, göreceli olarak daha serbest bir ekonomi politikaları ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın etkisiyle 1930’lı yıllardan itibaren dışa kapalı devletçi ekonomi politikaları uygulanmıştır.

Uluslararası sermaye, Cumhuriyetin ilk yıllarında doğrudan yatırımlar şeklinde gelmiş ve 1923-30 yılları arasında kurulan 201 Türk anonim şirketinden 66’sında yer almıştır. Uluslararası sermayeli ortaklıkların toplam sermaye (73 Milyon TL) içerisindeki payı, % 43 (31.5 milyon TL) civarında olmuş ve dokuma, gıda, çimento, elektrik-havagazı gibi alt dallarda yoğunlaşmıştır. 1929 Dünya Buhranı, 1929 yılında Osmanlı Devleti’nin dış borç ödemelerinin başlaması ve Lozan Anlaşması ile kısıtlanan dış ticareti düzenleme yetkisinin elde edilmesi,

korumacı devletçi sanayileşme dönemini başlatmıştır. İç ve dış koşulların zorlamasıyla devletin sanayileşmede daha fazla rol aldığı bir iktisat politikasına geçilmiş, doğrudan yatırımlara karşı kapalı bir tutum izlenmiş ve sanayileşme planlarındaki projelerin finansmanına yönelik dış krediler kullanılmıştır. ABD'den sağlanan 10 milyon \$'lık kredi, TCMB'nin kurulmasında; SSCB'nden sağlanan 10,5 milyon TL'lik (=8,3 milyon \$) kredi, sanayileşme kapsamında dokuma sektöründe ve İngiltere'den sağlanan 16 milyon sterlin de Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın kurulmasında kullanılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1997: 32, 59).

Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarında tarafsız kalmış, ama bir yandan da her an savaşa girilecekmiş gibi silahlanarak asker sayısını yükseltmiştir. Sayısı artan ordunun beslenmesi için piyasadan tüketim mallarının çekilmesi; işgücünün ve kaynakların üretimden çekilerek savunmaya aktarılması, ekonomide kaynak dağılımını ve mevcut dengeleri bozmuştur. Savaşan ülkelerin, Türkiye'yi yanlarına çekebilmek ya da tarafsızlığını sağlamak için bir çaba içine girmeleri, çeşitli yollarla dış kaynak girişini artırmıştır. 1939-1940 yıllarında İngiltere'den 17,5 milyon Sterlin ticari, 29,5 milyon Sterlin askeri kredi olmak üzere 47 milyon Sterlin; 1940 yılında Fransa'dan 1,5 milyon Sterlin ticari kredi; 1941 yılında ABD'den 45 milyon \$'lık savaş malzemesi kredisi (Bu kredinin 5 milyon \$'ı kullanılmıştır) ve Almanya'dan 35 milyon \$ kredi sağlanmıştır. Türkiye, dış ticaret fazlaları ve dış kredi kullanımı artışı sayesinde, altın ve döviz rezervlerini artırmıştır. Savaş sonunda, büyük bir rezerv birikimi (1946 yılında Türkiye ekonomisinde, W. Hale'ye göre 262 milyon \$, M.Singer'e göre ise 307 milyon \$ değerinde döviz ve altın rezervi oluşmuştur. Y. Tezel'e göre ise savaş yıllarında rezervler 250 milyon \$ artmıştır.) oluşmuştur (Şahin, 1997: 84-85).

İktisat politikaları 1946-1960 döneminde, toplumsal dönüşüm ve savaş yıllarındaki tarafsızlık politikasının terk edilmesinin etkisiyle köklü değişiklikler geçirmiştir. 1946-1960 döneminde, dış borçlanmaya dayalı bir kalkınma anlayışına geçilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir ekonomik ve siyasi ortam oluşmuştur. Türkiye tercihini Batılı ülkelere daha yakın olmak için kullanmış, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasında kurulan tüm siyasi ve ekonomik kuruluşlara üye olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında başlayan Türkiye-İngiltere yakınlaşmasının yerini, ABD'nin dünya lideri olması nedeniyle Türkiye-ABD yakınlaşması almış ve ulusal ekonomi politikalarının oluşturulmasında ABD'nin daha etkili hale gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk devalüasyon 7 Eylül 1946 tarihinde yapılmıştır. TL yaklaşık % 54,3 oranında devalüe edilmiştir. Bu devalüasyon, döviz sıkıntısının olmadığı bir dönemde yapılmıştır. Ancak, devalüasyon sonrasında ithalat yükselmeye devam etmiş, ihracatta beklenen artış sağlanamamış ve 1947 yılında dış ticaret açık vermiştir. Hükümet, bu açıkları savaş yıllarında biriktirilen rezervler ve 1948 yılından itibaren Marshall Yardımı çerçevesinde ülkeye giren kaynaklarla karşılamaya çalışmıştır. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti hükümeti, ithalatı % 60 oranında serbestleştirmiş ve ithalat kısa süre içerisinde artmıştır. Bu yıllarda tarımda, gerçekleşen iyi hasat sayesinde ihracat artmıştır. Ancak dış ticaret açıkları, 1950 yılından 1956 yılına kadar büyüyerek devam etmiştir. Hükümet, döviz rezervlerinin tükenmesiyle 1953 yılından itibaren ithalatın serbestleştirilmesinden vazgeçmiştir. Dış açıklar, dış krediler ve bağışlarla kapatılmaya çalışılmıştır (Şahin, 1997: 105-106).

1950'li yılların ortalarında kredi veren çevreler, devalüasyon yapılması için baskılar yapmıştır. Hükümet, dış kredilerin durdurulmasıyla istikrar programı hazırlamaya mecbur kalmıştır. 4 Ağustos 1958 Kararları istikrar programı ile alınan önlemler: TL'nin devalüasyonu (1\$'ın değeri, 2,8 TL'den 9 TL'ye yükseltilmiştir.), ithalata yeniden serbesti getirilmesi, KİT ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesi, sıkı para ve maliye politikalarının uygulanmasıdır. (Kepenek ve Yentürk, 1997: 112). 1946-1960 döneminde, uluslararası sermayeyi yurda çekmeye yönelik çeşitli teşvik edici önlemler alınmıştır. 22.05.1947 tarihinde yayınlanan bir kararname ile Maliye Bakanlığı uluslararası sermayenin dışarıya kısmen ya da tamamen transferi için yetkili kılınmış ve uluslararası sermayenin teşviki için ciddi hazırlıklara başlanmıştır (Alpar, 1992: 209).

Cumhuriyet tarihinde doğrudan yatırımlar konusunda yapılan ilk düzenleme, 25.05.1947 tarihli 13 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Karar olmuştur. Bu kararla doğrudan yatırımlar döviz olarak getirilmesi, tarım, sanayi, ulaştırma ve turizm gibi alanlara yatırılması uygun bulunmuştur. Hükümetin uygun bulunduğu miktarda doğrudan yatırım faaliyetinde bulunan organizasyonlara karını da yurtdışına çıkarma hakkı verilmiştir. Doğrudan yatırımların teşviki konusunda çıkarılan ilk yasa ise 01.03.1950 tarihli ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun olmuştur. Bu yasayla, ülkeye gelen doğrudan yatırımlara transfer garantisi ve dışarıdan borç almak isteyen işletmelere ise borçlarını dövizle transfer etme imkanı tanınmıştır.

09.08.1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 5583 sayılı yasanın yerine geçmiş ve günümüzde de yürürlükte olan 6224 sayılı yasanın temelini oluşturmuştur. 19.01.1954 tarih ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, doğrudan yatırımların kar transferleri ile ana sermayenin iadesi konusunda kısıtlamalar kaldırılmış, yerli şirketlere tanınan bütün haklardan uluslararası şirketlerin de yararlanabileceği öngörülmüştür. Doğrudan yatırımlar için yetkili organlardan izin almak şartı konulmuş ve yatırım izni, tamamen hükümetin yetkisine bırakılmıştır. 16.03.1954 tarihinde yasallaşan 6326 sayılı Petrol Kanunu, Türkiye’de faaliyette bulunan uluslararası şirketlerin petrol arama, sondaj, üretim, tasfiye ve dağıtım faaliyetleri düzenlemiştir. Liberal bir niteliği sahip olan tüm bu kanunlar, muhafazakar bir tutumla uygulanmıştır (Karluk, 1997: 524-525).

Uluslararası sermaye ile birlikte yabancı uzman girişleri artmış ve bu uzmanların ekonomi politikaları önerileri olmuştur. Dış kaynak çevrelerinin, bu uzmanların raporları doğrultusunda kredi vermeleri, bu uzmanların görüşlerinin etkili olmasına yol açmıştır. Örneğin, 1954 yılında bir Dünya bankası uzmanının, tavsiyelerinde çok ileri gitmesi üzerine, Dünya Bankası ile hükümetin arası açılmış ve Türkiye, 1966 yılına kadar bu kaynaktan kredi kullanamamıştır (Şahin, 1997: 94). 1946-1960 döneminde yurda giren dış kaynakların en büyük bölümü ABD kredileri ve bağışlarından oluşmuştur. Bu dönemde, Marshall planı kapsamında ekonomik yardım ve Truman Doktrini kapsamında da askeri yardım alınmıştır (Tablo 2.1).

TABLO 2.1: 1946-1960 DIŞ SERMAYE KAYNAKLARI

Dönemler	ABD Ekonomik Yardımları	Diğer ²	Özel Sermaye Girişi ³
Borç		Bağış	
1946-1949	79,2	---	5,0
1950-1953	51,2	198,7	135,6
1954-1957	75,6	329,1	17,3
1958-1960	146,9	296,4	162,5
TOPLAM	352,9	824,2	320,4

Açıklamalar: 1) Uluslararası sermaye miktarları, dönemler için toplam miktarlardır.

Bu tablodaki verilere ek olarak, 1954-1963 döneminde 1.533.157 TL (=182.248 \$) tutarında özel sermaye petrol alanına gelmiş ve 1946-1963 döneminde 2.023.800 \$ askeri yardım alınmıştır.

2) Diğer kredi kuruluşları, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’na (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ödemeler Birliği (EPU), Kalkınma İçin İşbirliği Örgütü (OECD) ve Batı Almanya Devleti.

3) Özel Sermaye bin TL, diğerleri milyon ABD \$’dır.

Kaynaklar: ABD bağış ve kredileri: Harris, George S. Troubled Alliance, age. s. 182

Diğer Kuruluşlar: Bulutoğlu, Kenan. 100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye, age, ss.118- 119
Yabancı Sermaye: US AID. Economic and Social Indicators, Turkey, August 1973, Ankara. s.38.

Petrol alanındaki yabancı sermaye: US AID, age. s.39 (Aktaran: Acaravcı , 2000: 59
Uluslararası Sermaye Hareketleri Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri 1986-1998)

Yurtiçinde uygulanan politikaların yarattığı ekonomik belirsizlik ortamı, bürokrasi ve kambiyo kısıtlamaları, özel sermaye girişinin istenilen düzeyin altında gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde sermaye hareketlerinin tamamına yakını program kredileri ve diğer sermaye hareketleri şeklinde gelmiştir (Tablo 2.2).

TABLO 2.2 : 1950-1960 DÖNEMİNDE SERMAYE HAREKETLERİ (MİLYON \$)

YILLAR	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-50	-94	-198	-164	-177	-177	-75	-64	-64	-145	-139
B. SERMAYE HAREKETLERİ	92	126	156	165	183	166	173	128	136	171	129
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-15	-18	-22	-20	-73	-106	-89	-83	-69	-60	-65
2. Gıda İthalatı TL.	0	0	0	0	0	0	14	32	42	27	22
3. Özel Yabancı Sermaye	2	7	10	8	8	3	2	17	13	7	24
4. Proje Kredisi	5	1	6	11	14	15	8	5	4	1	2
5. Bedelsiz İthalat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6. Program Kredileri	100	115	77	61	108	127	95	70	97	147	115
7. Diğer Sermaye Hareketleri	0	21	85	105	126	127	143	87	49	49	31

Kaynak: TCMB (Aktaran DPT, sosyal ve ekonomik göstergeler (1950-1998), dış ticaret ve ödemeler dengesi göstergeleri, Tablo 3.10'un düzenlenmesi ile elde edilmiştir. İnternet adresi <ftp://ftp.dpt.gov.tr/pub/ekosos/dtod.zip>)

1961-1979 Dönemi, 1950-1960 döneminde uygulanan politikalar sonucunda ekonomide yaşanan istikrarsızlıklara bir tepki olarak 27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbeye başlamıştır. Planlı dönemde ithal ikameci sanayileşme, 1930'lu yıllara göre daha bilinçli bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Ekonominin dış kaynaklara olan bağımlılığını azaltmak temel amaçlardan biri olmuştur. Ancak ekonominin dış kaynaklara olan ihtiyacı, daha ileri boyutlara çıkmıştır. 1961 yılında, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için kalkınma planları hazırlamak ve uygulamak için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. 1962 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP), 1963-1967 yıllarını; 1968 yılında hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP), 1968-1972 yıllarını ve 1973 yılında hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP), 1973-1978 yıllarını kapsamıştır.

1950'li yıllarda dünya ekonomisinde başlayan ekonomik büyüme, 1960 yıllarda refah artışına yol açmış ve yeni tüketim kalıpları oluşmuştur. Bu yeni tüketim kalıplarını ülkemize bir yansıması sonucu, dayanıklı tüketim mallarına olan talep artmıştır. Bu talebi karşılamak ve kıt döviz kaynaklarının bu malların ithalatında kullanılmasını önlemek için, dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesine

yönelik sanayileşme biçimi ortaya çıkmıştır. Tüketim malları – dayanıklı tüketim malları – ara malları – yatırım malları şeklinde sıralanan ithal ikameci üretim tarzı 1960’lı ve 1970’li yıllarda Türkiye ekonomisinde başarılı bir şekilde uygulanamamıştır. Ancak özellikle sanayi sektöründe dayanıklı tüketim mallarına yönelik üretim yapılan imalat sanayinde gelişmeler kaydedildiği de olmuştur (Azazi, 2015: 61). Diğer taraftan Türkiye ekonomisine giriş yapan uluslararası sermaye, ithal yasaklarını aşip iç piyasadaki aşırı karlardan yararlanmak amacıyla olmuştur.

Türkiye’ye yardım ve borç vermek için OECD bünyesinde, 31 Temmuz 1962 tarihinde Türkiye’ye Yardım Konsorsiyomu kurulmuştur. Bu konsorsiyom aracılığıyla Türkiye’ye, proje, program ve refinansman kredileri sağlanmıştır. Konsorsiyom üyeleri (ABD, B. Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İsveç, Norveç, Avusturya, İsviçre ve Danimarka), hangi tür kredileri vereceklerini kararlaştırdıktan sonra, kredi türlerine göre Türkiye ile anlaşmalar yapmışlardır (Şenses, 1998: 31-32).

Türkiye, 1960’lı yılların sonunda dış ödeme güçlüğüne düşmüş ve kredi veren dış çevrelerde devalüasyon beklentileri oluşmuştur. Hükümet, devalüasyon baskılarına dayanamamış ve Ağustos 1970’de TL’yi % 40 devalüe ederek 1 \$’ın değeri 9 TL’den 15 TL’ye yükseltilmiştir. Bu devalüasyon sonucunda dış açıklar azalmış, yurtdışındaki işçilerimizin gönderdiği dövizlerdeki artışında etkisiyle 1970’li yılların ortasına kadar ekonomi, dış ödemeler açısından rahatlamıştır (Şahin, 1997: 150-151).

1961-1974 yılları arasında sermaye girişleri, çoğunlukla resmi kanallardan gerçekleşmiştir. 1961-1970 yılları arasında en büyük hacme sahip sermaye girişi, program kredileri şeklinde olmuştur. Program kredilerinin kullanımı, 1970 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. 1968 yılında başlayan İBYKP döneminde, proje kredileri kullanımı yükselmiş ve en yüksek hacimli sermaye girişi bu tür kredilerle gerçekleşmiştir. Özel sermaye ise 1970’li yıllara kadar yok denilebilecek bir düzeyde olmuş, 1970’li yıllardan itibaren artmaya başlamıştır (Tablo 2.3).

TABLO 2.3: 1961-1974 DÖNEMİNDE SERMAYE HAREKETLERİ

YILLAR	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-170	-242	-300	-109	-78	-164	-115
B. SERMAYE HAREKETLERİ	181	199	251	127	146	150	175
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-84	-97	-119	-131	-184	-146	-99
2. Gıda İthalatı TL.	65	71	88	31	29	17	0
3. Özel Yabancı Sermaye	34	36	21	25	22	30	17
4. Proje Kredisi	7	26	81	40	57	56	83
5. Bedelsiz İthalat	0	0	5	5	5	11	12
6. Program Kredileri	118	94	115	117	167	162	162
7. Diğer Sermaye Hareketleri	41	69	60	40	50	20	0
YILLAR	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-224	-220	-171	-109	-8	484	-719
B. SERMAYE HAREKETLERİ	235	257	413	344	160	433	290
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-72	-108	-158	-91	-235	-72	-126
2. Gıda İthalatı TL.	0	41	83	55	18	0	0
3. Özel Yabancı Sermaye	13	24	58	45	43	79	88
4. Proje Kredisi	127	174	179	219	222	328	237
5. Bedelsiz İthalat	22	20	34	27	39	50	58
6. Program Kredileri	145	106	217	89	73	48	33
7. Diğer Sermaye Hareketleri	0	0	0	0	0	0	0

Kaynak: TCMB (Aktaran: DPT, sosyal ve ekonomik göstergeler (1950-1998), dış ticaret ve ödemeler dengesi göstergeleri, Tablo 3.10'un düzenlenmesi ile elde edilmiştir. İnternet adresi <ftp://ftp.dpt.gov.tr/pub/ekosos/dtod.zip>)

Türkiye'nin ara ve yatırım mallarından oluşan ithalatının maliyeti, SÜ'ün petrol fiyatlarındaki olağanüstü artışı, kendi ürünlerine yansıtmasıyla daha maliyetli hale gelmiştir. Kıbrıs Barış Harekati ise savuma harcamalarını yükseltmiştir. ABD ve Batılı Ülkeler, bu harekate tepki olarak Türkiye'ye ambargo uygulamışlardır. İç ve dış koşullardaki bu ani değişimler, Türkiye ekonomisini ciddi bir bunalıma sürüklemiştir. Ekonomi otoriteleri, bunalımı önlemek için köklü değişiklikler alma yerine, tüm kaynakları kullanarak bunalımı ertelemeye çalışmışlardır.

Bütün dünya petrol tasarrufuna yönelmişken Türkiye'nin petrole sübvansiyon vererek tüketimini artırması, yaşanan ilginç bir gerçektir. 1972-77 arasında Türkiye'de petrol tüketimi 10,8 milyon tondan 17,7 milyon tona ve petrolün enerji tüketimindeki payı ise % 50'ye çıkmıştır (Kazgan, 1995, ss.169-170).

Türkiye'nin, petro-dolarların yeniden dolaşım sürecinde uluslararası mali kurumlardan kredi kullanımı, diğer GOÜ gibi artmıştır. Türkiye, daha çok kısa vadeli borçlanmış; kısa vadeli dış borçların, toplam dış borçlara oranı 1975 yılında % 24,2 iken, 1977 yılında % 57,9'a çıkmıştır. Dış borçların bileşimindeki bu olumsuz

gelişme, ekonomi üzerindeki baskıların şiddetlenmesine yol açmıştır (Şahin, 1997: 166).

Petrol şokunun ilk etkileri, 1970 devalüasyonu ve yurtdışındaki işçilerimizin gönderdiği gelirleriyle yüksek bir düzeye çıkan döviz rezervleri ile karşılanmıştır. Rezervlerin erimesiyle Avrupa euro-döviz piyasalarından kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma yoluna gidilmiştir. Dövizle çevrilebilir mevduat (DÇM) adı verilen pahalı ve kısa vadeli borçlanma yöntemi kullanılmıştır. Alınan krediler ile kısa vadeli sıkıntılar atlatılmış ama büyük bir borç yükü altına girilmiştir. Borçlarını geri ödeyemeyecek duruma düşen Türkiye, tarihinin en büyük dış borç bunalımına sürüklenmiştir (Seyidoğlu, 1996: 639).

1973-1974 Petrol Şokunun ardından, kısa vadeli borçlanmaya dayalı büyüme stratejisi benimsenmiştir. Bu strateji, krize uyum sağlama yerine, krizin etkilerini geciktirmeye yönelik olmuş, ancak 1970'li yılların sonunda derin bir ekonomik ve mali krize düşülmüştür. Dış borç krizi ile birlikte dış finansman kaynaklarının kapanması, kısa vadeli ve yüksek faizli DÇM, banker borçları ve ticari kredilerle finanse edilen ekonomik büyümenin devam edemeyeceği anlaşılmıştır. İthalata büyük ölçüde bağımlı ekonomiye dış kaynak girişinin kesilmesi ve dış borç servisini yerine getirmede tıkanması sonucunda ekonomik kriz tüm yoğunluğuyla yaşanmaya başlanmıştır (Sönmez, 1998: 478-479).

1958 yılındaki kriz de olduğu gibi 1978 yılında da biriken kısa vadeli borçların baskısı, dış borç krizinde etkili olmuştur. 1973 yılının sonlarında yaşanan Petrol Şoku ve 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nı izleyen ambargo, 1970'li yıllarda ekonomide başlayan olumlu gelişmeleri tersine çevirmiştir. 1973 yılında 484 milyon ABD \$ fazla veren cari işlemler bilançosu, 1974-79 yılları arasında büyük açıklar vermiştir. 1979 yılında yaşanan ekonomik bunalımla uluslararası sermaye Türkiye'yi terk etmeye başlamıştır (Tablo 2.3 ve 2.4).

TABLO 2.4 : 1974-1979 DÖNEMİNDE SERMAYE HAREKETLERİ (MİLYON \$)

YILLAR	1975	1976	1977	1978	1979
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-1648	-2029	-3140	-1265	-1413
B. SERMAYE HAREKETLERİ (REZERV HARİÇ)	327	1132	1645	848	-393
DOGRUDAN YATIRIMLAR	114	10	27	34	75
PORTFÖY YATIRIMLARI	0	0	0	0	0
UZUN ve ORTA VADELİ SERM. HARE.	173	1049	650	412	532
KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİ	40	73	968	402	-1000

1980 yılına kadar Türkiye'ye giren doğrudan yatırım miktarı, mevzuatta fazla bir engel olmamakla birlikte, bürokratik engeller, yaşanan ekonomik ve siyasi

istikrarsızlıklar nedeniyle beklenen düzeyde olmamış, 1954-1980 dönemi için, 228 milyon \$ olarak gerçekleşmiş ve tamamı yurtiçi üretim için mal üreten ve uluslararası rekabet gücüne sahip olmayan teşebbüslere yönelmişlerdir (Alpar, 1992: 210).

2.1.2. 1980 Sonrası Dönem: Dışa Açık Türkiye Ekonomisi

1980'den itibaren Türkiye ekonomisinde dışa açılmaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır (İncekara, 2001: 930). 24 Ocak 1980 ekonomik kararları ile ithal ikameci politikalar terk edilmiş, bunu yerine ihracata yönelik bir sanayileşme politikası benimsenmiştir (Karluk, 2005: 497).

Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır (Bilgin ve Şahbaz 2009: 178). 24 Ocak 1980 Kararlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Uludağ ve Arıcan, 2003: 47-48):

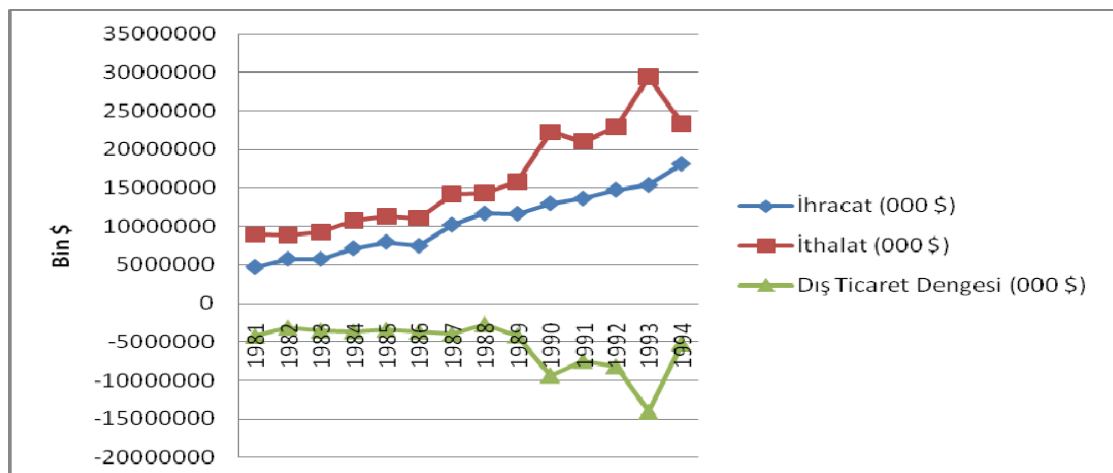
- İthalatın serbestleştirilmesi,
- TL'nin aşırı değerlenmesine son veren "gerçekçi" esnek kur uygulamasına geçilmesi,
- İhracatın ve yabancı sermayenin teşviki, ihracata finansman ve sigorta konularında kurumsal destek sağlanması,
- Sübvansiyonların kademeli olarak azaltılarak, uygulanan fiyat kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının serbestleştirilmesi (1 Temmuz 1980 tarihinde faiz oranları tamamen serbest bırakılmıştır),
- TL %48 devalüe edilerek dolar karşısındaki değeri 47 TL'den 70 TL'ye düşürülmüştür.

1980'de yapılan devalüasyonla ihracatın artırılması ve dolayısıyla da döviz kazancının artırılması umulmuştur (Başkaya, 2004: 191). İthalatın serbestleştirilmesi için uygulanan politikalara 1981'deki ithalat programı ile başlamıştır. Ancak gümrük vergileri oranı ortalama %76.3 seviyesinde ve birçok sanayi mamulü üzerindeki vergi oranı ortalama %100 veya üzerinde kalmıştır. 1984'de ithalat rejiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. 1984'de yapılan değişikliklerle ortalama %76.3 olan gümrük vergileri %48.9'a düşürülmüştür. İthalat kotaları tarife dışı engellere kaydırılarak dünya ekonomisine daha uyumlu bir dış ticaret politikası izlenmeye çalışılmıştır. İthalat yasak malların sayısı yaklaşık olarak 1800'den 459'a düşürülmüştür. Daha sonra yapılan çeşitli düzenlemeler ile ithali yasak malların

sayısı azaltılmış ve uyuşturucu, silah ve bunların girdileri dışında ithali yasak mal kalmamıştır. İthal iznine bağlı malların sayısı 1984’de 100 civarında iken 1988’de 33’e indirilmiştir. 1990’da ise ithali izne bağlı malların listesi tamamen kaldırılmıştır (Şahin, 2009: 422-423).

6 Kasım 1983 siyasi seçimleriyle birlikte göreve başlayan hükümet, Aralık 1983 ve Ocak 1984’de, 24 Ocak 1980 Kararları’nı tamamlayıcı nitelikte yeni ekonomik tedbirler uygulamıştır. Bu tedbirler ayrıca daha serbest bir ekonomi politikası uygulamaya yönelik bir ekonomi yaklaşımı getirmiştir. Bu bağlamda uygulanan ekonomi politikasında ekonomik serbestleşmeye öncelik verilmiş, bu sayede ekonomiye kaynak yaratacak gücün artarak daha verimli alanlara dağılması hedeflenmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003: 51-52).

1980’den itibaren ihracatın önemli ölçüde geliştiği görülmektedir. Bu gelişmedeki en önemli etken kuşkusuz 24 Ocak 1980 Kararları ve daha sonraki yıllarda bu kararları destekleyen iktisat politikası uygulamalarıdır. İhracatı arttırmak için uygulanan teşvikler, ücret ve maaşların enflasyon seviyesinin altında tutularak iç talebin daraltılması sonucu ihracatçıların dış piyasaya daha fazla önem vermesi, petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar sonucunda Orta Doğu Ülkelerinin satın alma gücünün artması ve Türkiye’nin komşu ülkelerle dış ticaret hacmini arttırmaya yönelik çalışmaları ihracatın artmasında önemli bir rol oynamıştır (Şahin, 2009: 409-410). Bu dönemde uygulanan devalüasyon politikaları bir yandan çalışan kesimin satın alma gücünde bir azalma yaratırken, diğer yandan ihracat sektörünün uluslararası rekabet gücünü artırıcı bir unsur olarak görülmüştür (Sönmez, 2009: 28).

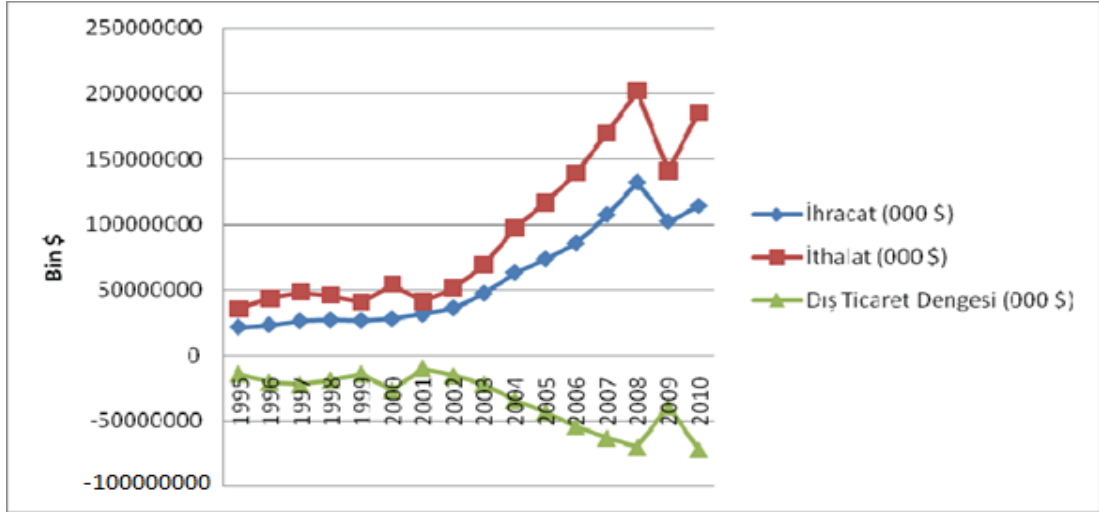
Grafik2.1: Dış Ticaret Göstergeleri, 1981-1994.

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2008, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu yayını, 2009, s. 3; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, 2010, s. 662-676, verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.1' de 1981-1994 dönemi dış ticaret verileri gösterilmektedir. Veriler incelendiğinde 1988'e kadar dış ticaret açığında önemli bir sıçrama kaydedilmediği görülmektedir. 1988'de dış ticaret açığında bir miktar azalma meydana gelmişse de 1989 ve 1990'da dış ticaret açığında önemli miktarda bir artma yaşanmıştır. 1991'de bir miktar gerileyen dış ticaret açığı 1993'de 14083303 bin ABD Doları'na kadar yükselmiştir. 1994'de ise dış ticaret açığında önemli bir azalma meydana gelmiştir.

1990'lı yılların başından itibaren uygulanan ekonomi politikaları ve ulusal paranın değerlendirilmesi sonucunda ihracatta azalış ithalatta ise artış meydana gelmiştir (Barışık ve Çetintaş, 2006: 6). 1994'ün başına kadar değerli TL, ihracatı olumsuz etkilerken, ithalatı arttırıcı bir etken olmuştur. Ancak 1994'de yapılan yüksek oranlı devalüasyon ile ithalatta daralma yaşanmış, ihracat ise artmıştır (Tokgöz, 2001: 37).

Özellikle 1993'de kamu harcamalarında meydana gelen artış ve iç tasarrufların azalması 1994'de bir ekonomik krizin habercisi olmuştur (Özgül, 2001: 59). 1994'de "5 Nisan Kararları" olarak bilinen ekonomik istikrar programı açıklanmıştır. Aralık 1993'ün sonunda 14.458 TL/\$ olan döviz kuru, 7 Nisan 1994'de 39.853 TL/\$'a kadar yükselmiştir. 1994'ün ikinci yarısından itibaren döviz piyasasında tekrar istikrar sağlanmıştır. 1994'ün sonunda döviz kuru 34.418 TL/\$ seviyesinde oluşmuştur (Özkale ve Kayalica, 2008: 365). Haziran 1994 ve Eylül 1995 arasında hem banka kredileri hem de devlet iç borçlanma faizleri gerilemiş, enflasyon düşüş eğilimine girmiştir. Buluş, 1995'de sağlanan yaklaşık %7'lik büyümenin en büyük faktörünün özel tüketim artışlarına bağlı olarak üretim ve ithalattaki artış olduğunu savunmaktadır. Buluş'a göre 1995'deki yatırım oranlarındaki artış Gümrük Birliği (GB) beklentisi ile tekstil sektöründe meydana gelmiş ve önemli ölçüde özel sektör kaynaklı olmuştur (Buluş, 2003: 74-75). Türkiye, AB ile 1995'de GB anlaşması imzalamış ve imzalanan bu anlaşma 1996'da yürürlüğe girmiştir. GB, Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayan ticari serbestleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır (Tonus, 2007: 193).

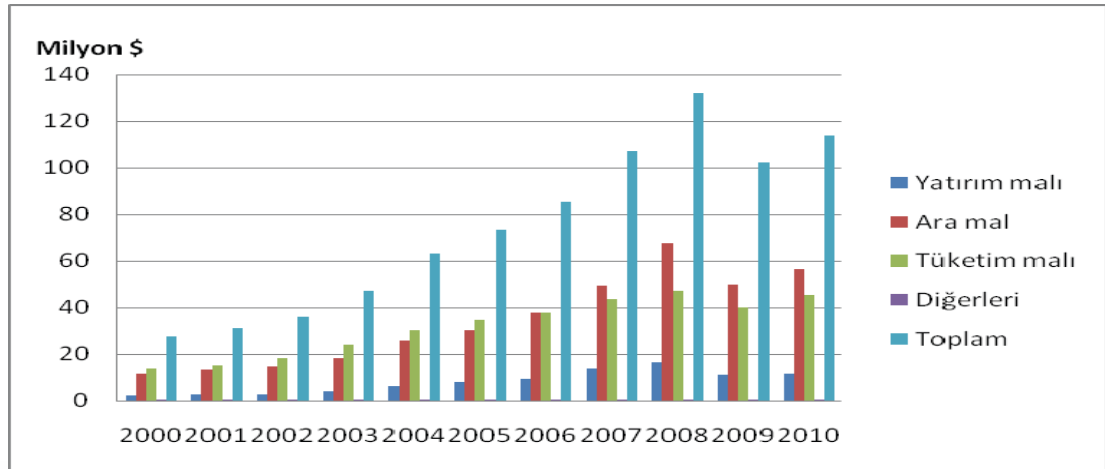

Grafik 2.2: Dış Ticaret Göstergeleri, 1995-2010.

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı 2008, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu yayını, 2009, s.3; TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, 2010, s. 676, 678; TÜİK, (Çevrimiçi): http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4, 27 Nisan 2011; TCMB, (çevrimiçi) <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>, 27 Nisan 2011, verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye ihracatının içinde 1980'den önce tarımın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 1980 Ekonomik Kararları'yla birlikte Türkiye'nin dış ticaret yapısının da değiştiği görülmektedir. Bu bağlamda 1980'den sonraki yıllar incelendiğinde ihracatımızda tarımın payının azaldığı, sanayinin payının ise hızla arttığı görülmektedir. 1990'da tarımın toplam ihracat içindeki payı %18.4 iken bu oran 2000'de %7.8 'e gerilemiştir. 1990'da toplam ihracatımızdaki sanayi kesiminin payı %79.0 iken bu oran 2000'de %91.2'ye yükselmiştir (Serin, 2001: 311-312; TÜİK, 2009: 695). Ayrıca Türkiye'deki önemli ihracatçı sektörlerin aynı zamanda önemli ithalatçı sektörler olması, ihracatın ithalata bağımlılığının önemli bir göstergesidir. Örneğin ihracat sıralamasında ilk sırada bulunan motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet sektörü 2005'de 9.6 milyar ABD Doları ihracat gerçekleştirmiştir. Aynı yıl adı geçen sektör yaklaşık 10.6 milyar ABD Doları ithalat gerçekleştirmiştir (Eşiyok, 2008: 140). İhracatın ithalata bağımlılığının temel nedeni ihracat mallarının ara mal ithalatına olan bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Hepaktan, 2007: 79). Türkiye'nin ihracat artışı 1994-2004 yılları arasında dünya ihracat artış hızının üzerinde yıllık ortalama %12.5'lik önemli bir artış göstermiştir. Bu artışla Türkiye 1994'de %0.42 olan dünya ihracatındaki payını 2004'de %0.70'e çıkartmıştır. Bu olumlu gelişmenin yanında sözü edilen yıllarda Türkiye'nin ithalatının ihracatından daha hızlı arttığı görülmektedir. Bu yıllarda Türkiye'nin

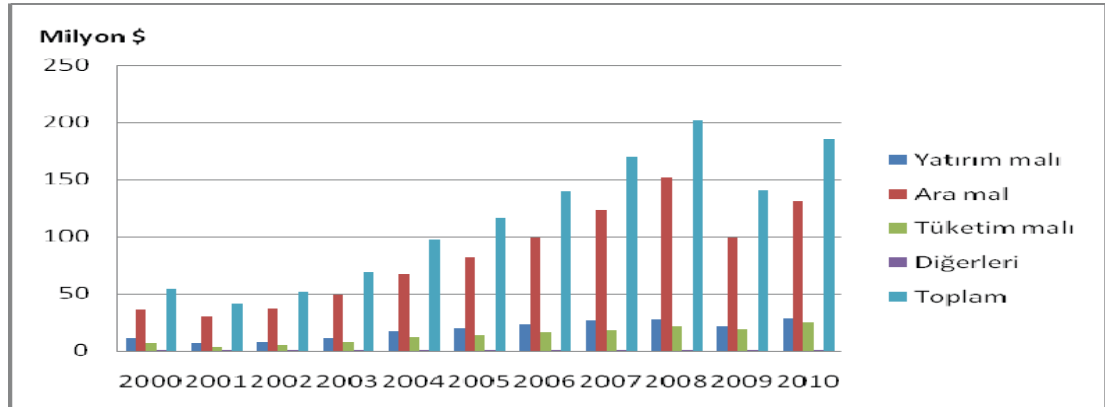
ithalatı %14.3'lük bir artış gösterirken dünya ithalatındaki artış %7.6'da kalmıştır (Aktan, 2006: 80).

Grafik 2.3: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Toplam İhracat, 2000- 2010, Milyon ABD Doları.

Kaynak: DTM, Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre Dış Ticaret, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=11116&icerikID=1225&dil=TR>, 02 Mayıs 2011, verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.3' teki veriler ışığında ihracatımızda ilk sırayı tüketim malları oluşturmaktadır. İkinci sırayı ara mallar ve üçüncü sırayı yatırım malları bulunmaktadır.

Grafik 2.4: Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Toplam İthalat2000-2010, Milyon ABD Doları.

Kaynak: DTM, Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına (BEC) Göre Dış Ticaret, çevrimci: <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=11116&icerikID=1225&dil=TR>, 02 Mayıs 2011, verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2.4' teki veriler ışığında ithalatımızda ara mal ithalatının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Binek otomobilleri, dayanıklı tüketim malları, dayanıksız tüketim malları vs. içinde bulunduğu tüketim malları ithalatı ise yatırım malları ithalatının ardından üçüncü sırada yer almaktadır.

2.2. TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN BÜYÜMEYE ETKİSİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

2.2.1. Literatür Taraması

İktisatçılar, ticari ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme sürecindeki öneminden dolayı ticari ve finansal açıklığın ekonomik etkilerine yönelik tahminlere büyük önem vermektedirler. Ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen uygulamalı çalışmaların 1960'lardan; finansal dışa açılma ile ilgili çalışmaların ise özellikle 1990'lardan sonra yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu ilişkiyi tahmin etmek için yapılan uygulamalı çalışmalarda, kullanılan veri seti, örnek grubu ve yöntemde zaman içinde birtakım gelişmeler sağlanmıştır. Konuyla ilgili uygulamalı çalışmalarda başlangıçta basit regresyon analiziyle dışa açıklık-ekonomik büyüme arasındaki korelasyon ilişkisini incelemekle yetinirken, sonraları üretim fonksiyonuna dayalı olarak değişkenler arasındaki ilişki irdelenmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren de zaman serisi analizlerinden yararlanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün farklı boyutları irdelenmiştir.

Finansal dışa açılma-ekonomik büyüme ilişkisi için zaman serisi verilerine dayalı nedensellik analizlerini uygulayan çalışmalarda, söz konusu ilişki ile ilgili farklı sonuçlar elde edilmiştir (Dritsakis ve Adamopoulos, 2004: 549). Jung (1986); King ve Levine (1993); Demetriades ve Luintel (1996); Ghali (1999); Shan ve Morris (2002); Aslan ve Küçükaksoy (2006) tarafından yapılan çalışmalarda finansal dışa açıklıktan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Demetriades ve Hussein (1996); Arestis ve Demetriades (1997); Shan ve Sun (1998); Sinha ve Macri (2001); Waqabaca (2004); Onur (2005) gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalarda ise büyümeden finansal dışa açıklığa doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer taraftan, Murinde ve Eng (1994); Gürsoy ve Müslümov (1998); Liuntel ve Khan (1999); Osinski (2000); Shan vd. (2001); Dritsakis ve Adampoulos (2004) tarafından yapılan çalışmalarda ise iki yönlü nedensellik bulunmuştur (Aktaran: Yapraklı, 2007: 6-8).

Wu ve Lin (2006), Asya 4 ve G7 ülkelerini kapsayan çalışmalarında, açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin, her bir ülkede farklı korelasyonlara sahip olduğunu belirtmişlerdir. Her bir ülkenin kendine özgü coğrafi, kültürel ve tarihi karakteristik özelliklere sahip olduğunu ve ayrıca birçok faktöründe, açıklık ve enflasyon oranı arasındaki ilişkinin yönünü değiştirebileceği sonucuna varmışlardır. Bu nedenle

Romer(1993)'in çalışmasına benzer sonuçlara ulaşamadıklarını ve araştırmacıların enflasyon ile açıklık arasında benzer ilişkiyi bulmak yerine, neden farklı ülkelerin farklı korelasyonlara sahip oldukları konusuna değinmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

2.2.1.1. Ticari Ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumsuz Etkisini Savunan Araştırmalar

Finansal küreselleşme, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde uluslararası nitelikteki finansal işlemlerin tüm finansal işlemler içindeki payının artmasından izlenebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde bu süreç daha çok sıcak paraya aşırı bağımlılık, spekülasyon ve mali krizler şeklinde kendini göstermiştir. Bu sürecin finansal araçların çeşitlenmesi, yeni finansal kurumların yaratılması ve yabancı sermaye girişinin kolaylaşması gibi olumlu etkilerinden söz edilebilir. Ancak, ülke bazında yapılan araştırmaların sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, uzun süre dış ticarete ve uluslararası finansmana kapalı olan, ticaret ve finans sistemini sıkı bir şekilde kontrol altında tutan ülkelerde hızlı bir biçimde gerçekleştirilen serbestleşme hayli kaygan ve istikrarsız bir makroekonomik ortama yol açmaktadır.

Son dönemdeki ampirik çalışmalar yüksek oranda ticaret veya mali bağımlılıkla makro ekonomik istikrarsızlık arasındaki bağlantıyı açık bir şekilde ortaya koyabilmekten yoksundur. Birçok çalışma ticarete meydana gelen artışlar nedeniyle çıktıda oynaklığın artmış olduğunu, özellikle gelişmekte olan ülkelerde (Easterly vd., 2001; Kose vd., 2003), ortaya koymuşlardır. Buna karşın bazı istisnalar da mevcuttur (Buch vd., 2002). Bekaert vd. (2002) yurtiçindeki adil pazarın serbestleşmesinin üretimdeki oynaklığı azaltabileceğini ortaya koymuştur. IMF (2002) de gelişmekte olan ülkelerde mali açıklığın çıktıda meydana gelen sapmaları aşağı çekebileceği konusunda kanıtlar ortaya koymuştur. Buna karşın, Kose vd. (2003) mali bütünlüğün çıktıdaki oynaklık üzerinde önemli bir etki yaratmadığını ileri sürmüştür (Erdugan,2007).

Şengönül, Altıok ve Gürbüz (2007), 1990:1-2005:3 döneminde, ekonomiye giren kısa süreli sermaye girişleri ile yatırım ve GSYİH artışı gibi reel göstergeler, faiz oranı, döviz kuru, enflasyon oranı gibi parasal göstergeler ve dış ticaret dengesi ile etkileşimini, VAR modelini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda, ekonomiye kısa vadeli sermaye girişlerinin, tüketim ve yatırım ortamını etkilemek

yoluyla GSYİH’da kısa süreli bir artışa yol açtığı, yerli paranın değer kazanmasına neden olarak dış ticaret dengesini olumsuz etkilediği, uzun dönemde faiz oranlarının yükselmesine neden olduğu, ancak enflasyon oranı ile ilişkisinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte, ekonomiye yönelen kısa vadeli sermaye akımlarının, değişken niteliği ve ani giriş-çıkışları nedeniyle, ekonomideki istikrarsızlıkları ve kırılganlığı artırmakta olduğunu savunmaktadırlar.

Bazı uygulamalı literatürde yer alan belli başlı çalışmalarda, finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığı [Grilli ve Milesi-Ferretti (1995); Rodrik (1998); Edison vd. (2002)]; finansal dışa açılmanın iktisadi performansı negatif etkilediği [Diaz-Alejandro (1985), Rodrik (1999) ve Hellmann, Murdock ve Stiglitz (2000); Tornel vd. (2004)] ve finansal serbestleşmenin finansal istikrarsızlıklara ve krizlere neden olduğu [Boyd ve Smith (1992); Caprio ve Klingebiel (1997); Williamson ve Mahar (1998); Kaminsky ve Reinhart (1999); Edwards (2002); Mishkin (2003); Aizenman (2004a); Frankel ve Cavallo (2004); Feijen ve Perotti (2005)] yönünde bulgular da elde edilmiştir (Yapraklı 2007: 6-10).

2.2.1.2. Ticari Ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumlu Etkisini Savunan Araştırmalar

1970’li yıllardan itibaren açıklayıcı değişken olarak ticari dışa açıklık ya da ihracatı içeren üretim fonksiyonu analizlerine dayalı regresyon analizleri kullanılarak hasıla üzerinde ticaretin etkisi incelenmiştir (Anwer ve Sampath, 1997: 79). Voivadas (1973); Dollar (1992); Sachs ve Warner (1995); Frankel ve Romer (1999); Greenaway vd (2002); Yanıkkaya (2003); Brandt (2004) tarafından üretim fonksiyonuna dayalı olarak yapılan çalışmalarda, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönünde bulgular elde edilmiştir. Diğer taraftan, Lee (1996); Miller ve Upadhyay (2000); Hay (2001); Söderbom ve Teal (2003); Arnold, Javorcik ve Mattoo (2006) tarafından yapılan çalışmalarda ise ticari dışa açıklığın teknolojik verimliliği artırmak suretiyle dolaylı olarak büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uzunoğlu, Alkin ve Gürlesel (1995), sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki makroekonomik etkilerini inceledikleri çalışmalarında, literatüre uygun sonuçlara ulaşmışlardır. Meksika için yaptıkları analizde, artan sermaye girişi ile birlikte enflasyon oranlarının gerilediğini belirtmişlerdir. Meksika’da, sermaye

girişlerinin yarattığı parasal genişleme etkisinin bertaraf edilmesinde, uygulanan sterilizasyon ve sıkı kredi-para politikasının etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda sermaye akımının kurlar üzerindeki baskısı ile Peso'nun reel olarak değer kazanması, enflasyonun gerilemesine katkı sağlamıştır.

Ghose (2000) geliştirmekte olan ülkelerden endüstrileşmiş ülkelere üreticiler tarafından ihracat artışındaki durumun ortaya çıkmış olması, yani ticaretin büyümüş olmasının istihdam ve ücretler üzerinde büyük miktarda olumlu bir etki yaptığını rapor etmiştir.

Berument ve Dinçer (2004) sermaye girişlerinin, geliştirmekte olan ve küçük ekonomiler üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. 1992-2001 dönemini kapsayan aylık verilerle VAR modelinin uygulandığı çalışmada, kısa dönemde sermaye girişlerinin ulusal paranın değerlendirilmesine neden olduğu, çıktı seviyesini ve para arzını arttırdığı, fakat faiz oranlarını ve fiyatları düşürdüğü sonucuna varmışlardır. Ayrıca, döviz kuru rejiminin, sermaye hareketlerinin etkisine tesir etmediği sonucuna ulaşmışlardır.

Tytell ve Wei (2005), 1975-1999 dönemi içinde 62 ülkeyi (22 endüstrileşmiş, 40 geliştirmekte olan ülke) kapsayan çalışmalarında, finansal küreselleşmenin, düşük enflasyonu hedefleyen para politikalarını teşvik ettiğini, fakat bütçe açığını azaltılmasını desteklemediğine dair kanıtlar bulduklarını belirtmişlerdir. IMF Nisan 2006 yılında World Economic Outlook raporunu küreselleşme ve enflasyona ayırmıştır. Raporda hazırlanan analizin sonuçlarına göre, finansal açıklık ile enflasyon oranı arasında yüksek negatif korelasyonun bulunduğu belirtilmiştir.

1980'lerin ortalarından itibaren, dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkisi için zaman serisi verilerine dayalı nispeten yeni olan eş-bütünleşme ve hata düzeltmeli nedensellik analizlerini uygulayan modeller kullanılmaya başlanmış ve bu çalışmalarda ticari dışa açıklık-büyüme ilişkisinde farklı sonuçlar elde edilmiştir (Darrat, 1987: 277-83). Van Den Berg (1996); Ghatak vd. (1997); Anouro ve Ahmad (1999); Frankel ve Romer (1999); Wacziarg (2001); Irwin ve Tervio (2002); Utkulu ve Özdemir (2004) tarafından yapılan çalışmalarda ticari dışa açıklıktan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan Kunts ve Marin (1989); Oxley (1993); Boltho (1996); Shan ve Sun (1998); Sinha and Sinha (1999); Rodrik (2001); Jim ve Ramesh (2005) gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalarda ise büyümeden ticari dışa açıklığa ve ihracata doğru nedensellik ilişkisi

tespit edilmiştir. Öte yandan, Afxentiou ve Serletis (1992); Ghartey (1993); Riezman vd. (1996); Liu vd. (1997); Chandra (2002); Tsen (2006) tarafından yapılan çalışmalarda ise iki yönlü nedensellik bulunmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren açıklayıcı değişken olarak finansal dışa açıklığı içeren neoklasik ve içsel büyüme modeli analizlerine dayalı regresyon analizleri kullanılarak hasıla ve toplam faktör verimliliği üzerinde finansal serbestleşmenin etkisi incelenmiştir (Kang ve Sawada, 2000: 428). King ve Levine (1993); Levine (1997); Rajan ve Zingales (1998); Beck, Levine ve Loayza (2000); Edison vd. (2004); Carmignani ve Chowdhury (2005); Acemoğlu vd. (2006) tarafından üretim fonksiyonuna dayalı olarak yapılan çalışmalarda finansal dışa açılmanın; tasarrufları, yatırımları, toplam faktör verimliliğini ve diğer üretim faktörlerinin etkinliğini artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönünde bulgular elde edilmiştir (Yapraklı 2007:10-12).

Birçok araştırma (Sachs ve Warner, 1995; Frankel ve Romer, 1999; Dollar ve Kraay, 2003; Wacziarg ve Welch, 2003) ticarete açık olmanın büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmış olduğunu ortaya koymaktadır (Aktaran:Erdugan 2007).

Ticari açıklık ve para politikası arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara baktığımızda karşımıza Romer (1993) yaptığı çalışma çıkmaktadır. Romer (1993), açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelediği ve 141 ülkeyi kapsayan çalışmasında, küçük ve daha açık ekonomilerin daha düşük enflasyon oranına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada açıklık göstergesi, toplam ithalatın, gayri safi yurtiçi hasıladaki payı olarak kabul edilmiştir ve açıklık ile enflasyon arasındaki negatif bir ilişkinin varlığı istatistiksel olarak anlamlı ve kuvvetli olduğu ispatlanmıştır. Aynı zamanda Romer (1993), para politikasının ön taahhütünün olmaması durumunun, yüksek enflasyon oranına yol açacağını iddia etmektedir. Eğer para otoriteleri açıklığı, para politikası için önemli bir durum değişkeni olarak dikkate alırlarsa, daha açık ekonomideki para otoriteleri daha az genişletici para politikaları uygulayacak ve daha düşük enflasyon oranına sahip olacaklardır.

Wynne (2007), çalışmasında ekonomi literatürünün açıklığı dış ticaret yönünden inceleme eğilimi içinde olduğunu ve küreselleşmenin direk olmasa da, artan rekabet yoluyla, yurtiçi prodüktivite artışını teşvik ettiğini belirtmiştir. Çünkü dış ticaret, ülkeleri karşılaştırmalı üstünlüklere sahip oldukları sektörlerde

uzmanlaşmasını gerekli kılar. Rekabet artışıyla birlikte hızlı ekonomik büyüme, firmalara yüksek maliyetlere yol açmadan ve fiyatları yükseltmeden, ücretleri yükseltebilmelerine izin vermektedir.

Pruski ve Szpunar (2008), Polonya ekonomisini inceledikleri çalışmalarında, artan sermaye akımlarının para politikası yönetimi ve finansal piyasa istikrarı ve gelişimi üzerinde yarattığı sonuçları analiz etmişlerdir. Enflasyon hedeflemesinin, artan sermaye hareketleri ve döviz kuru istikrarsızlığı ile başa çıkmak için en uygun strateji olduğu sonucuna varmışlardır. Yaptıkları çalışmanın sonuçları göstermiştir ki; enflasyon hedeflemesi rejimi altında, yüksek sermaye hareketleri ve döviz kuru dalgalanmalarına rağmen, ekonomik büyüme başarısına, düşük enflasyon oranı ve düşük cari işlemler açığı eşlik etmiştir.

Pierdzioch (2002), sermaye hareketliliğinin para politikası üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, 1995 yılında Obstfeld ve Rogoff tarafından geliştirilen ve son zamanlarda açık ekonomilerde para politikasının etkinliğini ölçmede yaygın olarak kullanılan NOEM (New-Open Economy Macroeconomics) modelini kullanmıştır. Elde ettiği rakamsal simülasyon sonuçlarına göre, Marshall-Lerner koşulunun sağlandığı durumda, yüksek sermaye hareketliliğinin, para politikasının etkinliğini çoğalttığı sonucuna ulaşmıştır (Kavas,2011: 109).

Gül ve Kamacı (2012) yaptıkları çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için (sırasıyla 1980 – 2010; 1993 – 2010 dönemleri) dış ticaretin büyüme üzerine etkisini panel veri analizi ile test etmişlerdir. Alınan verilerin durağanlığını test etmek için LLC ve IPS Panel Birim Kök Testleri yapılmıştır. Daha sonra Pedroni eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yapılmıştır. Yapılan analizlerde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, büyümeden ithalata ve ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Öte yandan, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, ithalat ve ihracattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

2.2.1.3. Türkiye’de Ticari Ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumsuz Etkisini Savunan Araştırmalar

Türkiye’de finansal serbestleşme hareketleri Temmuz 1980’de başlamış, ilk somut adım yerleşik olan ve yerleşik olmayanların ticari bankalarda döviz mevduatı

açmasına izin verilerek atılmıştır. Ancak 1994 yılına kadar yapılan sosyal ve iktisadi politikalar sonucu oluşan finansal açıklık ortamında, portföy yatırımlarının yüksek likiditesi ve yatırımcıların değişken beklentileri finansal piyasalarda sürekli bir dalgalanma ve istikrarsızlık unsuru yaratmıştır (Esen, 1998: 65-66).

Gökdeniz ve Erdoğan'ın (2007) Türkiye'ye ait 1989- 2002 dönemi verileriyle regresyon analizi yaptıkları çalışmalarında; piyasaların para ve sermaye piyasaları şeklinde alt grupları temsil edecek değişkenleri içerdiğini ve bu piyasaların ekonomik büyümeye etkisini incelemişlerdir. Hisse senedinin piyasalarda ekonomik büyümeyi destekleyebildiği ancak bulguların Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır.

Keskiner'in 2007 de Türkiye'nin 1981-2005 yılları arasında çeşitli ekonomik verilerden faydalanarak yaptığı çalışmanın hipotezinde finansal serbestleşmenin şartlarına yer verilmiştir. Bu hipotez Türkiye örneğinde ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmanın model tahmini sırasında da toplam yirmi ülkeden alınan sonuçlarda da uygun şartlar oluşturulmadan gerçekleştirilen finansal serbestleşmenin büyüme üzerine etkisinin düşük olduğu ve krizlerle karşılaşılabilceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kıran ve Güriş'in (2011) yaptığı çalışma, Türkiye'de ticari ve finansal dışa açılmanın ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönem etkisini 1992- 2006 dönemleri için Pesaran vd. (2001) tarafından ileri sürülmüş, kısıtsız hata düzeltme modeline dayanan sınır testi yaklaşımı ve Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik testi ile araştırmaktadır. Sınır testinden elde edilen ampirik sonuçlar, Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları ise ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ve finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlamsız olduğunu göstermektedir.

2.2.1.4. Türkiye'de Ticari Ve Finansal Serbestleşmenin Büyüme Üzerine Olumlu Etkisini Savunan Araştırmalar

Berument ve Doğan (2002), Türkiye'de çeyrek dönemlik veri seti kullanarak 1987:12001:1 yıllarını kapsayan, açıklığın para politikasına etkisini inceledikleri çalışmada, Romer (1993) 'in çalışmasına paralel sonuçlar elde etmişlerdir. Açıklığın

para politikasının etkinliğini arttıran önemli bir değişken olduğunu ve ortalama enflasyon oranı ile açıklık arasında güçlü bir negatif ilişkinin varlığını ispatlamışlardır. Berument ve Doğan (2002), Türk para otoritelerinin Romer (1993)'in açıklık ve para politikası hakkındaki tahminlere uygun davranışlarda bulunduğu sonucunu çıkarmışlardır.

Demirel (2006) yaptığı çalışmada, 3 Aşamalı En Küçük Kareler yöntemini kullanmıştır. Uygulama sonucunda, DYY'yi belirleyen faktörler denklemi için Türkiye'de bir dönem önceki GSYİH, GSYİH büyüme oranı, enflasyon, bir dönem önceki kamu yatırımlarının GSYİH içindeki payı ve yurtiçi yatırım oranının DYY'yi pozitif etkilediği bulunmuştur. Bu değişkenlerden, bir dönem önceki GSYİH, DYY üzerinde en anlamlı etkiye sahip değişken olmuştur. Modellemenin büyüme denkleminde ise DYY, ihracat artışı, diğer sermaye girişleri ve dış yardım girişi değişkenlerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulunmuştur. Denklem sonucunda Türkiye'de DYY girişleri ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.

Şentürk (2007) yaptığı çalışmada, İhracata dayalı büyüme hipotezini test etmek amacıyla, Türkiye ve yedi gelişmekte olan ülke için dış ticaretle (ihracat ve ithalat) milli gelir arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik analizi kullanılarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, incelenen sekiz ülkeden Arjantin, Brezilya ve Hindistan için test edilen hipotez desteklenmezken, Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Çin örneklerinde ihracatla milli gelir arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu analiz sonunda, serbest dış ticaret rejimine geçiş sonrasında, belirli dönemlerde durgunluklar yaşansa da, Türkiye'de ihracatın 1980–2005 yılları arasındaki 25 yılda yaklaşık yirmi beş katlık bir artışla 2,9 milyar dolardan 73 milyar dolara kadar arttığı görülmüştür.

Akgün (2008) yaptığı çalışmada uluslararası ticaretin dinamik kazançlarının rekabet, makro ekonomik istikrar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, teknik ve teknolojik bilginin yayılımından oluştuğunu saptamış ve bu kazanç kanallarının Türkiye üzerindeki etkilerini incelemiştir. Türkiye'de 1980-2006 döneminde bu etkilerin zaman içerisindeki eğilimi Almon dağıtılmış gecikme modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. Yapılan

ampirik çalışmaya dayanarak, serbestleşme sonrası Türkiye'nin ticaretten dinamik kazançlar elde ettiği ortaya konulmuştur.

Kavas'ın (2011) yaptığı çalışmanın temel amacı, 1992:1-2009:4 dönemi içinde Türkiye'de finansal serbestleşme ile para politikası arasındaki ilişkiyi ekonometrik analizle ortaya koymaktır. Bu çalışmada, ampirik analizlerde finansal serbestleşmenin ölçüsü olarak sıkça kullanılan finansal açıklık oranı ile para politikasının başarı göstergesi olan enflasyon oranı arasındaki ilişki, EKK yöntemiyle araştırılmıştır. Ampirik analizden çıkan sonuçlara göre, finansal açıklık oranı ile enflasyon oranı arasında negatif yönlü ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Mercan ve Peker (2013) yaptıkları çalışmada, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1992-2010 dönemi aylık verilerini kullanarak Türkiye ekonomisi için araştırmışlardır. Pesaran vd.'nin (2001) geliştirmiş olduğu sınır testi yaklaşımıyla yapılan çalışmadan elde edilen ampirik kanıtlara göre, değişkenler arasında eş-bütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, uzun dönem analizinde finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi teorik beklentilerle uyumlu bir şekilde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Kısa dönem analizinde ise, hata düzeltme teriminin katsayısı istatistiki açıdan anlamlı ve negatif olduğu görülmüştür. Dolayısıyla değişkenler arasında ortaya çıkan sapmalar uzun dönem denge düzeyine yakınsamaktadır.

Özel ve Sezgin (2014)'in yaptığı çalışmada Türkiye'nin ticari açıklık seviyesinin ekonomik büyümeyi ne yönde ve derecede etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Analizde, 1998.Q1-2011. Q4 çeyrek dönemlik veriler ile "Bootstrap Kantil Regresyon" yöntemi uygulanmış, ticari açıklığın büyüme üzerinde arttırıcı istatistik anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARİ VE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

Bu bölümde Türkiye ekonomisi için 1998-2014 döneminde üç aylık veriler kullanılarak ticari ve finansal serbestleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi zaman serisi analizi teknikleri ile araştırılmıştır.

Zaman serisi analizi kapsamında öncelikle seriler mevsimsellikten arındırılmış, verilerin logaritmaları alınmış ve değişkenlerin durağanlıkları Dickey-Fuller Birim Kök Testi (Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test) ile incelenmiştir. Durağan olmayan seriler için eşbütünleşme analizi yapılmış olup, ardından VAR modeli kapsamında değişkenler arasındaki dinamik ilişkilerin ortaya konulması için Etki-Tepki Fonksiyonları (Impulse-Response Functions), Değişim Kaynağının Ayırıştırımı (Variance Decomposition) teknikleri ile Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir.

3.1. Veri Seti ve Ekonometrik Model

Çalışmada Türkiye'nin 1998- 2014 yılları arası üç aylık dönemini kapsayan dışa açıklık, finansal serbestleşme ve ekonomik büyüme değişkenlerine yer verilmiştir. Çalışmanın amacı Türkiye ekonomisi için belirtilen bu değişkenlerin aralarındaki dinamik ilişkileri ortaya koymaktır. Modelde kullanılan değişkenlerin kısaltılmış şekilleri ve birimleri aşağıda belirtildiği gibidir:

Tablo 3.1: Modelde Kullanılan Değişkenler, Kısaltmaları ve Birimleri

Değişken	Kısaltması	Birimi
Reel Milli Gelir	Lngdp	Bin YTL
Ticari Açıklık (Dışa Açıklık)	Lntrade	% olarak
Finansal Serbestleşme	Lnfinance	% olarak

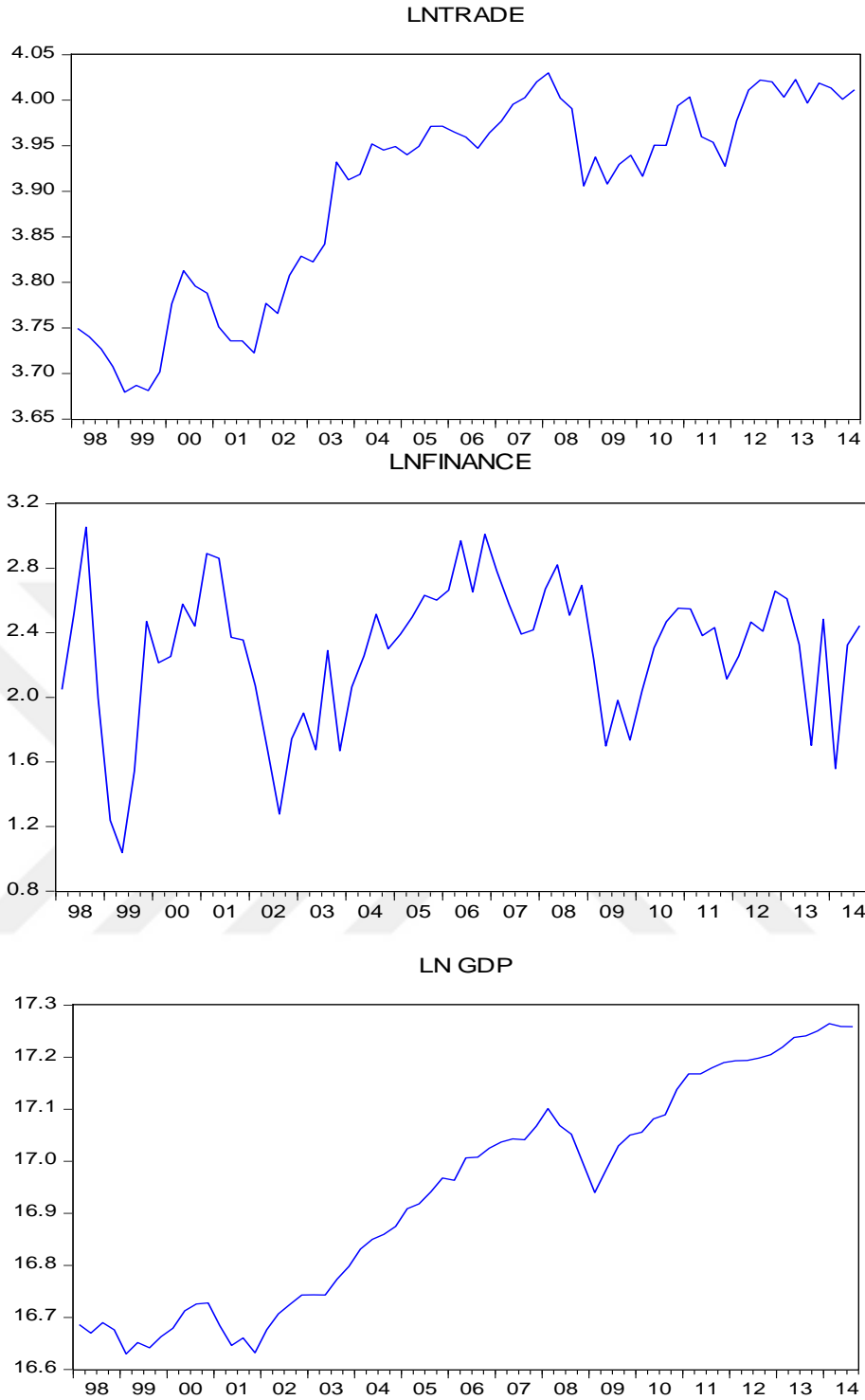
Ticari açıklığın derecesini ölçmek için farklı yöntemler kullanılsa da ticari açıklık derecesinin hesaplanmasında sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri ithalat ve

ihracat değerlerinin toplamının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) bölünmesidir. Literatürde sıklıkla kullanılan bu yöntemle göre ithalat değeri ile ihracat değerleri toplamının GSYH'ya bölünmesi, ticari açıklık seviyesini göstermektedir (Özel 2012). Bu çalışmada da ticari açıklık göstergesi olarak kullanılan formül;

Ticari açıklık derecesi = $[(\text{ihracat} + \text{ithalat})/\text{GSYH}] \times 100$ şeklindedir. Çalışmada kullanılan bir diğer açıklık göstergesi olan finansal serbestleşme değişkeni ise; Finansal serbestleşme = $[(\text{Gayri safi özel sermaye girişi} + \text{gayri safi özel sermaye çıkışı})/\text{GSYH}] \times 100$ formülü ile hesaplanmaktadır (Aizenman, 2008; Buch vd. 2002; Özel 2012).

Mevcut veriler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi ve IMF International Financial Statistics'den derlenmiş olup verilerin logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir.

Grafik3.1 'de çalışmada kullanılan değişkenlerin düzey grafikleri verilmiştir. Grafik 3.1'e göre Lngdp değişkeninde mevsimsel etkilerin olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, güvenilir tahminler yapılabilmesi için lngdp değişkeni mevsimsellikten arındırılarak analize dahil edilmiştir.

Grafik 3.1: Reel Milli Gelir, Dışa Açıklık ve Finansal Serbestleşme değişkenleri (Logaritmik Düzey Değerleri)

3.2. Ekonometrik Yöntem

Ticari ve finansal açıklığın GSYH'daki büyüme oranına etkisinin tahmininde her değişkenin zaman serisi özelliklerini incelemek için öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları test edilmiştir. Zaman serisi analizinin sonuçlarının gerçekçi

olabilmesi için verilerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması durumunda sahte regresyon problemiyle karşılaşılabilen bu durumda ise elde edilen sonuç gerçek ilişkiyi yansıtmayacak ve seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini ortadan kaldıracaktır.

Bu bölümde makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ve rassal şokların değişkenler sistemine olan dinamik etkisinin analizinde kullanılan Vektör Otoregresif Model (VAR) hakkında teorik bilgi verildikten sonra modelin gerekliliklerinden olan değişkenlerin durağanlık ve modelin istikrarlılık koşullarının geçerliliği araştırılacaktır. Son aşamada ise VAR modelinden elde edilen Granger nedensellik analizi, Etki-tepki fonksiyonları ve Varyans Ayırıştırması analizlerine yer verilecektir.

3.2.1. Vektör Otoregresif Model (VAR)

VAR modeli zaman serisi modelleri içinde son dönemde en fazla kullanılan modellerdendir. Eşanlı denklem sisteminde içsel-dışsal değişken ayrımı gibi güçlüklerin çözümüne yönelik olarak sürülmüş olan VAR modelleri, bu zorlukların üstesinden gelmektedir. VAR modelleri yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verebildiğinden dolayı zaman serileri için sıklıkla kullanılmaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006: 12-28).

Makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde ve rassal şokların değişkenler sistemine olan dinamik etkisinin analizinde kullanılan VAR modelleri öngörü açısından da klasik yapısal modellemeden daha iyi sonuç verebilmektedir. İki değişkenli VAR modeli, standart şekilde şöyle ifade edilebilir (Özgen ve Güloğlu,2004:93-114):

$$y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} x_{t-i} + v_{1t} \quad (1)$$

$$x_t = \phi_1 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_{2i} x_{t-i} + v_{2t} \quad (2)$$

1 ve 2 nolu denklemlerde yer alan p, gecikme uzunluğunu v ise ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini temsil etmektedir. VAR modelinde hataların kendi gecikmeli değerleriyle ilişkisiz olması varsayımı, modele herhangi bir kısıt

getirmemektedir. Çünkü değişkenlerin gecikme uzunluğunun artırılmasıyla otokorelasyon sorununun üstesinden gelinebilmektedir. Hataların, zamanın belli bir noktasında birbiriyle ilişkili olması durumunda yani aralarındaki korelasyonun sıfırdan farklı olması durumunda ise, hatalardan birinde meydana gelen bir değişim, zamanın belli bir noktasında diğerini etkilemektedir. Ayrıca hata terimleri, modelin sağındaki tüm değişkenlerle ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında, sadece içsel değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eş anlılık sorunuyla karşılaşılmamaktadır. Bu durumda modeldeki her bir denklem, klasik en küçük kareler yöntemiyle öngörülebilir.

VAR modelinin tahmin edilmesi neticesinde, elde edilen parametreleri yorumlamak yerine, sistemin tahmini neticesinde elde edilen artıkların analizine geçilerek, geleceğe yönelik yorumlar yapılabilir. Modelde yer alan değişkenlere bir standart sapmalılık şok verildiğinde, diğer değişkenlerin tepkisi, Impulse-Response (Etki-Tepki) fonksiyonları ile ölçülmektedir. Enders (1995: 305-311)'de ifade edildiği gibi, modelin tahmini ile belirlenen ve öngörü hata varyansını ölçen Variance Decomposition (Varyans Ayrıştırması), artıkların analizinde kullanılan bir diğer tekniktir. Sözü edilen teknik yardımı ile istatistikî şokların değişkenler üzerindeki etkileri görülmüş olacaktır. Bir değişken şoklarının diğer değişkenler tarafından açıklanma oranı hesaplanarak, değişkenler arasındaki iktisadi ilişkiler daha iyi açıklanabilecektir. Eğer bir şok, değişkenin ileriye yönelik tahmin hatası varyansını açıklayabiliyor ise, değişken içsel olarak değerlendirilebilir (Tarı ve Bozkurt, 2006:12-28).

VAR modelleri ile işlem yapabilmek için öncelikle serilerin durağan olmaları gerekmektedir. Zaman içinde serilerin ortalaması ve varyansının sabit olmasını ifade eden durağanlık kavramı, bu amaçla en yaygın olarak kullanılan, ADF (Augmented Dickey-Fuller) testi ile incelenmiştir.

3.2.2. Birim Kök Analizi

Çoğu zaman serisi verileri durağan olmayan verilerden oluşmaktadır. Zaman serilerinin durağanlık koşulunu sağlayıp sağlamadığı yapılan tahminlerin güvenilirliği açısından oldukça önem taşımaktadır. Serilerin durağan olup olmaması güçlü bir şekilde serinin özelliğini ve davranışını etkilemektedir. Eğer regresyon modelindeki değişkenler durağanlık özelliğini taşıyorlarsa; bu durumda asimptotik

analiz için geçerli standart varsayımlar geçersiz hale gelecek ve tahmin sonuçları ise yanıltıcı olacaktır. Bu durum 1974 yılında Granger ve Newbold tarafından analiz edilen ve Yule (1926) tarafından ortaya atılan sahte regresyon problemi ile literatürde anılmaktadır.

Dolayısıyla serilerde meydana gelecek dalgalanmaların anlık mı yoksa sürekli mi bir etki doğuracağını belirleyebilmek için yararlanılan birim kök testlerinin yaklaşımına göre; birim kök taşıyan (seviyesinde durağan olmayan) serilerde meydana gelen dalgalanmalar sürekli, birim kök taşımayan (seviyesinde durağan olan) serilerde meydana gelen dalgalanmalar ise anlık etkiler doğurmaktadır.

Literatürde serilerin durağanlığını araştırmak için kullanılan farklı birim kök testleri mevcuttur. Çalışmada bunlardan en popüler olan 1979 yılında Dickey-Fuller tarafından ortaya atılan DF testine yer verilmiştir.

3.2.2.1. Dickey-Fuller (DF) Birim Kök Testi

Zaman serilerinin durağanlığının araştırılmasında çok sık kullanılan bu test tekniği üç farklı regresyon denkleminin testini önermektedir. Bu denklemler aşağıda belirtilmiştir (Hanedar vd. 2005):

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Denklem (3) sabitsiz ve trendsiz; Denklem (4) sabitli ve trendsiz, Denklem (5) ise sabitli ve trendli model olarak adlandırılmaktadır. Üç regresyonun birbirinden farklı α ve β gibi deterministik bileşenler içermesidir. Bu denklemlerde yer alan γ parametresinde $\gamma=0$ eşitliğinin sağlanması Y_t 'nin birim kök içerdiğini göstermektedir. Birim kökün varlığının sınanmasına test edilecek hipotezler:

$$H_0 : \gamma = 0 \text{ (Seride birim kök var, yani değişken durağan değil)}$$

$$H_1 : \gamma < 0 \text{ (Seride birim kök yok, yani değişken durağan)}$$

Dickey-Fuller testinin uygulanmasında ilgili üç regresyonda yer alan γ parametresinin sahip olduğu 't' değerinin, Dickey-Fuller'a özel olarak hazırlanan "T" istatistik tablo değeri ile karşılaştırılarak, önceden hazırlanan H_0 ve H_1 hipotezlerine göre birim kökün varlığı tespit edilmektedir. Sabit terim içeren modellere ilişkin serilerin birim kök test sonuçları Tablo 3.2'de gösterilmiştir. Model seçiminde trend ve sabit bileşenleri anlamlı olduğu sürece modele katılmıştır. Gecikme uzunluğu seçiminde otokorelasyonun kalktığı minimum gecikme uzunluğu seçilmiştir.

Tablo 3.2: Değişkenler İçin Durağanlık Test Sonuçları

Test Değişken	Düzye Seviyesi		Birinci Fark	
	McKinnon Kritik Değerler	ADF Test İstatistiği	ADF Test İstatistiği	Karar
Lngdp	-2,906923	-0,358747	-6,322871	I(1)
Lntrade	-2,906210	-1,245158	-8,075163	I(1)
Lnfinance	-2,906210	-4,065861	-	I(0)

Düzyede ve birinci farklarında hesaplanan sonuçların sunulduğu Tablo 3.2'e göre, Lngdp ve Lntrade değişkenlerinin ADF test istatistiği açısından 0.05 anlamlılık düzeyinde düzeyde durağan olmadıkları gözlenmektedir. Ancak, değişkenlerin birinci farkı alındığında durağan oldukları gözlenebilmektedir. Lnfinance değişkeninin ise düzeyde durağan değişken olduğu sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla ADF test sonuçlarına göre ele alınan değişkenlerden Lngdp ve Lntrade I(1) değişkenler iken; Lnfinance değişkeni ise I(0)'dır.

Lnfinance değişkeni düzeyde durağan değişken olduğundan lngdp ve lntrade ile aralarında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılmamaktadır. Bunun yerine düzeyde durağan değişken olmayan lngdp ve lntrade arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Trace ve Max-Eigen istatistiklerine göre lntrade ve lngdp değişkenleri arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını araştırmak için yapılan koentegrasyon testi uygulaması öncesinde optimal gecikme uzunluğunun farklı kriterler çerçevesinde belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü

modelde olması gerekenden daha fazla gecikme uzunluğu veri kaybını ortaya çıkararak serbestlik derecesinin düşmesine neden olacaktır. Bu sebeple gecikme sayısının doğru belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Üç aylık veriler kullanılmasına bağlı olarak maksimum gecikme uzunluğu 8 üzerinden Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Tablo 3.3, belirtilen bilgi kriterlerine göre hesaplanan gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 3.3: Eşbütünleşme Analizi için Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	117.569	NA	6.82000000	-3.917625	-3.847200	-3.890133
1	278.065	304.6688*	3.39000000	-9.222545	-9.011270*	-9.140072*
2	282.988	9.031168	3.2800000*	-9.254196*	-8.902071	-9.116741
3	84.3864	2.446019	3.59000000	-9.165642	-8.672667	-8.973204
4	285.671	2.178607	3.95000000	-9.073621	-8.439796	-8.826201
5	290.208	7.381821	3.89000000	-9.091815	-8.317140	-8.789413
6	21.0613	1.329687	4.36000000	-8.985128	-8.069603	-8.627744
7	294.090	4.517954	4.54000000	-8.952216	-7.895841	-8.539850
8	296.141	2.919872	4.90000000	-8.886143	-7.688918	-8.418795

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3.3'ye göre LR, SC ve HQ değerlerinin aynı yönde olduğu görülmekte ve bu kriterleri minimum yapan 1 gecikme uzunluğu esas alınmıştır.

3.2.3. Eşbütünleşme Analizi

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme değişkenlerinin birinci farklarında birim kök içermemesi, bu ilişkinin incelenmesine olanak tanımaktadır. Uzun dönemde söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için bu çalışmada Johansen Juselius testi kullanılmıştır.

Belirlenen optimal gecikme uzunluğu çerçevesinde Trace ve Max-Eigen istatistiklerine göre Johansen-Juselius koentegrasyon testi bulguları ise Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'de yer almaktadır.

Tablo 3.4: Trace İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi

Hipotezler	Özdeğer	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
Yok	0.074958	5.216155	15.49471	0.7855
En fazla 1	0.002330	0.151595	3.841466	0.6970

Tablo 3.5: Max-Eigen İstatistiğine Göre Koentegrasyon Testi

Hipotezler	Özdeğer	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
Yok	0.074958	5.064560	14.26460	0.7337
En fazla 1	0.002330	0.151595	3.841466	0.6970

Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'te sunulan eşbütünleşme test sonuçlarına göre, hem Trace hem de Max-Eigen test istatistikleri ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkiden söz edilemeyeceği yönünde sonuçlar vermiştir. Dolayısıyla bu sonuçlar ticari açıklık ile ekonomik büyüme değişkenlerinin uzun dönemde birlikte hareket etmeyeceklerini göstermektedir.

3.2.4. VAR Analizi

Aralarında uzun dönemli ilişkilerin varlığına rastlanılmayan ticari açıklık, ekonomik büyüme ve finansal açıklık değişkenleri için kısa dönemli ilişkiler araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ele alınan serilerin birinci dereceden durağan olmaları nedeniyle değişkenler arasındaki dinamik ilişkilere bakarak daha fazla bilgi edinmek için standart VAR analizi tekniğine başvurulmuştur. VAR analizinde serilerin durağan olması gerektiğinden modeldeki I(1) serilerin birinci farkları analizde kullanılmıştır.

Tablo 3.6, belirtilen bilgi kriterlerine göre VAR modeli için hesaplanan gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Tablo 3.6: VAR Analizi İçin Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	246.194	NA	4.58e-08	-8.386005	-8.279430	-8.344492
1	268.297	41.15704*	2.92e-08*	-8.837827*	-8.411529*	-8.671775*
2	273.822	9.717304	3.30e-08	-8.718018	-7.971995	-8.427427
3	281.223	12.25018	3.51e-08	-8.662885	-7.597139	-8.247755
4	289.619	13.02737	3.63e-08	-8.642037	-7.256567	-8.102369
5	294.320	6.808753	4.29e-08	-8.493806	-6.788611	-7.829598
6	301.869	10.15161	4.66e-08	-8.443758	-6.418840	-7.655012
7	304.720	3.539147	6.02e-08	-8.231723	-5.887081	-7.318438
8	310.594	6.684899	7.13e-08	-8.123951	-5.459585	-7.086127

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3.6'ya göre LR, FPE, AIC, SC ve HQ değerlerinin aynı yönde olduğu görülmekte ve bu kriterleri minimum yapan 1 gecikme uzunluğu esas alınmaktadır. Dolayısıyla tahmin edilecek VAR modelinin derecesi 1 olarak belirlenmiştir.

Bilgi kriterlerince belirlenen 1 gecikme sayılı tahmin edilen VAR Modeline ilişkin sonuçlar Tablo 3.7'de gösterilmiştir.

Tablo 3.7: VAR Modeli

	DlnGDP	DLntrade	Lnfinance
DlnGDP (-1)	0.078302	0.014529	1.994030
	(0.13220)	(0.16687)	(2.12739)
	[0.59229]	[0.08707]	[0.93731]
DLntrade (-1)	0.250268	-0.038498	-1.723564
	(0.11152)	(0.14076)	(1.79451)
	[2.24422]	[-0.27351]	[-0.96047]
Lnfinance (-1)	-0.008727	-0.014056	0.600040
	(0.00634)	(0.00800)	(0.10197)
	[-1.37721]	[-1.75746]	[5.88466]
C	0.027380	0.036380	0.903867
	(0.01490)	(0.01881)	(0.23976)
	[1.83768]	[1.93452]	[3.76993]
R-kare	0.153649	0.049095	0.371151
Düzeltilmiş R-kare	0.112025	0.002330	0.340224
F-istatistiği	3.691374	1.049812	12.00089

D: Serinin birinci farkını temsil etmektedir.

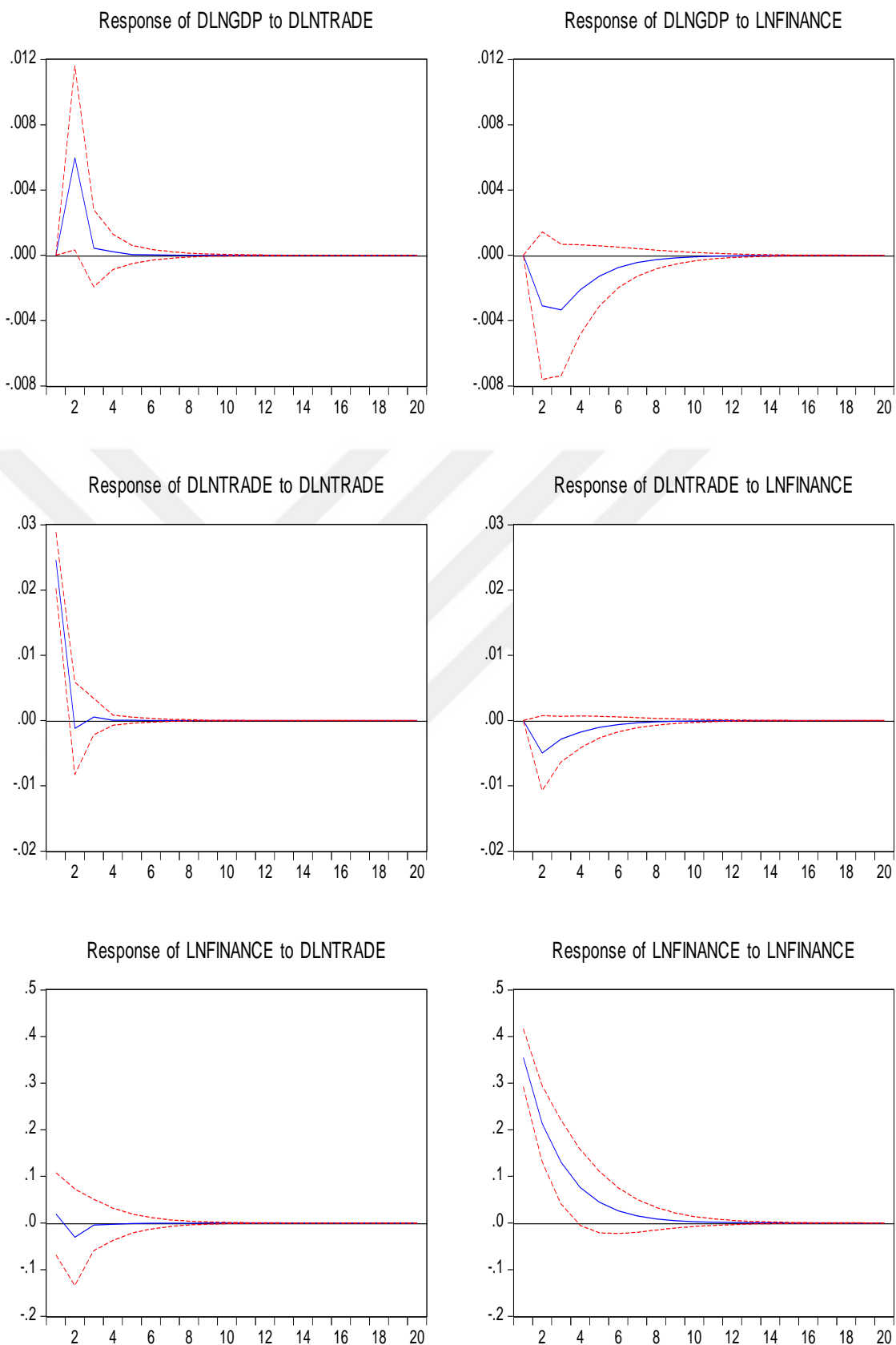
Parantez içindeki değerler, ilgili değişkenin standart hatasını verirken; köşeli parantez içindeki değerler ise t istatistik değerini göstermektedir.

Tablo 3.7'ye göre bir dönem önceki ticari açıklık, bir dönem önceki ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etkiye sahiptir. Buna karşın finansal serbestlik ile ekonomik büyüme arasında ise istatistiki olarak anlamlı kısa dönemli bir ilişkinin varlığına rastlanılmamaktadır.

VAR modelinin tahmin edilmesi neticesinde, elde edilen parametrelerin yorumlanmasından ziyade, sistemin tahmini neticesinde elde edilen artıkların analizine geçilerek, geleceğe yönelik yorumlar da yapılabilmektedir. Modelde yer alan değişkenlere bir standart sapmalılık şok verildiğinde, diğer değişkenlerin tepkisi, Impulse-Response (Etki-Tepki) fonksiyonları ile ölçülmektedir.

Enders (1995: 305-311)'de ifade edildiği gibi, modelin tahmini ile belirlenen ve öngörü hata varyansını ölçen Variance Decomposition (Varyans Ayırıştırması), artıkların analizinde kullanılan bir diğer tekniktir. Sözü edilen teknik yardımı ile istatistiki şokların değişkenler üzerindeki etkileri görülmüş olacaktır. Bir değişken şoklarının diğer değişkenler tarafından açıklanma oranı hesaplanarak, değişkenler arasındaki iktisadi ilişkiler daha iyi açıklanabilecektir. Eğer bir şok, değişkenin ileriye yönelik tahmin hatası varyansını açıklayabiliyor ise, değişken içsel olarak değerlendirilebilir (Tarı ve Bozkurt, 2006: 12-28).

VAR yöntemi kapsamında etki tepki analizleri ile hata terimine gelen %1'lik bir şokun karşısında diğer değişkenlerin nasıl tepki verdikleri ölçülmüş ve görüntüleri Grafik 2'de sunulmuştur.

Response to Cholesky One S.D. Innovations ± 2 S.E.**Grafik 3.2: Etki-Tepki Analizi**

Grafik 3.2 aracılığıyla, ticari açıklıkta meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşı ekonomik büyümenin verdiği tepki incelendiğinde; ekonomik büyüme oranının ilk iki dönem artış gösterdiği, ikinci dönemden itibaren ise tepkinin giderek azaldığı görülmektedir.

Finansal serbestleşmede meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşı ekonomik büyümenin verdiği tepki incelendiğinde ise, ekonomik büyüme oranının ilk iki dönem azalma yönünde tepki verdiği ve bu tepkinin ilerleyen dönemlerde ise anlamsızlaştığı tespit edilmiştir.

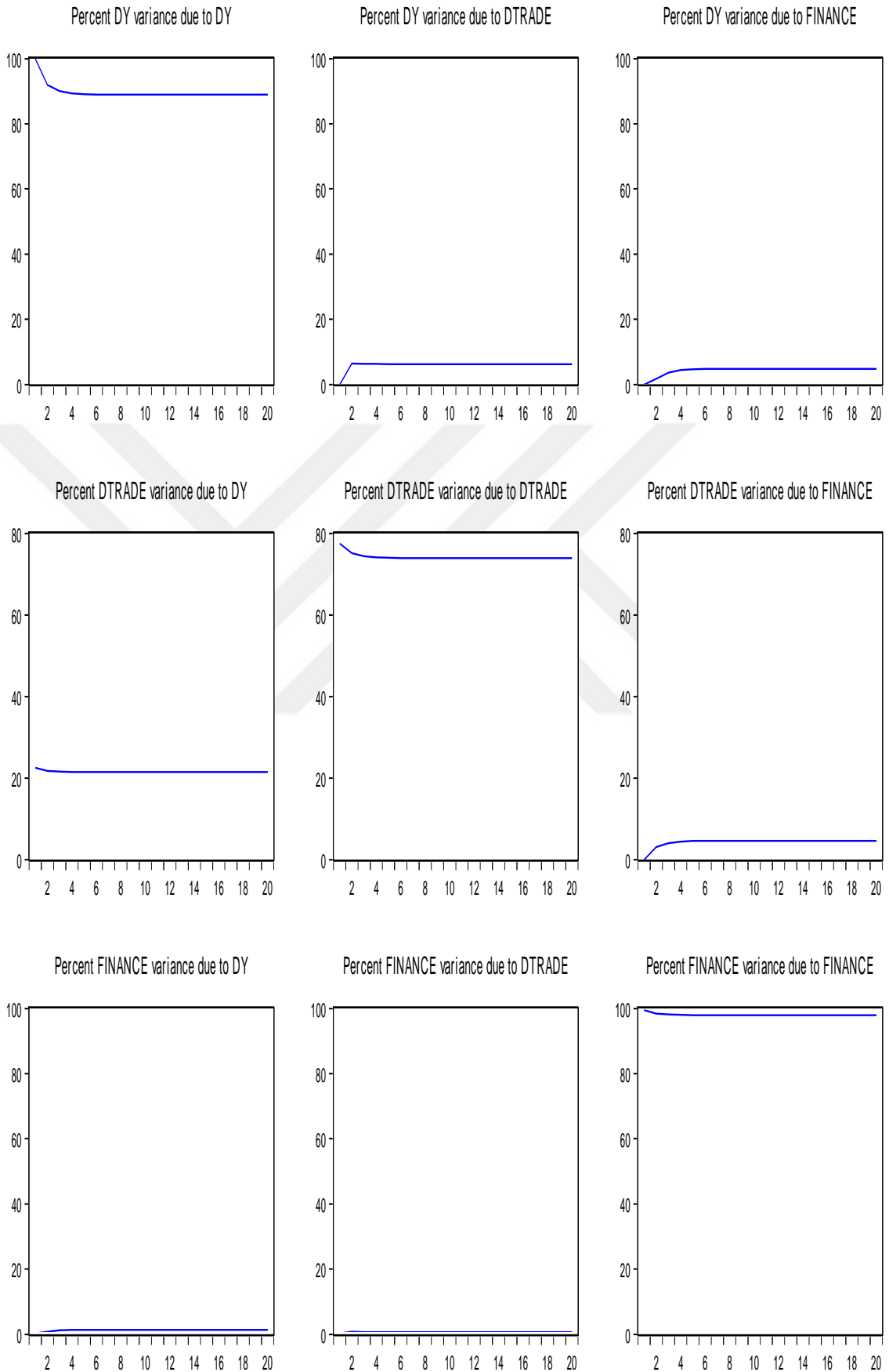
Finansal serbestleşme ile ticari açıklık arasında gerçekleşen etki-tepi fonksiyonları incelendiğinde; finansal serbestleşmede meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşı ticari açıklık negatif yönde tepki verirken; tersi durumda, yani, ticari açıklıkta meydana gelen bir standart sapmalılık şoka karşı finansal serbestleşme, ilk birinci dönem pozitif yönde bir tepki vermektedir. Ancak finansal serbestleşmenin ticari açıklığa verdiği ilk dönemki pozitif tepki, birinci dönemden sonra giderek azalmaktadır.

Serilerdeki değişimin kaynağını belirlemek üzere kullanılan tekniklerden bir diğeri de VAR ayrıştırması tekniğidir. VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümünden elde edilen varyans ayrıştırması, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde meydana gelen şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade etmektedir. Kullanılan değişkenlerde meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösteren Varyans ayrıştırması analizi, aynı zamanda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin derecesi konusunda da bilgi vermektedir (Mucuk ve Alptekin 2008).

İçsel değişkenlerden herhangi birisinde meydana gelen değişimi, tüm içsel değişkenleri etkileyen ayrı ayrı şoklar olarak ayıran varyans ayrıştırması analizi, sistemin dinamik yapısı hakkında da bilgi verir. Dolayısıyla varyans ayrıştırması analizi, her bir rassal şokun, gelecek dönemler için öngörünün hata varyansına olan etkisini de ortaya çıkarmaktadır (Özgen ve Güloğlu, 2004:93-114).

Grafik 3.3, çalışmada kullanılan değişkenlere ait varyans ayrıştırması sonuçlarını göstermektedir.

Variance Decomposition

Grafik 3.3: Varyans Ayrıştırma Analizi

Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre Grafik 3.3 incelendiğinde, ekonomik büyümede meydana gelen değişikliğin %80'i ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklanırken, %15' i ticari açıklıktan ve %5'i de finansal serbestlik tarafından açıklanmaktadır.

Dışa açıklığın belirleyenleri incelendiğinde ise; %20'si ekonomik büyümeden, % 75'i ekonomik büyüme ve finansal serbestleşme haricindeki değişkenlerden, %5'i de finansal serbestlikten kaynaklanmaktadır. Finansal açıklığın belirleyenlerine yönelik yapılan varyans ayrıştırması sonuçları ise tamamına yakınının kendisinden kaynaklandığı yönündedir.

VAR modelinin tahmininden elde edilen üç önemli fonksiyondan üçüncüsü ise Granger nedensellik analizidir. 1969 yılında Granger tarafından ortaya atılan nedensellik testi sınamasına göre; eğer y değişkeninin bugünkü ve geçmiş dönemine ait bilgileri x değişkeninin öngörüsüne katkı sağlıyorsa y değişkeni x değişkeninin Granger nedenidir (Zivot ve Wang, 2003).

Tahmin edilecek modelin derecesi belirlendikten sonra sistemde yer alan değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkileyip etkilemediğini belirlemek üzere Granger Nedensellik testine başvurulmuştur.

Tablo3. 8: VAR Nedensellik Analizi

Hipotezler	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
DLNTRADE does not Granger Cause DLNGDP	65	5.19180	0.0262
DLNGDP does not Granger Cause DLNTRADE		0.04305	0.8363
LNFİNANCE does not Granger Cause DLNGDP	65	1.99702	0.1626
DLNGDP does not Granger Cause LNFİNANCE		0.31272	0.5780
LNFİNANCE does not Granger Cause DLNTRADE	65	3.17641	0.0796
DLNTRADE does not Granger Cause LNFİNANCE		0.35697	0.5524

Tablo 3.8'den görülebileceği gibi dışa açıklık 0.05 anlamlılık düzeyinde ekonomik büyümenin Granger nedeni olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla dış

ticaretteki artış hızı ekonomik artış hızının bir nedeni olarak ekonomik büyümenin önemli bir kaynağını temsil etmektedir.

Tablo 3.8'de sunulan bir diğer bulgu ise %10'luk bölgede düşünüldüğünde zayıf kuvvetli şekilde finansal serbestliğin ticari açıklığın Granger nedeni olduğudur. Çünkü finansal serbestleşmenin ticari açıklığın Granger nedeni olmadığını belirten hipotez, 0.10 anlamlılık düzeyinde reddedilebilmektedir. Dolayısıyla finansal serbestleşme ticari açıklığın 0.10 anlamlılık düzeyinde Granger nedenidir.

Modelin tahmin edilmesinin ardından hata terimine ait bazı testlerin yapılması gereklidir. Bu amaçla, VAR modelinin yapısal anlamda bir sorun içerip içermediğini tespit edebilmek üzere ayrıca Otokorelasyon LM, White Değişen Varyans ve Normallik testleri de yapılmıştır. Otokorelasyon testine ilişkin sonuçlar Tablo 3.9'de yer almaktadır.

Tablo 3.9: Birinci ve Dördüncü Derecede Otokorelasyon testi

Gecikme	LM-İstatistiği	Olasılık
1	10.40787	0.3185
2	13.89371	0.1262
3	3.776899	0.9255
4	16.46882	0.0577

Tablo 3.9'da sunulan otokorelasyon test sonuçları VAR modelindeki hata terimleri arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde serisel korelasyonun olmadığını göstermektedir.

Hata terimlerinin varyansının örneklem için sabit olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan White Değişen Varyans Testi sonuçları ise Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 3.10: Değişen Varyans

Ki-kare	Serbestlik derecesi	Olasılık
84.14307	72	0.1551

Tablo 3.10'da sunulan değişen varyans test sonuçlarına göre 0.05 anlamlılık düzeyinde Ki-Kare değeri tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olmadığını başka bir ifadeyle hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

Hata terimlerine yönelik olarak yapılan son test normallik sınamasıdır. İstatistiksel güven aralıkları uygulamalarında normallik (normal dağılıma uygunluk) oldukça önemlidir. Kullanılan parametrik istatistiksel tekniklerin geçerli olabilmesi için hata terimlerinin normal dağılması gereklidir. Tablo 3.11, Jarque-Bera normallik testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3.11: VAR Hata Terimleri Normallik Testi

Bileşen	Jarque-Bera	Serbestlik derecesi	Olasılık
1	0.398691	2	0.8193
2	4.498157	2	0.1055
3	5.698674	2	0.0579
Birleşik	10.59552	6	0.1017

Tablo 3.11'da verilen Jarque-Bera test istatistiği sonuçlarına göre hata terimleri istatistiki olarak anlamlı bir şekilde normal dağılıma sahiptir. Sonuç olarak kullanılan parametrik testlerin hepsi geçerlidir.

SONUÇ

Bu araştırmada, dünya ülkeleri ve Türkiye ekonomisindeki ticari ve finansal serbestleşmenin tarihsel gelişimi, etkileri incelenmiştir. Araştırma, üç bölümden oluşmuştur. İlk bölüm, bazı iktisat akımlarının dış ticaret hakkındaki görüşlerini kapsamış; ikinci bölüm Dünyada ve Türkiye’ de dış ticaret ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş; üçüncü bölümde ise ticari ve finansal serbestleşmenin Türkiye ekonomisi üzerine etkisi ekonometrik uygulama ile test edilmiştir.

Yaptığımız literatür taramasında genel olarak; gelişmiş ülkelerin hem ticari serbestleşmeden hem de finansal serbestleşmeden olumlu etkilendikleri görülmüş, gelişmekte olan ülkelerin ise ticari serbestleşme söz konusu olduğunda olumlu gelişmeler yaşandığı fakat finansal serbestleşme gerçekleştiğinde kısa dönemde olumlu etki görülse de uzun dönemde bunun olumsuz etkilerinin ağır bastığı görülmektedir. Türkiye için de yapılan araştırmalarda aynı diğer GOÜ gibi dışa açıklık sürecinde yaşanan etkiler kendini göstermiştir.

Bu bağlamda yaptığımız literatür taraması ile kendi çalışmamızı karşılaştırdığımızda; Türkiye’ nin 1980 yıllarında başladığı dış ticareten olumlu etkilendiğini ve dış ticaretin GOÜ’ lere etkisinin her zaman olumlu olabileceği varsayımını kabul etmekteyiz. Fakat Türkiye’ nin 1990’ lardan sonra izlediği finansal serbestleşme politikaları beklenin aksine olumsuz sonuçlar vermiş ve ülkeyi çıkmazlara sokarak çok büyük ekonomik krizlere sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla literatür taramalarında da görüldüğü gibi finansal serbestleşme genel olarak GOÜ’ leri ve az gelişmiş ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Yaptığımız ekonometrik analizde Varyans ayrıştırması sonuçlarına göre ekonomik büyümede meydana gelen değişikliğin %80’i ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklanırken, %15’ i ticari açıklıktan ve %5’i de finansal serbestlik tarafından açıklanmaktadır.

Dışa açıklığın belirleyeni incelenildiğinde ise; %20’si ekonomik büyümeden, % 75’i ekonomik büyüme ve finansal serbestleşme haricindeki değişkenlerden, %5’i de finansal serbestlikten kaynaklanmaktadır. Finansal açıklığın belirleyenlerine yönelik yapılan varyans ayrıştırması sonuçları ise tamamına yakınının kendisinden kaynaklandığı yönündedir.

VAR modelinin tahmininden elde edilen Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre, dış ticaretteki artış, ekonomik artış hızının bir nedeni olarak ekonomik büyümenin önemli bir kaynağını temsil etmektedir. Bir diğer bulgu ise %10'luk bölgede düşünüldüğünde zayıf kuvvetli şekilde finansal serbestliğin ticari açıklığın Granger nedeni olduğudur.

Araştırma sonuçlarından hareketle, Türkiye’de finansal dışa açıklığın, ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki pozitif etkilerini yok ettiğini ve ekonominin mal ve hizmet üretimine dayalı olmasından çok, para üretimine dayandığını söylemek mümkündür. Bu durumun, Türkiye’de dışa açılmaya yönelik politikaların 1990’lı yıllardan sonra yeterli olmamasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu açıdan, finansal dışa açıklıkla birlikte uygulanan politikaların ödüllendirilmesi ve/veya cezalandırılması, hükümetlerin istikrarlı ekonomik büyümeye yönelik birçok kamu politikasında önemli değişiklikler gerçekleştirmelerini zorunlu kılabilir. Bu kapsamda Türkiye ekonomisinde finansal dışa açıklık politikalarının başarısı için, sermaye hareketlerinin spekülatif etkilerine yönelik denetim ve acil müdahalelerin yapılmasının, devlet otoritesinin güçlendirilmesinin ve dış borçlanma miktarının azaltılmasının gereklilik arz ettiği ifade edilebilir.

Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme ilişkisi konusunda, ekonomistler arasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bunda, ülkelerin ekonomik yapılarındaki farklılıkların yanı sıra, söz konusu ilişkinin tahmin edilmesinde yararlanılan farklı ekonometrik yöntemlerle, finansal kalkınmayı temsilen çok sayıda değişkenin kullanılmasının etkisinin olduğu ileri sürülebilir.

Finansal sistem, gerçekleştirdiği aracılık faaliyeti ile kaynakların dağılımı sürecinde önemli rol oynayarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, günümüzün zorlu küresel rekabet şartlarında, istikrarlı bir büyümenin sağlanabilmesi için yeterince gelişmiş ve iyi işleyen bir finansal sistemin varlığının gerekli bir koşul olduğu dikkate alınır, finansal sistemin geliştirilerek etkinliğinin artırılmasına yönelik politikaların uygulanması kaçınılmaz bir gerekliliktir.

2000’li yıllardan sonra yapılan bazı finansal politikalar ile birlikte Türkiye’ye yapılan finansal yatırımlarda çok büyük oranlarda artış gözlenmiştir. Fakat bu artış yabancı yatırımların her an geri çekilme ihtimalinden dolayı yıllar boyunca tartışma konusu olmuştur. Nitekim özellikle 2013’ten sonra istikrarsız siyasi ve ekonomik politikalardan dolayı ülkemize yapılan bu dış finansal yatırımlar geri çekilmeye

başlamış ve ülkemiz büyük bir hızla ekonomik krize doğru sürüklenmiştir. Elbette bu olumsuz gelişmelerin oluşmasını engellemek için şeffaf bir siyasi politika ve istikrarlı bir ekonomik gelişme gerçekleşmelidir.

İstikrarın sağlanması elbette sadece finansal olarak düşünülmemelidir. Ticari açıklığın, bir ekonominin daha etkili ve verimli üretim teknikleri ile yeni teknolojilere adapte olmasındaki ve optimum kaynak dağılımına katkı sağlayarak toplam faktör verimliliğinin artmasındaki rolü dikkate alındığında, hem küresel ekonomiye entegrasyonun sağlanabilmesi, hem de güçlü ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin elde edilebilmesi bakımından, ticari açıklığın artırılmasına yönelik politikaların önemi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ülkedeki ihracat hacminin ithalat hacmini karşılaması gerekir. Yani ülkede sanayi, teknoloji vb. alanlarda oluşacak gelişmeler ile birlikte ülkenin dışa bağımlılığı azaltılacak, ihracatta gerçekleşecek artış bütçe açığının en aza indirilmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla, bu doğrultuda uygulanacak politikalar sonucunda ticari açıklığın artması, Türkiye'nin ekonomik performansını artırarak ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

KAYNAKÇA

Acaravcı , (2000) , Uluslararası Sermaye Hareketleri Ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri 1986-1998) Yüksek Lisans Tezi, ss 59

Ades, F. Alberto, Edward L. Glaeser (1999), “Evidence On Growth, Increasing Returns, And The Extent Of The Market”, The Quarterly Journal Of Economics, Vol. 144, No. 3, 1999, Pp.1025-1045. Alıntılayan : Özel, H. A Ve Sezgin, F.

Ağır, H(2010) Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi , ANKARA 2010, ss 76

Aizenman, Joshua, (2008) “On The Hidden Links Between Financial and Trade Opening”, journal of International Money and Finance, Vol. 27, Issue 3, ss 372-386

Akgün, Gonca(2008), Uluslararası Ticaretin Dinamik Kazançları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme Yüksek Lisans Tezi, ss 155.

Akgün,G(2008), Uluslararası Ticaretin Dinamik Kazançları: Türkiye Üzerine Bir İnceleme, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss27

Akkoyunlu, A.S.(1996), Hacettepe Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 7, Sayı 21, ss 75

Aktan, Okan H.(2006), “Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler ve Türk Dış Ticareti”, Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl: 1, Sayı: 1, ss 69-100.

Alpar, Cem (1992). “Yabancı sermaye kaynakları”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler. Yayına hazırlayanlar: Çelik Aruoba ve Cem Alpar, Ankara: Özyurt Matbaacılık ss.207-216.

Azazi, Hasan (2015), “Petrol Fiyatlarındaki Değişikliğin Türkiye İmalat Sanayi ve İstihdamı Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE, Çanakkale, ss61.

Bakan,S. Ve Şentürk,M. (2012),“Finansal Küreselleşme Ekseninde Türkiye’ye Yönelik SermayeHareketleri Üzerine Bir Araştırma”Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Issn: 1308–9196 : 5.Sayı , ss48-49.

Balay,R (2004), Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, yıl: 2004, cilt: 37, sayı: 2, ss61-82

Baldemir, E., M.F. Gökalp Ve G. Aygün (2009), “Dışa Açık Ekonomilerde Makro Ekonomik İstikrar: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, ss460.

Barışık, Salih ve Çetintaş, Hakan (2006), “Türkiye’de Cari Açıkların Sürdürülebilirliği (1987-2003 Yapısal Kırılma Modeli)”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, s. 1-16.

Başkaya, Fikret, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına, Ankara, Maki Basın Yayın, 2004, ss191

Bayar, F. (2011), “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”,<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf>, Erişim: 25.12.2011.

Bayraktutan, Y. (2003), “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss177.

Bekaert, G Ve C. Harvey Ve C. Lundblad, (2002), “Does Financial Liberalization Spur Growth?”. Unpublished Manuscript. Columbia University, New York

Berument, Hakan, Burak Doğan, (2002), “ Openness and the Effectiveness of Monetary Policy: Empirical Evidence from Turkey” Bilkent University Department of Economics Library ANKARA

Berument, Hakan, Nergiz Dinçer, (2004), “Do Capital Flows Improve Macroeconomic Performance in Emerging Markets?: The Turkish Experience”, Emerging Markets Finance and Trade, Vol. 40, No: 4, ss20-32

Biber , Ahmet Emre (2011), “Dünya Tarım Ticareti Serbestleşme Sürecinde Neo-Merkantilist Politikalar”, Business And Econocic Research Journal, Vol: 2, Number: 1-2011, ss32-52.

Buch, C.M. Ve J. Döpke Ve C. Pierdzioch (2002), “Financial openness and business cycle volatility”. Kiel Institute for World Economics Working Paper

Buluş, Abdülkadir (2003), Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri, Konya, Tablet Kitapevi.

Bulut,N 2003, Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?, ss181

Cho, T. Ve Moon, H. (2000) “From Adam Smith To Michael Porter: Evolution Of Competitiveness Theory” World Scientific Vol.2.Aktaran; Yıldız, R.S, ss6-7

Çatalbaş, N. (2005). Uluslararası Hizmetler Ticaretinin Serbestleştirilmesi Ve Gelişme Yolundaki Ülkelere Etkileri: Türkiye Uygulaması. Basılmamış Doktora Tezi, ss123

Dalkıran Yasemin, Tarife Dışı Engeller Ve Ab Ve Türkiye’de Uygulamaları, Gümrük Uzmanlık Tezi, Ankara 1998, ss3-4.

Demirel , O.(2006), Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri Ve Türkiye Uygulaması Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2006, ss48-128-136

Denis Henri, Ekonomik Doktrinler Tarihi, Cilt I (Çev: A. Tokatlı), Sosyal Yayınları, İstanbul 1997, ss 109.

Dickey, D. A., and W. A. Fuller. (1979), “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root”.*Journal of the American Statistical Association* 74 , ss427–431.

Dikkaya, M. ve Deniz, F. (2006), “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, ss163-181.

Dobb Maurice(1992), Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler, (Çev: F. Akar), Belge Yayınları, Ankara.

Dolar, David (1992), “Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 Ldcs, 1976-1985”, *Economic Development & Cultural Change*, Vol. 40, Issue 3, ss 523-544.

Dollar, D. Ve A. Kraay (2003), “Institutions, trade and growth”. *Journal of Monetary Economics*, 50, ss 133-165.

Dornbusch, Rudriger, (1989), “Financial Factors İn Economic Development”, Nber Working Paper Series, No:2889,

Duman, A. ve L. Kangkook (2000); “Financial System, Financial Liberalization and Crises. A Tale of Two Countries: Turkey and Korea”, www.unix.oit.umass.edu/~kklee/study/kotur.doc, 03.08.2003.

Easterly, W., R. Islam Ve J.E. Stiglitz (2001), “Shaken And Stirred: Explaining Growth Volatility” In: Pleskovic, B. Ve N. Stern. (Eds.), Annual World Bank Conference On Development Economics.

Enders, W. (1995), Applied Econometric Time Series, Iowa State University, John Wiley and Sons Inc.

Erdugan, Erdal (2007) Uluslararası Ticaretin Türkiye İmalat Sanayiinde İstihdam Üzerindeki Etkileri: Sektörel Bir Analiz, Master Tezi

Eschenbach, Felix (2004), “Finance And Growth: A Survey Of The Theoretical And Empricial Literature”, Tinbergen Institute Discussion Paper, T1 – 039/ 2

Esen Oğuz (1998), “Finansal Küreselleşme Ortamında Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Portföy Yatırımları”, Ekonomik Yaklaşım, C: 9, ss 65-66.

Eşiyok, Ali (2008), “Türkiye Ekonomisinde Üretimin Ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaret Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz”, Uluslararası Ekonomi Ve Dış Ticaret Politikaları, Yıl: 3, Sayı: 1-2, ss117-160.

Falvey, R.E. (1981), “Comparative Advantage İn A Multi-Factor World” International Economic Review, 22 (2):401-413 Alıntılayan; Yıldız, R.S.

Frankel, J.A. Ve D. Romer (1999), “Does Trade Cause Growth?” American Economic Review 89, 379-399 (June).

Fry, Maxwell J.(2000), “In Favour of Financial Liberalisation”, Controversies in Macroeconomics Growth, Trade and Policy (Edited by Huw David Dixon), Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Fry, Maxwell J.(1989), Money, Interest And Banking İn Economic Development, Baltimoreand London: TheJohn Hopkins University Press.

GALBIS, V. (1977), "Financial Intermediation and Econom ic Growth in Less Developed Countries:A Theoretical Approach", Journal of Development Studies, pp 13.

Genç, M. C. Ve Berber, M. (2011), Bölgeselleşme Ve Ticaret Akımları: Literatür İncelemesi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22/2, ss84-110.

Giddens A. (1998), Modernliğin Sonuçları, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Y., İstanbul, ss 66.

Gökdeniz,İ ve Erdoğan, M. (2007), “Finansal Piyasaların Ekonomik Büyümeye Etkisi Ve Türkiye Örneği(1989-2002)”, ss 13-14.

Granger, Clive ve Newbold P. (1974), "Spurious regressions in econometrics", *Journal of Econometrics*, 1974, vol. 2, issue 2, pages 111-120

Güllü, G.(2011), Uluslararası Ticaretin Serbestleşmesinin Emek Piyasalarına Etkisi,S 68, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul

Günsoy, B. ve Kar, M. (2008), “Küreselleşme ve Kalkınma”, Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular (Ed.) Taban, S. ve Kar, M., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Hanedar, Avni Önder. Onur Akkaya ve Çiğdem Bizim. Durağanlık Analizi,Birim Kök Testleri ve Trend

<http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/Metin.pdf>> (07.12.2013)

<http://www.Mevzuatdergisi.Com/2004/09a/05.Htm>, (11.06.2010).

IMF, World Economic Outlook October 2010 Recovery, Risk and Rebalancing, World Economic and Financial Surveys, 2014.

Jones, C. I., İktisadi Büyümeye Giriş, (Çev. Sanlı Ateş Ve İsmail Tuncer), Literatür Yayınları: 56, İstanbul, Nisan 2001, ss 19 – 23, 34

Kapur, B. K. (1976), "Alternative Stabilization Policies for Less Developed

Countries", Journal of Political Economy, ss 84.

Karluk, Rıdvan (1997), *Türkiye Ekonomisi (5.Baskı)*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Karluk, S. Rıdvan (2005), Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm, Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kavas, Kadriye (2011), Finansal Serbestleşmenin Para Politikasına Etkisi : Türkiye Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, ss 109.

Kaymakçı, O. (2011), "Ekonomik Küreselleşme Perspektifinde AB ve AB-Türkiye İlişkileri", <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/ekonomikkuresellesme.pdf>, Erişim: 25.12 2011.

Kazgan, Gülten (1995), *Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri (2.Baskı)*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk (1997), *Türkiye Ekonomisi (9.Baskı)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keskiner,A.(2007), Finansal Serbestleşme Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği Doktora Tezi, ss 192.

Kıran,B ve Güriş, B. (2011), Türkiye'de Ticari Ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt/Vol.:11-Sayı/No:2:69-80

Kibritçioğlu, A. (1998), "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 53, No:1-4, ss 207-230.

Kibritçioğlu,A, "Friedrich List Infant Industry Argument", Ankara Üniv.Mpra, Paper No:2549, Postad 07, Nov 2007, ss49-50.

Kose, M. Ayhan. ve başk. (2003), "Financial integration and macroeconomic volatility" IMF Staff Papers 50, ss 119-142

Köse, A. (2013), Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller: Anti Damping Vergilerinin Ve İlave Gümrük Vergilerinin Türk Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörlerine Etkileri, ss 9

Kula, F (2003), Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss 142

Lee, Jong-Wha (1993), “International Trade, Distortions, And Long-Run Economic Growth”, Imf Staff Papers, Vol. 40, No.2, ss 299-328.

Lewer, J. Joshua (2002), “International Trade Composition And Medium-Run Growth: Evidence Of A Causal Relationship”, The International Trade Journal, Vol. 16, Issue 3, ss 295-317.

Mathieson, D.J.(1979), "Financial Reform and Stabilization Policy in a Developing Economy", Journal of Development Economics, ss 7.

McKinnon, Ronald (1973), Money and Capital in Economic Development, Washinton, ss 108-109

McKinnon, Ronald (1991), The Order Of Economic Liberalization: Financial Control in The Transition to A Market Economy, The John Hopkins University Press: Baltimore.

Mevzuat Dergisi, “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, Yıl: 7, Sayı: 81, Eylül 2004, [Http://Www. Basarmevzuat. Com/Dergi/2004-09/A/05.Htm](http://Www.Basarmevzuat.Com/Dergi/2004-09/A/05.Htm) (23.05.2010).

Mill, J. S. (1909), Principles of Political Economy with some Applications to Social Philosophy. Editör: W. J. Ashley. London (İlk baskısı: 1844), s. 593-601, Aktaran; Bayraktutan, Y., s.177.

Mishkin, F. S. (2007), Globalization And Financial Development. Bıs Review, 41/2007.

Musullugil, A.(2007) Finansal Serbestleşme Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği S.31-43

Narin, G.(2007), Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri Ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri Yüksek Lisans Tezi, ss 69.

Ohlin B. (1933), *International and Interregional Trade*, Harvard University Press, s.29, Aktaran, ÜNSAL, ss 156.

Ongun Tuba(1996), “Finansal Globalleşme”, *Ekonomik Yaklaşım*, C: 4, S: 9, 1993. Pirili Mustafa, “Finansal Serbestleşme Üzerine”, *Ekonomik Bülten*, ss 15-21.

Onur, S. (2005) *Finansal Liberalizasyon Ve Gsmh Büyümesi Arasındaki İlişki* ss 131-133

Öcal, Tezer, Ömer Faruk Çolak(1999), *Finansal Sistem ve Bankalar*, Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.

Özel, H. A Ve Sezgin, F.(2014), *Ticari Serbestleşme-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bootstrap Kantil Regresyon Yardımıyla Analizi*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,

Özel, H.A. (2012), "Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (19): ss 1-30.

Özgen F.B.,Güloğlu B.(2004),”Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği İle Analizi”,*ODTÜ Gelişme Dergisi*,Haziran 2004,Sayı 31 , ss 93-114 .

Özgüven, Ali, “İktisadi Krizler”, *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Yıl 7, Sayı 41, 2001, ss 56-63.

Özkale, Lerzan Ve Kayalica, Özgür M. (2008), “Dış Ticaretin Yapısal Değişimi”, *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85’inci Yılında Türkiye Ekonomisi*, Ed. Gülen Elmas Arslan, Ankara. ss 355-382.

Öztürk, Y.K.(2010), *Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler Ve Kriz*, ss10

Öztürk,Y.K. ve Kuşçu, S.*Finansal Serbestleşme: İlk Deneyimler Ve Kriz* ss 19, 2010

Parasız, İ.(2003), *Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, ss 131.

Peker, H.S. (2005), Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt 5, Sayı 1, ss 3

Pruski, Jerzy, Piotr Szpunar.(2008), “Capital Flows and Their Implications for Monetary and Financial Stability: the Experience of Poland”, BIS Papers No:44, ss 403-421

Ricardo, D. (1971), *Principles of Political Economy and Taxation*, Penguin Books, Middlesex

Robertson R.(1999), Küreselleşme, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Y., İstanbul, ss 21.

Rodeıgues, Francisco, Dani Rodrik (2000), “Trade Policy And Economic Growth: A Skeptic’s Guide To The Cross-National Evidence”, Nber/Macroeconomicsannual (Mit Pres), Vol. 15, Issue 1, ss 261-325.

Romer, David(1993), “Openness and Inflation”, The MIT Press, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 108, No. 4, ss 869-903

Sachs, J.D., ve A. WARNER 1995 “Economic reform and process of global integration” Brookings Papers on Economic Activity 1, 1-118 (October)

Samuelson, P. (1948), “International Trade and the Equalization of Factor Prices”, Economic Journal, Vol. 58, ss165-184, Aktaran;Şentürk ,C, ss 47

Sandalcılar, A. R. Ve Yalman, İ. N. (2012), Türkiye’de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi, 7/2, ss 49-65

Saraç, E (2010), Uluslararası Ticaret Ve İstihdam, ss 58-74

Serın, Necdet, “Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası”, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ed. Ahmet Şahinöz, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s. 305-321.

Seyğdoğlu, H. (1980) Uluslararası İktisat –Teori- Politika Ve Uygulama-. 3.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, Çağ Matbaası.

Seyidoğlu, H. (2009, 2011), Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, Halil (1996), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama (11. Baskı)*, İstanbul: Güzem Yayınları no.11.

Seymen,Dilek,Www.Deu.Edu.Tr/Userweb/.../Yeni%20dis%20ticaret%20teorileri.Pdf, (18.05.2010).

Smith, A. (1776), “An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations” 1:376.

Solow, R. M. (1956), “A Contribution To The Theory Of Economic Growth”, *Quarterly Journal Of Economics*, ss 65.

Sönmez, Sinan (1998), *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm (1.Baskı)*, Ankara: İmge Kitabevi.

Sönmez, Sinan (2009), “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları Ve Etkileri”, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, Ed. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, 1. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 234, ss 25-75.

Stolper, W.F. Ve P.(1941), Samuelson, “Protection and Real Wages”, *Review of Economic Studies*, s. 140-176, Aktaran;Şentürk ,C, s.47

Şahın, Hüseyin (2009), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bu Günkü Durumu*, 10. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi.

Şahin, Hüseyin (1997). *Türkiye Ekonomisi (4.Baskı)*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şengönül, Ahmet (2007), Metin Altıok, Rana Gürbüz: ” Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Makroekonomik Etkileri”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi* , Cilt: 22, Sayı: 252, ss 26-48

Şenses, Fikret (1998), “Kriz, dış yardım ve neoliberal politikalar”, *Toplum ve Bilim* 77. Sayı, ss28-44

Şentürk , C. (2007) *Dış Ticaret - Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, ss 38

Tağraf,H.2002, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Küreselleşme Süreci Ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi, ss36.

Tarı, Recep. Hilal Bozkurt (2006), “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri İle Analizi (1991.1-2004.3)”. *Ekonometri ve İstatistik*, Sayı:4, ss 12-28

TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <http://evds.tcmb.gov.tr>, 01.09.2015

Tokgöz, Erdinç (2001), “Türkiye İktisadi Gelişme Tarihinin Ana Çizgileri (1923-2000)”, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ed. Ahmet Şahinöz, Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayıncılık, ss. 3-50.

Tonus, Özgür (2007), “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 17, ss. 193-214.

TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2008, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2009

Tuncer, Selahattin , Korumacılık Teori Ve Uygulama, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Y.Y, T.Y., ss 240.

Turanlı, R.(2000), “İktisadi Düşünce Tarihi”, Bilim Teknik Yayınevi, ss 55.

Türkiye Bilim Sitesi, <Http://Www.Genbilim.Com/Content/View/3398/89/>, (22.05.2010).

Tytell, Irina, Shang-Jin Wei: “Global Capital Flows and National Policy Choices”, NBER Working Paper,2005 , (Çevrimiçi) <http://www.nber.org/~wei/data/tytell&wei2005/Tytell%20Wei%207-1505.pdf> Mayıs 2010

Uludağ, İlhan ve ARICAN, Erişah (2003), Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama, İstanbul, Der Yayınları.

Utkulu, U. (2005), Türkiye’nin Dış Ticareti Ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları No: 09.1600.0000.000 / DK.05.055.389, ss 11

Uzunoğlu, Sadi; Kerem Alkin, Can Fuat Gürlesel (1995), Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler Makro Ekonomik Etkileri. İMKB Araştırma Yayınları No:6.

Ünsal, E.M. (2005), Uluslararası İktisat: Teori, Politika Ve Açık Ekonomi Makro İktisadı, İmaj Yayınevi, Ankara, ss 74-77

Vernon, R.(1996), “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 80, No. 2, ss 190-207. Alıntılan;Şentürk ,C, ss 49

Warziarg, R. Ve K.H. Welch (2003) “Trade liberalization and growth: new evidence” NBER Working Paper 10152(aktaran:erdal erdugan)

Williamson, J. Ve M. Mahar (1998); “A Survey Of Financial Liberalization”, Essays In International Finance, No:211, November.

Wu, Chung-Shu, Jin-Lung Lin(2006) “The Relationship between Openness and Inflation in Asian 4 and G 7”, <http://dspace2.lib.nccu.edu.tw/bitstream/140.119/23231/1/wu%5B1%5D.pdf> Mayıs 2010

Www.Deu.Edu.Tr/Userweb/.../Yeni%20dis%20ticaret%20teorileri.Pdf, (11.06.2010).

Wynne, Mark A., Erasmus K. Kersting (2007), “Openness and Inflation”, Stuff Papers Federal Reserve Bank of Dallas, No:2.

Yapraklı, S (2007), Ticari Ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ekonometri Ve İstatistik Dergisi sayı 5, ss 6-8.

Yeldan,E. (2007), Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler, ss 4.

Yıldız, R.S. (2009), Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Türkiye’deki Geçerliliğinin Sınanması, ss6-7

Yılmaz, Ş.(1992), “Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi”, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No:178, (İİBF Yayın No:57), Ankara, ss 157-158.

Yılmaz, Ş.(1992), Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No:178, (İİBF Yayın No:57), Ankara, ss13-14.

Young, A. (1991). Learning By Doing And The Dynamic Effects Of International Trade. *The Quarterly Journal Of Economics*, 106 /2, ss 369-405.

Yule G.U., (1926), Why do we sometimes get nonsense correlations between time series? A study in sampling and the nature of time series, *Journal of the Royal Statistical Society* 89, ss1-64.

Zivot Eric and Jiahui Wang (2003). *Vector Autoregressive Models For Multivariate Time Series with S-Plus*. Springer.

Mercan M. ve Peker O. (2013), Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, ss 93.

